

CRNA GORA
AGENCIJA ZA ELEKTRONSKE KOMUNIKACIJE
I POŠTANSKU DJELATNOST

**Tržište usluga širokopojasnog pristupa internetu na nivou
maloprodaje
–Test tri kriterijuma–**

Podgorica, oktobar 2018. godine

Sadržaj

1. REZIME	4
2. UVOD	6
2.1 REGULATORNI OKVIR EVROPSKE UNIJE ZA ELEKTRONSKE KOMUNIKACIJE	6
2.2 PRAVNI OSNOV ZA SPROVOĐENJE TESTA TRI KRITERIJUMA	8
2.3 SARADNJA SA AGENCIJOM ZA ZAŠTITU KONKURENCIJE	9
2.4 HRONOLOŠKI REDOSLJED AKTIVNOSTI AGENCIJE U POSTUPKU SPROVOĐENJA TESTA TRI KRITERIJUMA	10
3. DEFINICIJA RELEVANTNOG TRŽIŠTA USLUGA	12
4. ODREĐIVANJE GRANICA RELEVANTNOG TRŽIŠTA ZA POTREBE SPROVOĐENJA TESTA TRI KRITERIJUMA	13
4.1 OPIS POSTUPKA DEFINISANJA TRŽIŠTA	13
4.2 RELEVANTNO TRŽIŠTE	14
4.2.1 <i>Maloprodajne usluge širokopojsnog pristupa</i>	14
4.2.2 <i>Analiza stepena supstitucije na strani tražnje</i>	17
4.2.3 <i>Analiza stepena supstitucije na strani ponude</i>	29
4.2.4 <i>Zaključak o relevantnom tržištu</i>	31
4.3 GEOGRAFSKA DIMENZIJA RELEVANTNOG TRŽIŠTA	31
4.4 ZAKLJUČAK AGENCIJE O ODREĐIVANJU RELEVANTNOG TRŽIŠTA	32
5. TEST TRI KRITERIJUMA	33
5.1 PRVI KRITERIJUM: POSTOJANJE SNAŽNIH I TRAJNIH BARIJERA ZA ULAZAK NA TRŽIŠTE, STRUKTURNE, PRAVNE ILI REGULATORNE PRIRODE	34
5.1.1 <i>Strukturne prepreke ulaska na tržište</i>	34
5.1.2 <i>Pravne ili regulatorne prepreke ulaska na tržište</i>	40
5.1.3 <i>Zaključak o prvom kriterijumu</i>	41
5.2 DRUGI KRITERIJUM: STRUKTURA TRŽIŠTA NE POKAZUJE TENDENCIJE RAZVOJA EFIKASNE TRŽIŠNE KONKURENCIJE U ODGOVARAJUĆEM VREMENSKOM PERIODU, NE DUŽEM OD TRI GODINE	41
5.2.1 <i>Zaključak o drugom kriterijumu</i>	44
5.3 TREĆI KRITERIJUM: PRIMJENA PROPISA KOJIMA SE UREĐUJE ZAŠTITA KONKURENCIJE NE OBEZBJEĐUJE EFIKASNO OTKLANJANJE NEDOSTATAKA NA TRŽIŠTU	45
5.3.1 <i>Zaključak o trećem kriterijumu</i>	46
5.4 MIŠLJENJE NADLEŽNOG REGULATORNOG TIJELA O UTVRĐIVANJU JE LI RELEVANTNO TRŽIŠTE PODLOŽNO PRETHODNOJ REGULACIJI	47
6. PRILOZI	48
6.1 PRILOG 1:	48
MIŠLJENJE AGENCIJE ZA ZAŠTITU KONKURENCIJE NA PRIJEDLOG ODLUKE O RELEVANTNIM TRŽIŠTIMA	48
6.2 PRILOG 2:	49
MIŠLJENJE AGENCIJE ZA ZAŠTITU KONKURENCIJE NA NACRT TESTA TRI KRITERIJUMA NA RELEVANTNOM TRŽIŠTU ŠIROKOPOJASNOG PRISTUPA INTERNETU NA NIVOU MALOPRODAJE	49
6.3 PRILOG 3:	52
ODGOVORI NA KOMENTARE OPERATORA SA JAVNE RASPRAVE	52

1. REZIME

Agencija za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost¹ je, shodno članu 8 Zakona o elektronskim komunikacijama („Sl. list Crne Gore” broj 40/13, 56/13 i 2/17) nezavisni regulatorni organ koji, u vršenju javnih ovlašćenja u sektoru elektronskih komunikacija, obavlja regulatorne i druge poslove utvrđene Zakonom o elektronskim komunikacijama. Agencija, shodno članu 11 tačka 18 Zakona o elektronskim komunikacijama, između ostalog, sprovodi analizu relevantnih tržišta, utvrđuje operatore sa značajnom tržišnom snagom i preduzima regulatorne mjere za sprečavanje negativnih efekata značajne tržišne snage operatora.

Osnovni cilj postupka analize tržišta je da se utvrdi da li postoji na određenom tržištu efikasna tržišna konkurencija ili na tom tržištu postoji operator ili više operatora koji imaju značajnu ili zajedničku značajnu tržišnu snagu na relevantnom tržištu. Na osnovu rezultata sprovedene analize Agencija će odrediti, zadržati, izmijeniti ili ukinuti regulatorne obaveze navedene u članovima od 71 do 78 Zakona o elektronskim komunikacijama.

Agencija je u sprovođenju postupka analize tržišta, koji je propisan članom 64 Zakona o elektronskim komunikacijama, uzela u obzir preporuke, mišljenja i smjernice odgovarajućih organa i organizacija Evropske Unije, odnosno drugih relevantnih međunarodnih organa ili organizacija. S tim u vezi Agencija je polazila od Preporuke Evropske komisije o relevantnim tržištima proizvoda i usluga u sektoru elektronskih komunikacija podložnim prethodnoj (lat. *ex-ante*) regulaciji (2014/710/EC) i Smjernica Evropske komisije o analizi tržišta i utvrđivanju značajne tržišne snage shodno zajedničkom regulatornom okviru za elektronske komunikacione mreže i usluge.

Tržišta obuhvaćena važećom Preporukom su relevantna tržišta koja su podložna *ex-ante* regulaciji, s obzirom na činjenicu da su na istim istovremeno zadovoljeni svi uslovi iz Testa tri kriterijuma. Međutim, nacionalna regulatorna tijela imaju ovlašćenja sama da utvrde, imajući u vidu specifičnosti nacionalnih tržišta, da su pojedina tržišta van liste iz Preporuke relevantna tržišta, podložna *ex-ante* regulaciji, ali uz uslov da se dokaže da su na tim tržištima istovremeno zadovoljeni uslovi Testa tri kriterijuma.

S obzirom da *tržište usluga širokopoljasnog pristupa internetu na nivou maloprodaje* nije sastavni dio važeće Preporuke Evropske komisije, Agencija ga može prethodno regulisati jedino u slučaju da su istovremeno zadovoljena tri kriterijuma navedena u članu 65 stav 3 Zakona o elektronskim komunikacijama.

Agencija je pripremila upitnik koji se odnosi na usluge širokopoljasnog pristupa internetu na nivou maloprodaje. Upitnikom su specificirani tehnički, statistički, operativni i finansijski podaci koji se odnose na period od poslednje tri godine od 2015. do 2017. godine (na polugodišnjoj osnovi) neophodni za sprovođenje postupka definisanja i analize relevantnog tržišta. Upitnici su dostavljeni operatorima na popunjavanje.

---

¹ u daljem tekstu Agencija

Nakon prijema popunjenih Upitnika, Agencija je otpočela sprovođenje provjere Testa tri kriterijuma na tržištu usluga širokopojasnog pristupa internetu na nivou maloprodaje. Kako pojedini operatori nijesu dostavili popunjene Upitnike, Agencija je koristila podatke koji su joj na raspolaganju, a koje operatori u okviru redovnih izvještaja dostavljaju Agenciji.

Prema mišljenju Agencije Test tri kriterijuma, shodno članu 65 Zakona o elektronskim komunikacijama, nije zadovoljen na relevantnom tržištu usluga širokopojasnog pristupa internetu na nivou maloprodaje, stoga ovo tržište nije podložno prethodnoj (*ex-ante*) regulaciji.

2. UVOD

2.1 Regulatorni okvir Evropske unije za elektronske komunikacije

Postojeći regulatorni okvir Evropske unije iz 2002. godine, koji je dopunjen i izmijenjen 2009. godine, rezultat je dugog i kontinuiranog procesa rasprava i analiza o načinima ostvarivanja najprikladnijeg okruženja za razvoj efikasne konkurencije u sektoru elektronskih komunikacija. Regulatorni okvir EU danas predstavlja regulatorni model koji je prihvaćen kao najbolji poznati model i u mnogim zemljama koje nijesu članice Evropske unije, među kojima je i Crna Gora. Regulatorni okvir je u skladu sa tendencijom konvergencije i obuhvata sve mreže i usluge elektronskih komunikacija. Regulatorni okvir Evropske unije iz 2002. godine, sadrži sljedeće direktive:

- Direktiva Evropske komisije o zajedničkom regulatornom okviru za elektronske komunikacione mreže i usluge („Okvirna direktiva“)²;
- Direktiva Evropske komisije o pristupu i interkonekciju elektronskih komunikacionih mreža i pripadajućih kapaciteta („Direktiva o pristupu“)³;
- Direktiva Evropske komisije o odobrenju na području elektronskih komunikacionih mreža i usluga („Direktiva o odobrenju“)⁴;
- Direktiva Evropske komisije o univerzalnom servisu i pravima korisnika vezanim za elektronske komunikacione mreže i usluge („Direktiva o univerzalnom servisu“)⁵;
- Direktiva Evropske komisije o zaštiti privatnosti i povjerljivosti komunikacija u sektoru elektronskih komunikacija („Direktiva o privatnosti u elektronskim komunikacijama“)⁶.

Regulatorni okvir Evropske unije iz 2002. godine, dopunjen je i izmijenjen 2009. godine, donošenjem jedne uredbe i dvije direktive. Regulatorni okvir izmijenjen je i dopunjen sljedećim dokumentima:

- Uredba 1211/2009 o uspostavljanju Tijela evropskih regulatora za elektronske komunikacije (BEREC)⁷;
- Direktiva 2009/136/EC kojom se mijenjaju Direktiva 2002/22/EC o univerzalnom servisu, Direktiva 2002/58/EC o korišćenju podataka o ličnosti i Pravilnik 2006/2004 o saradnji nacionalnih organa nadležnih za primjenu propisa o zaštiti prava potrošača – Direktiva o pravima građana⁸;

---

² Directive 2002/21/EC Framework Directive (OJ of the EC L 108/33 from 24.04.2002).

³ Directive 2002/19/EC Access Directive (OJ of the EC L 108/7 from 24.04.2002).

⁴ Directive 2002/20/EC Authorisation Directive (OJ of the EC L 108/21 from 24.04.2002).

⁵ Directive 2002/22/EC Universal Service Directive (OJ of the EC L 108/51 from 24.04.2002).

⁶ Directive 2002/58/EC Directive on Privacy and electronic communications (OJ of the EC L 201/37 from 31.07.2002).

⁷ Regulation (EC) No 1211/2009 of the European Parliament and of the Council of 25 November 2009, establishing the Body of European Regulators for Electronic Communications (BEREC) and the Office.

⁸ Directive 2009/136/EC of the European Parliament and of the Council of 25 November 2009, amending Directive 2002/22/EC on universal service and users' rights relating to electronic communications networks and services, Directive 2002/58/EC concerning the processing of personal data and the protection of privacy in the electronic communications sector and Regulation (EC) No 2006/2004 on cooperation between national authorities responsible for the enforcement of consumer protection laws.

- Direktiva 2009/140/EC, kojom se mijenjaju Direktiva 2002/21/EC o zajedničkom okviru, Direktiva 2002/19/EC o pristupu i interkonenciji i Direktiva 2002/20/EC o izdavanju odobrenja za mreže i usluge – Direktiva o boljoj regulaciji⁹.

Evropska Komisija je 2002. godine objavila Smjernice za nacionalna regulatorna tijela o definisanju i analizi relevantnih tržišta¹⁰, utvrđivanju statusa operatora sa značajnom tržišnom snagom i nametanju regulatornih obaveza. Osnovna svrha Smjernica je doprinos harmonizaciji primjene regulatornih načela, i konzistentnosti regulacije. Korišćenjem iste metodologije definisanja i analize tržišta obezbjeđuje se da većina tržišta definisanih za potrebe sektorski specifične regulacije odgovaraju definicijama koje bi bile primjenjene saglasno propisima o zaštiti konkurencije.

Na osnovu člana 15 Okvirne direktive (Direktiva 2002/21/EC), Evropska komisija je usvojila sljedeće preporuke o relevantnim tržištima na području elektronskih komunikacija:

- Preporuku (2003/311/EC)¹¹ o relevantnim tržištima u sektoru elektronskih komunikacija koja je sadržala 18 tržišta koja podliježu *ex-ante* regulaciji, a koja je zamijenjena i
- Preporuku (2007/879/EC)¹² o relevantnim tržištima u sektoru elektronskih komunikacija koja sadrži 7 tržišta koja podliježu *ex-ante* regulaciji.

Preporuka iz februara 2003. godine je sadržala 18 tržišta podložnih prethodnoj regulaciji, što znači da je Evropska komisija zaključila da su na tim tržištima istovremeno zadovoljena tri kriterijuma (Test tri kriterijuma), te na taj način utvrdila da su navedena tržišta podložna prethodnoj regulaciji u većini zemalja Evropske unije. Navedena Preporuka o relevantnim tržištima izmijenjena je na način da umjesto 18 relevantnih tržišta, na osnovu nove Preporuke o relevantnim tržištima iz decembra 2007. godine, postoji 7 relevantnih tržišta koja su podložna prethodnoj regulaciji. Tržišta koja više nisu sastavni dio važeće Preporuke o relevantnim tržištima, nacionalna regulatorna tijela i dalje mogu tretirati, ali na način da prethodno dokažu da su na tim tržištima istovremeno zadovoljena tri kriterijuma (Test tri kriterijuma).

Evropska komisija je 9. oktobra 2014. godine usvojila Preporuku (2014/710/EC)¹³ o relevantnim tržištima na području elektronskih komunikacija koja podliježu *ex-ante* regulaciji u skladu sa Direktivom Evropskog parlamenta i Evropskog savjeta o zajedničkom regulatornom okviru za elektronske komunikacione mreže i usluge.

⁹ Directive 2009/140/EC of the European Parliament and of the Council of 25 November 2009, amending Directives 2002/21/EC on a common regulatory framework for electronic communications networks and services, 2002/19/EC on access to, and interconnection of, electronic communications networks and associated facilities, and 2002/20/EC on the authorisation of electronic communications networks and services.

¹⁰ Commission guidelines on market analysis and the assessment of significant market power under the Community regulatory framework for electronic communications networks and services (OJ of the EC C 165/6 from 11.07.2002).

¹¹ Commission recommendation on relevant product and service markets within the electronic communications sector susceptible to ex ante regulation in accordance with Directive 2002/21/EC of the European parliament and of the Council on a common regulatory framework for electronic communication networks and services (OJ of the EC L 114/456 from 08.05.2003).

¹² Commission recommendation of 17 December 2007 on relevant product and service markets within the electronic communications sector susceptible to ex ante regulation in accordance with Directive 2002/21/EC of the European Parliament and of the Council on a common regulatory framework for electronic communications networks and services.

¹³ Commission recommendation on relevant product and service markets within the electronic communications sector susceptible to *ex ante* regulation in accordance with Directive 2002/21/EC of the European parliament and of the Council on a common regulatory framework for electronic communication networks and services (OJ of the EC 2014/710 from 9 October 2014).

Tržišta obuhvaćena važećom Preporukom su relevantna tržišta koja su podložna *ex-ante* regulaciji, s obzirom na činjenicu da su na istim istovremeno zadovoljeni svi uslovi iz Testa tri kriterijuma. Međutim, nacionalna regulatorna tijela imaju ovlašćenja sama da utvrde, imajući u vidu specifičnosti nacionalnih tržišta, da su pojedina tržišta koja nijesu definisana Preporukom, podložna *ex-ante* regulaciji, ali uz uslov da se dokaže da su na tim tržištima istovremeno zadovoljeni uslovi Testa tri kriterijuma.

2.2 Pravni osnov za sprovođenje Testa tri kriterijuma

Prethodno navedene direktive implementirane su u crnogorsko zakonodavstvo kroz Zakon o elektronskim komunikacijama kojim je u članu 11 utvrđena je, između ostalih, nadležnost Agencije da sprovodi analizu relevantnih tržišta, utvrđuje operatore sa značajnom tržišnom snagom i preduzima regulatorne mjere za sprečavanje negativnih efekata značajne tržišne snage operatora.

U cilju obezbjeđenja konkurencije na tržištu elektronskih komunikacija prema Zakonu o elektronskim komunikacijama u Poglavlju VI (članovi 63 – 78) definisan je postupak analize tržišta usluga elektronskih komunikacija, određivanja i analize relevantnih tržišta, određivanje operatora sa značajnom snagom i nalaganje obaveza, kao i skup obaveza koje se mogu naložiti operatoru sa značajnom tržišnom snagom. Osnovni cilj postupka analize tržišta je utvrđivanje efikasnosti tržišne konkurencije na tom tržištu, tj. postojanje jednog ili više operatora koji imaju značajnu ili zajedničku značajnu tržišnu snagu na relevantnom tržištu. Na osnovu rezultata sprovedene analize ili Testa tri kriterijuma određuju se, zadržavaju, mijenjaju ili ukidaju mjere iz članova 71 do 75 Zakona o elektronskim komunikacijama, pri čemu Agencija uzima u obzir načelo racionalnosti i proporcionalnosti, uz obrazloženje naređenih mjera.

Zakonom o elektronskim komunikacijama propisano je da se prilikom određivanja relevantnih tržišta iz člana 64 uzima u obzir praksa Evropske unije, što znači da se bez dokazivanja kumulativne ispunjenosti tri kriterijuma (Test tri kriterijuma), može vršiti *ex-ante* regulacija samo onih relevantnih tržišta iz Preporuke od 2014. godine.

Ostala tržišta se mogu regulisati ukoliko se utvrdi da su na tim tržištima istovremeno zadovoljena sljedeća tri kriterijuma:

1. Postojanje snažnih i trajnih barijera za ulazak na tržište, strukturne, pravne i regulatorne prirode;
2. Struktura tržišta ne pokazuje tendencije razvoja efikasne tržišne konkurencije u odgovarajućem vremenskom periodu, ne dužem od tri godine;
3. Primjena propisa kojima se uređuje zaštita konkurencije ne obezbjeđuje efikasno otklanjanje nedostataka na tržištu.

Shodno navedenom, u slučaju istovremene ispunjenosti sva tri kriterijuma, u skladu sa članom 66 Zakona o elektronskim komunikacijama, Agencija je u mogućnosti da vrši *ex-ante* regulaciju, kako preostalih tržišta koja su bila sastavni dio stare Preporuke o relevantnim tržištima, tako i bilo kojih drugih tržišta koja su specifična za područje elektronskih komunikacionih mreža i usluga u Crnoj Gori.

U cilju određivanja relevantnog tržišta, ovim dokumentom Agencija će utvrditi relevantno tržište usluga, kao i geografsku dimenziju utvrđenog relevantnog tržišta. Ovaj postupak će se sprovesti shodno Smjernicama Evropske komisije o analizi tržišta i utvrđivanju značajne tržišne snage, a u skladu sa zajedničkim regulatornim okvirom za elektronske komunikacione mreže i usluge, kao i relevantnom pravnom praksom Evropske unije iz područja tržišne konkurencije.

Nakon određivanja prethodno navedenih dimenzija relevantnog tržišta, Agencija će, u saradnji s Agencijom za zaštitu konkurencije, ocijeniti efikasnost tržišne konkurencije na tom tržištu.

Agencija će u slučaju nedostatka efikasne tržišne konkurencije, a u skladu sa Zakonom o elektronskim komunikacijama, procijeniti postoji li na tom relevantnom tržištu jedan ili više operatora sa značajnom tržišnom snagom.

Shodno članu 69 Zakona o elektronskim komunikacijama, Agencija rješenjem određuje operatora, odnosno operatore sa značajnom tržišnom snagom na tom tržištu, pri čemu nalaže preduzimanje najmanje jedne od mjera iz članova 71 do 75 ovog zakona, uz primjenu načela racionalnosti i proporcionalnosti.

S obzirom da *tržište usluga širokopolasnog pristupa internetu na nivou maloprodaje* nije sastavni dio važeće Preporuke Evropske komisije, Agencija ga može prethodno regulisati jedino u slučaju da su istovremeno zadovoljena tri kriterijuma navedena u članu 65 stav 3 Zakona o elektronskim komunikacijama. U slučaju da su zadovoljena prethodno navedena tri kriterijuma, Agencija će sprovesti postupak analize tržišta u skladu sa Zakonom.

2.3 Saradnja sa Agencijom za zaštitu konkurencije

Imajući u vidu činjenicu da član 65 Zakona propisuje da Agencija u saradnji sa organom nadležnim za zaštitu konkurencije određuje, prati, preispituje relevantne usluge i relevantna geografska tržišta u Crnoj Gori u oblasti usluga elektronskih komunikacija, kao i da shodno članu 66 Zakona Agencija sprovodi postupak određivanja relevantnog tržišta u skladu sa propisima kojima se uređuje zaštita konkurencije. Agencija za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost i Agencija za zaštitu konkurencije potpisale su, dana 28.04.2009. godine, Sporazum o saradnji na području obezbjeđenja konkurencije i predupređenja štetnih efekata nedostatka konkurencije na tržištu usluga elektronskih komunikacija.

Agencija je 2017. godine, po pribavljenom Mišljenju Agencije za zaštitu konkurencije broj: 01–334/2–16 od 13.12.2016. godine kojim je Agencija za zaštitu konkurencije iskazala saglasnost na predloženi tekst Odluke (poglavlje 6. ovog dokumenta – 6.1. Prilog 1.), donijela *Odluku o relevantnim tržištima usluga* („Sl.list Crne Gore“, br. 2/17) na osnovu prvog stava člana 15 Okvirne direktive, te preporuke Evropske komisije iz 2014. godine o relevantnim tržištima u sektoru elektronskih komunikacija koja su podložna prethodnoj regulaciji. Shodno tački 3. ove Odluke Agencija može da proširi listu relevantnih tržišta nakon sprovedenog testa trostrukog kumulativnog kriterijuma, u skladu sa članom 65 stav 3 Zakona o elektronskim komunikacijama. U tom smislu Agencija je donijela *Odluku o provjeri ispunjenosti Testa tri kriterijuma na relevantnom tržištu širokopolasnog pristupa internetu na nivou maloprodaje* („Sl.list Crne Gore“, br. 6/18).

2.4 Hronološki redosljed aktivnosti Agencije u postupku sprovođenja Testa tri kriterijuma

Evropski regulatorni okvir (Okvirna Direktiva Evropske komisije) upućuje da se prilikom određivanja relevantnih tržišta usluga i relevantnih geografskih tržišta uvažavaju nacionalne okolnosti i specifičnosti.

Nakon sagledavanja više faktora koji se odnose na veličinu i strukturu tržišta Crne Gore, postojeći nivo razvoja tržišta elektronskih komunikacija, kao i ciljeve regulatorne politike, Savjet Agencije je, na sjednici održanoj 23.01.2018. godine donio *Odluku o provjeri ispunjenosti Testa tri kriterijuma na relevantnom tržištu širokopojasnog pristupa internetu na nivou maloprodaje* („Sl.list Crne Gore“, br. 6/18).

- Pripremljen je upitnik koji se odnosi na predmetne usluge. Upitnikom su specificirani tehnički, statistički, operativni i finansijski podaci koji se odnose na period od posljednje tri godine od 2015. do 2017. godine (na polugodišnjoj osnovi) neophodni za sprovođenje postupka definisanja i analize relevantnog tržišta, kao i za provjeru ispunjenosti uslova iz Testa tri kriterijuma.
- Agencija je uputila Upitnike dana 26.02.2018. godine, u pisanom i elektronskom obliku, operatorima koji su upisani u Registar operatora u posmatranom periodu i koji pružaju javno dostupne usluge širokopojasnog pristupa internetu na maloprodajnom nivou. Rok za dostavljanje odgovora po Upitnicima je bio mjesec dana od dana dostavljanja upitnika.
- Kako pojedini operatori nijesu dostavili popunjene Upitnike, Agencija se koristila podacima koji su joj na raspolaganju, a koje operatori u okviru redovnih izvještaja dostavljaju Agenciji.

Pregled operatora javnih elektronskih komunikacionih mreža i usluga kojima su upućeni upitnici, je prikazan u sljedećoj tabeli:

R. Br.	Naziv operatora	Datum upućivanja upitnika / Datum dostavljanja popunjenog upitnika
1.	Crnogorski Telekom a.d. Podgorica	26.02.2018. / Dostavio 20.03.2018.
2.	Telenor d.o.o. Podgorica	26.02.2018. / Dostavio 20.03.2018.
3.	MTEL d.o.o. Podgorica	26.02.2018. / Dostavio 22.03.2018.
4.	Telemach d.o.o. Podgorica	26.02.2018. / Dostavio 21.03.2018.
5.	SBS Net Montenegro	26.02.2018. / Dostavio 20.03.2018.
6.	TeleEye–Monenegro d.o.o.	26.02.2018. / Dostavio 23.03.2018.
7.	Dasto montel d.o.o	26.02.2018. / Bez odgovora
8.	ORION TELEKOM d.o.o	26.02.2018. / Bez odgovora
9.	Siol d.o.o	26.02.2018. / Obavještenje da ne obavlja djelatnost pružanja internet usluga
10.	Cogent Communications Montenegro d.o.o	26.02.2018. / Bez odgovora
11.	ANTARES - MNE d.o.o.	26.02.2018. / Operator je tokom 2017. godine brisan iz registra
12.	"S&E Tehnica" d.o.o	26.02.2018. / Bez odgovora
13.	SITEX IT - SOLUTIONS d.o.o	26.02.2018. / Operator je tokom 2017. godine brisan iz registra
14.	"EasyNet Montenegro" d.o.o	26.02.2018. / Operator je tokom 2017. godine brisan iz registra

Nakon prijema popunjenih upitnika, Agencija je otpočela sprovođenje Testa tri kriterijuma za tržište usluga širokopojasnog pristupa internetu na nivou maloprodaje.

U skladu sa članom 33 Zakona o elektronskim komunikacijama, Agencija je 20.07.2018. godine pokrenula javni konsultativni postupak o nacrtu Testa tri kriterijuma za tržište usluga širokopojasnog pristupa internetu na nivou maloprodaje.

Zainteresovane strane su pozvane da svoje komentare, mišljenja i sugestije na Nacrt dokumenta Test tri kriterijuma za tržište usluga širokopojasnog pristupa internetu na nivou maloprodaje dostave najkasnije do 31.08.2018. godine u pisanoj formi ili putem email-a Agencije (ekip@ekip.me), nakon čega su razmotrane pristigle primjedbe i sugestije i utvrđen je konačan tekst dokumenata.

U skladu sa odredbama člana 65 Zakona o elektronskim komunikacijama Agencija je zatražila mišljenje Agencije za zaštitu konkurencije na nacrt teksta dokumenata. Mišljenje Agencije za zaštitu konkurencije na nacrt Testa tri kriterijuma na relevantnom tržištu širokopojasnog pristupa internetu na nivou maloprodaje broj: 01-260/4 od 28.09.2018. godine nalazi se u poglavlju 6. ovog dokumenta – 6.2. Prilog 2.

Na nacrt Testa tri kriterijuma za tržište usluga širokopojasnog pristupa internetu na nivou maloprodaje pristigli su komentari od Crnogorskog Telekom i Telemach-a. Agencija je sagledala dostavljene komentare i dala svoje mišljenje u vezi istih. U tabeli u poglavlju 6. ovog dokumenta – 6.3. Prilog 3. dat je pregled komentara operatora i odgovora Agencije na iste.

3. DEFINICIJA RELEVANTNOG TRŽIŠTA USLUGA

Relevantno tržište je skup svih javno ponuđenih telekomunikacionih servisa, koji su po svojim karakteristikama i namjeni međusobno zamjenjivi na određenom geografskom području, pri datom nivou cijena.

Na osnovu Zakona o elektronskim komunikacijama, Agencija utvrđuje relevantna tržišta koja su podložna prethodnoj regulaciji, vodeći pritom naročito računa o važećoj Preporuci Evropske komisije.

Isto tako, u skladu sa Zakonom, Agencija može odlukom utvrditi da su i druga relevantna tržišta, osim relevantnih tržišta iz Preporuke Evropske komisije, podložna prethodnoj regulaciji ako su na tim tržištima istovremeno zadovoljena tri kriterijuma.

Na osnovu člana 11 stav 1 tačka 18, člana 14 stav 1 tačka 6 i čl. 64 i 65 Zakona o elektronskim komunikacijama („Sl. list Crne Gore” broj 40/13, 56/13 i 02/17), a u vezi sa tačkom 3 Odluke o relevantnim tržištima usluga („Sl. list Crne Gore” broj 02/17) i Odlukom o relevantnim tržištima koja su predmet provjere ispunjenosti Testa tri kriterijuma („Sl. list Crne Gore” broj 50/2012), Savjet Agencije za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost, na sjednici održanoj 23.01.2018. godine, donio je Odluku o provjeri ispunjenosti Testa tri kriterijuma na relevantnom tržištu širokopojasnog pristupa internetu na nivou maloprodaje.

S obzirom da navedeno tržište nije dio važeće Preporuke o relevantnim tržištima podložnim prethodnoj regulaciji, potrebno je sprovođenje Testa tri kriterijuma radi ocjene postojanja efikasne konkurencije na relevantnom tržištu.

Utvrđivanje relevantnog tržišta predstavlja osnov za sprovođenje Testa tri kriterijuma, i u slučaju da su sva tri kriterijuma istovremeno zadovoljena, sprovodi se proces analize tržišta, koja se sastoji u određivanju relevantnog tržišta, procjeni postojanja jednog ili više operatora sa značajnom tržišnom snagom na tom tržištu, i određivanju regulatornih obaveza operatorima sa značajnom tržišnom snagom.

4. ODREĐIVANJE GRANICA RELEVANTNOG TRŽIŠTA ZA POTREBE SPROVOĐENJA TESTA TRI KRITERIJUMA

4.1 Opis postupka definisanja tržišta

U postupku određivanja relevantnog tržišta, odnosno granica relevantnog tržišta, Agencija ima obavezu da odredi relevantno tržište usluga i njegovu geografsku dimenziju, vodeći pritom posebno računa o relevantnim Smjernicama Evropske komisije o analizi tržišta i utvrđivanju značajne tržišne snage, kao i o relevantnoj pravnoj regulativi Evropske unije iz područja tržišne konkurencije.

Pri određivanju relevantnog tržišta, odnosno dimenzije usluga i geografske dimenzije, polazi se od utvrđivanja supstitucije na strani ponude i supstitucije na strani tražnje. Pomoću supstitucije na strani tražnje utvrđuju se usluge koje korisnici smatraju supstitutima, odnosno zamjenljivim uslugama. Supstitutivna usluga je svaka usluga koja s obzirom na svoja svojstva, cijenu, namjenu i navike korisnika može zamijeniti drugu uslugu i na taj način zadovoljiti istu potrebu korisnika. S druge strane, zamjenjivost na strani ponude ukazuje na spremnost operatora da u kratkom, odnosno srednjem roku ponudi istovjetnu uslugu, bez izlaganja dodatnim troškovima.

Za razliku od potencijalne konkurencije, kod zamjenjivosti na strani ponude operator koji već pruža usluge u tom momentu odmah reaguje na povećanje cijene. Naime, potencijalnim konkurentima treba više vremena kako bi počeli nuditi istovjetnu uslugu na tržištu. U slučaju postojanja supstitucije na strani ponude već aktivni operatori se ne izlažu dodatnim troškovima, a ulazak potencijalnih konkurenata podrazumijeva značajne nenadoknadle troškove (eng. *sunk cost*).

Jedan od načina kojim je moguće procijeniti postojanje zamjenjivosti na strani ponude i tražnje je primjena testa hipotetičkog monopola (hipotetičko povećanje cijene). U skladu sa navedenim testom, postavlja se pitanje šta se događa u situaciji malog, ali značajnog, trajnog povećanja cijena usluge uz pretpostavku da cijene svih drugih usluga ostanu iste, pri čemu se po pravilu u obzir uzima trajni rast cijena od 5% do 10%.

Definisanje relevantnog tržišta je prvi korak u postupku sprovođenja analize relevantnog tržišta. Prilikom definisanja određenog relevantnog tržišta uzimaju se u obzir očekivani ili predviđeni tehnološki ili ekonomski razvoj u nekom budućem vremenskom periodu koji se obično podudara sa rokom za sprovođenje narednog kruga analize relevantnog tržišta. Dakle, sagledavanje operativnih podataka i performansi, koji se odnose na raniji vremenski period, omogućava Agenciji projekciju razvoja i trendova na relevantnom tržištu do očekivanog roka za sprovođenje sljedeće analize relevantnog tržišta.

Relevantno tržište je skup svih javno ponuđenih elektronskih komunikacionih usluga, koji su po svojim karakteristikama i namjeni međusobno zamjenjivi na određenom geografskom području,

pri datom nivou cijena. Saglasno propisima Evropske unije o zaštiti konkurencije, relevantna tržišta imaju dvije dimenzije i to: relevantno tržište usluga i relevantno geografsko tržište.

Relevantno tržište usluga čine oni proizvodi, odnosno usluge, koji su, posmatrano sa pozicije krajnjeg korisnika, međusobno zamjenjivi zbog svojih karakteristika, cijena ili namjene. Jednostavnije rečeno, dimenziju relevantnog tržišta usluga čine svi ponuđeni proizvodi, odnosno usluge koji su po svojim karakteristikama, namjenama i cijenama međusobno zamjenjivi, tako da postoje efekti supstitucije na strani tražnje, na strani ponude ili mogućnost ulaska potencijalne konkurencije.

Geografsku dimenziju relevantnog tržišta čini područje na kojem su određeni operatori ili pružaoci usluga uključeni u ponudu i tražnju za proizvodima i uslugama, a na kojem su uslovi konkurencije dovoljno homogeni da se to područje razlikuje od susjednih područja gdje su uslovi konkurencije bitno drugačiji.

4.2 Relevantno tržište

Važeća Preporuka Evropske komisije, ne obuhvata tržište usluga širokopojasnog pristupa internetu na nivou maloprodaje kao tržište koje je podložno prethodnoj regulaciji. Evropska komisija je stala da je djelotvornom regulacijom na veleprodajnom nivou, moguće osigurati konkurenciju na maloprodajnom nivou. Međutim, nacionalna regulatorna tijela su ovlašćena i sama da utvrde pojedina tržišta, koja se razlikuju od onih koja su navedena u Preporuci, podložna prethodnoj regulaciji, zavisno od prilika u zemlji, i uz uslov da se dokaže da su na tom tržištu zadovoljena sva tri kriterijuma iz Testa tri kriterijuma.

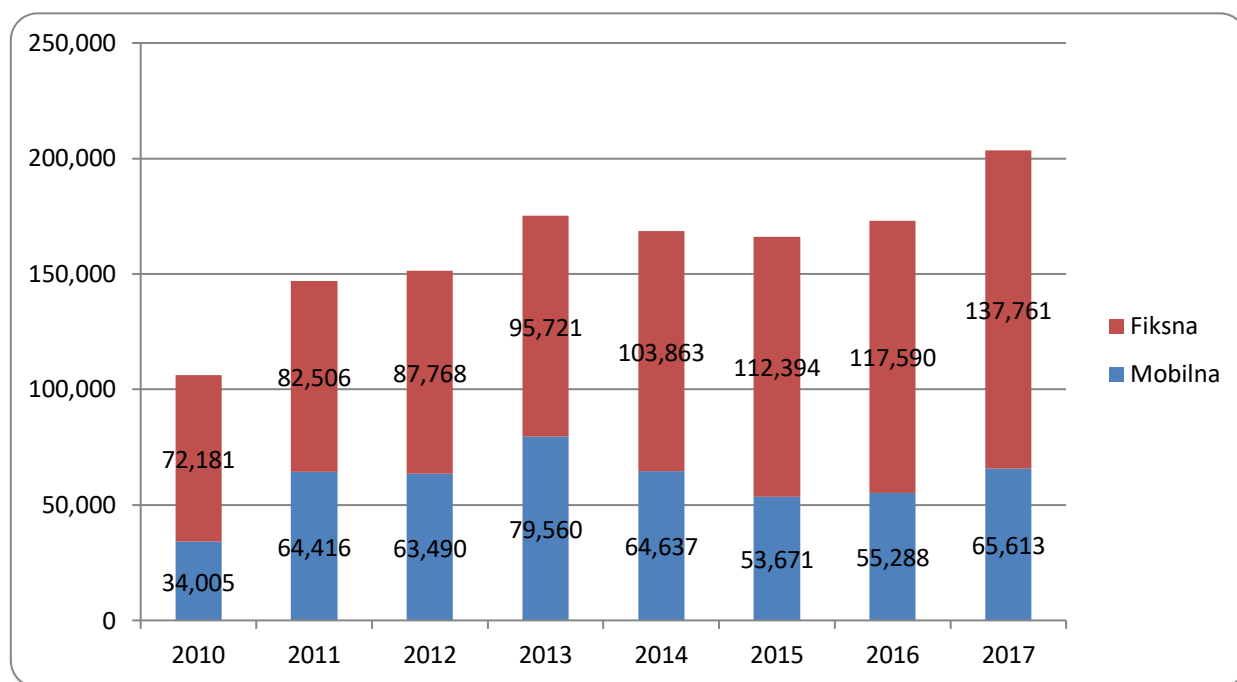
Agencija će definisati opseg usluga relevantnog tržišta širokopojasnog pristupa internetu na nivou maloprodaje, odnosno, utvrditi supstitutivne usluge, analizirajući načine putem kojih operatori na maloprodajnom tržištu pružaju širokopojasni pristup internetu krajnjem korisniku, pri tom uzimajući u obzir trend razvoja tržišta. U svrhu pružanja usluge širokopojasnog pristupa internetu na nivou maloprodaje, operatori ili imaju izgrađenu sopstvenu infrastrukturu ili koriste veleprodajne usluge ostalih operatora kako bi omogućili pristup do krajnjeg korisnika.

4.2.1 Maloprodajne usluge širokopojasnog pristupa

Prema podacima kojima Agencija raspolaže, bilo da su oni prikupljeni putem Upitnika ili baze podataka u kojoj operatori popunjavaju podatke na mjesečnom, kvartalnom i godišnjem nivou, krajnjem korisniku u Crnoj Gori, usluga širokopojasnog pristupa internetu omogućena je na sledeće načine:

- Pristup putem bakarne parice (xDSL)
- Pristup putem optičkih vlakana
- Pristup putem kablovskih mreža (KDS/HFC)
- Pristup putem iznajmljenih linija
- Fiksni bežični pristup
- Pristup preko mobilnih mreža
- Pristup preko satelitskih sistema

Slika 1. Broj priključaka širokopojasnog pristupa internetu u Crnoj Gori prema načinu pristupa

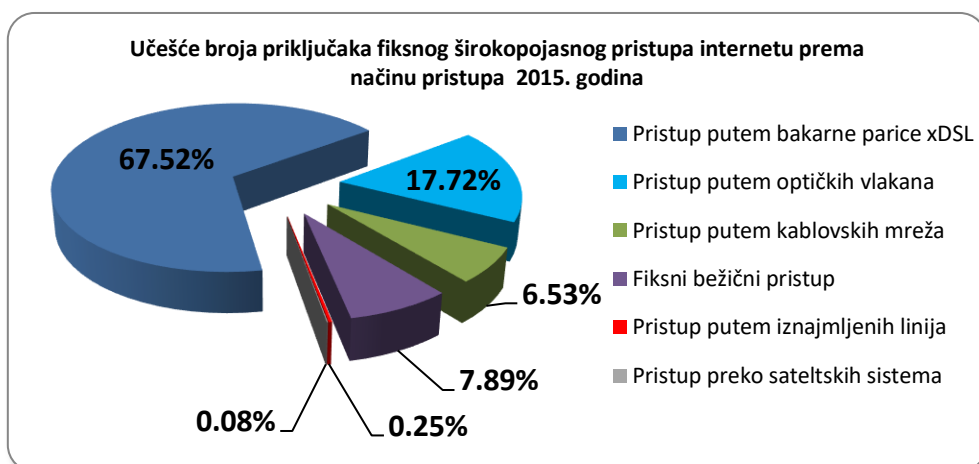

Izvor: EKIP

Kao što se može vidjeti sa grafika, broj priključaka širokopojasnog pristupa internetu preko fiksnih mreža je u čitavom posmatranom vremenskom periodu veći od broja korisnika priključaka širokopojasnog pristupa internetu preko mobilnih mreža koji su pristupili internetu putem *data SIM* kartica. Tokom 2015., 2016. i 2017. godine broj priključaka putem fiksnih mreža je skoro duplo veći od broja priključaka širokopojasnog pristupa internetu preko mobilnih mreža putem *data SIM* kartica.

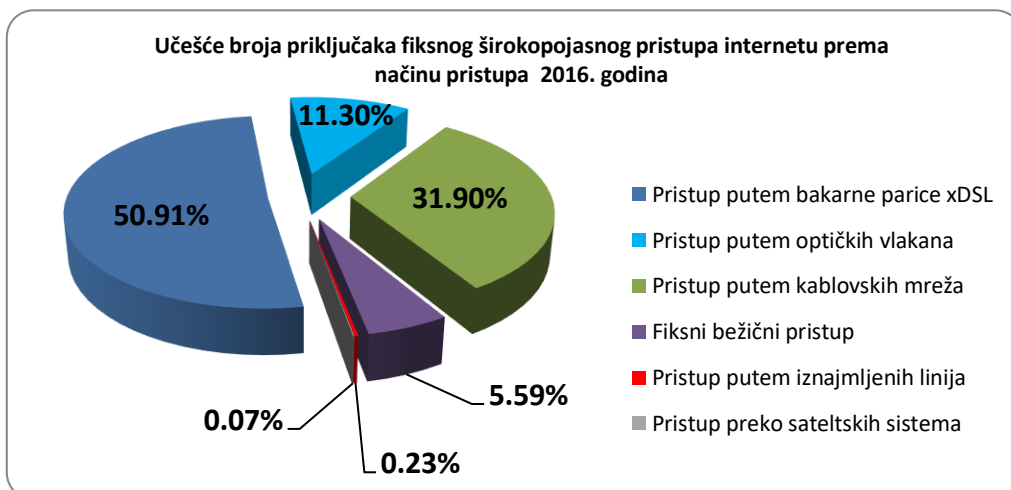
Treba napomenuti da je ukupan broj korisnika koji su pristupali internetu preko mobilnih mreža značajno veći od broja priključaka širokopojasnog pristupa internetu preko mobilnih mreža putem *data SIM* kartica. Kao posljedica sve veće upotrebe pametnih telefona korisnici sve više koriste mobilni internet unutar tarifnih paketa koji su primarno namijenjeni za govornu uslugu, a u sebi sadrže i mobilni internet. Ovo je vidljivo iz podataka koje Agencija redovno prikuplja, a gdje broj korisnika pristupa internetu putem *data* kartica opada, a raste broj korisnika koji internetu pristupaju putem telefona. U prilog ovoj činjenici su i podaci koji se odnose na ukupan broj korisnika koji su koristili 3G i 4G prenos podataka u decembru 2015., 2016. i 2017. godine. Tako je u decembru 2015. godine ukupan broj korisnika koji su koristili 3G prenos podataka bio 271.333, a ukupan broj korisnika koji su koristili 4G prenos podataka 18.951. U decembru 2016. godine ukupan broj korisnika koji su koristili 3G prenos podataka bio je 334.907, dok je ukupan broj korisnika koji su koristili 4G prenos podataka bio 62.902. U decembru 2017. godine ukupan broj korisnika koji su koristili 3G prenos podataka bio je 361.139, dok je ukupan broj korisnika koji su koristili 4G prenos podataka bio 133.239.

Slika 2. Učešće broja priključaka fiksnog širokopojasnog pristupa internetu prema načinu pristupa za 2015. godinu

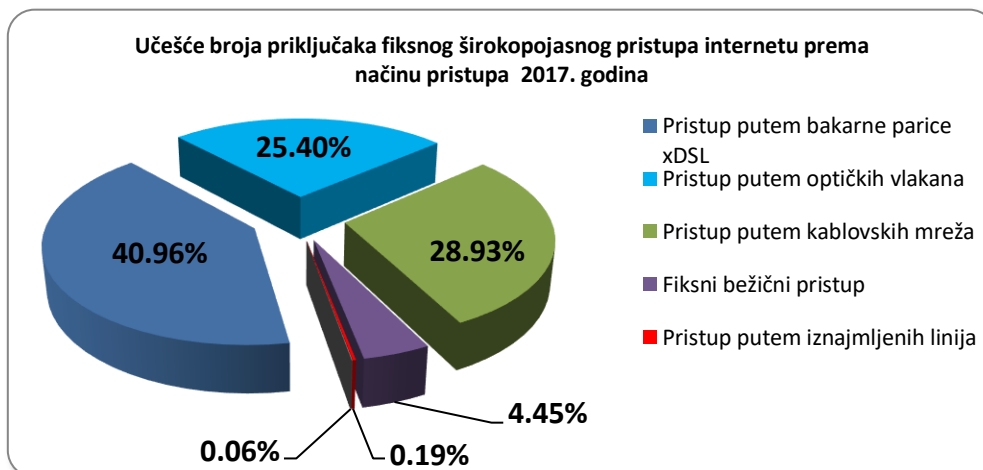
Izvor: EKIP

Slika 3. Učešće broja priključaka fiksnog širokopojasnog pristupa internetu prema načinu pristupa za 2016. godinu

Izvor: EKIP

Slika 4. Učešće broja priključaka fiksnog širokopojasnog pristupa internetu prema načinu pristupa za 2017. godinu

Izvor: EKIP

Prema dostavljenim podacima, xDSL pristup bio je najzastupljeniji način širokopojasnog pristupa internetu tokom 2015. godine sa učešćem od 67,52%. Tokom 2016. godine učešće xDSL pristupa bilo je 50,91%, dok je tokom 2017. godine xDSL pristup imao učešće od 40,96%. Pristup putem optičkih vlakana kreće se od 17,72% tokom 2015.godine, do 25,40% tokom 2017.godine. Pristup putem kablovskih mreža (KDS/HFC) kreće se od 6,53% tokom 2015. godine do 28,93% tokom 2017. godine. Ostali načini pristupa internetu u odnosu na ova tri načina imaju znatno manje učešće koje tokom godina bilježi pad, i to od 8,22% tokom 2015. godine na 4,70% tokom 2017. godine. Većina xDSL pristupa internetu putem bakarne parice odnosi se na ADSL pristup, dok VDSL pristup internetu nije bio zastupljen na početku analiziranog perioda (2015. godine, Crnogorski Telekom od kraja 2016. godine nudi VDSL pristup internetu), da bi tokom 2017. godine bilježio porast.

4.2.2 Analiza stepena supstitucije na strani tražnje

Pri definisanju tržišta usluga određuju se usluge koje korisnik smatra supstitutima u pogledu, namjene, funkcionalnosti i cijena na datom tržištu. Stepenn supstitucije se određuje pomoću:

- Stepenn supstitucije na strani tražnje (eng. *Demand side substitutability*), i
- Stepenn supstitucije na strani ponude (eng. *Supply side substitutability*).

Stepenn supstitucije na strani tražnje na maloprodajnom nivou predstavlja stepenn supstitucije javno javno dostupnih elektronskih komunikacionih usluga na relevantnom tržištu zbog kojih krajnji korisnici mogu odgovoriti na povećanje cijene jedne usluge prelaskom na korisšćenje druge usluge istog operatera ili iste, odnosno supstitutivne usluge drugih operatera na relevantnom tržištu. Supstitucija na strani tražnje dešava se u trenutku kada korisnik određene usluge prelazi na druge, supstitutivne usluge kao odgovor na relativno povećanje cijene usluge koju koristi.

Ukoliko operator koji nudi određenu uslugu, poveća cijenu te usluge, korisnici su u mogućnosti da pređu na supstitutivne usluge drugih operatera, pa na taj način operatora koji je povećao cijenu svoje usluge prisile da cijene vrati na nivo na koji su bile prije povećanja, iz razloga što će početi da gubi svoje korisnike, a samim tim i prihode. Primjena ovog argumenta zavisi od supstitucije na strani tražnje, odnosno, što je supstitucija na strani tražnje jače izražena, operatori su više ograničeni u povećanju cijena svojih usluga krajnjim korisnicima.

Agencija će odrediti granice tržišta usluga širokopojasnog pristupa internetu na nivou maloprodaje, na način što će utvrditi usluge koje korisnici smatraju supstitutivnim uslugama. Agencija smatra da, kao polaznu osnovu na kojoj se utvrđuju supstitutivne usluge, treba uzeti uslugu koja je najzastupljenija.

S obzirom da su na maloprodajnom nivou širokopojasnog pristupa internetu u periodu koji je prethodio analizi najzastupljenije usluge bile one koje se baziraju na xDSL pristupu, cilj Agencije je da utvrdi da li postoje na maloprodajnom nivou supstitutivne usluge xDSL pristupu, na način da se supstitutivnim uslugama uslugama smatraju usluge koje u slučaju hipotetičkog povećanja cijena mogu zamijeniti tu relevantnu uslugu na način da zadovolje potrebu krajnjeg korisnika.

xDSL pristup internetu se krajnjim korisnicima na teritoriji Crne Gore nudi kao samostalna usluga, ali i u kombinaciji s još jednom ili više usluga (npr. javno dostupna telefonska usluga i/ili IPTV) u sklopu određenog paketa usluga. Kako se xDSL pristup unutar paketa usluga ni po čemu ne razlikuje od onoga koji se korisnicima nudi samostalno, Agencija smatra kako je, prilikom utvrđivanja najzastupljenije usluge, potrebno zanemariti činjenicu da se u paketu usluga uz xDSL pristup nude i druge usluge, pa xDSL pristup iz paketa usluga posmatrati na isti način kao samostalni xDSL pristup.

4.2.2.1 xDSL pristup putem bakarne parice

xDSL pristup putem bakarne parice omogućava prenos podataka sa većom brzinom u smjeru prema korisniku (eng. *downstream*) i manjom prema ponuđaču usluge (eng. *upstream*), te je adekvatan za prenos podataka velikim brzinama i pristup povezanim sadržajima, pri čemu prenosna brzina zavisi od dužine i tipa parice. xDSL tehnologija na maloprodajnom nivou je odgovarajuća za pretraživanje interneta i korišćenje multimedijjskih usluga koje zahtijevaju veću brzinu prema korisniku i manju u suprotnom smjeru.

Agencija nije posebno razmatrala ADSL i VDSL pristup, s obzirom da se VDSL pristup može posmatrati kao nadogradnja ADSL tehnologije u smislu većih prenosnih brzina. Uz porast ponude sadržaja za koji je potreban širokopojasni pristup internetu i uz sve veću potražnju za uslugom IP televizije, raste potražnja korisnika za većim prenosnim brzinama širokopojasnog pristupa internetu. Iz ovih razloga bi se ADSL pristup mogao pokazati nedovoljno efikasnim u situacijama u kojima je potreban istovremeni prenos govorne telefonije, interaktivnog videa i brzih usluga prenosa podataka između krajnjih korisnika i lokalne centrale. VDSL tehnologija na kraćim udaljenostima omogućava veće brzine prenosa podataka u odnosu na prenos podataka putem ADSL tehnologije. VDSL tehnologija koristi se u slučajevima kad su lokalne petlje već dovoljno kratke (do 1000m) ili se izvodi rekonstrukcija pristupne mreže na način da se bakarna parica skraćuje i zamjenjuje optičkim kablom od glavnog razdjelnika do distributivnog čvora u fiksnoj elektronskoj komunikacionoj mreži uz postavljanje DSLAM-a (engl. *Digital subscriber line access multiplexer*) u distributivnom čvoru.

Crnogorski Telekom je od kraja 2016. godine počeo pružati korisnicima uslugu širokopojasnog pristupa internetu putem VDSL tehnologije na maloprodajnom nivou (markentinški naziv turboDSL) sa brzinom interneta 20Mb/s. Usluga širokopojasnog pristupa internetu turboDSL u posmatranom periodu bila je dostupna kroz duo pakete (internet + fiksna telefonija) i to: Extra Duo turboDSL sa maksimalnom brzinom interneta do 20/2 Mb/s, neograničenom količinom podataka uključenom u mjesečnu pretplatu od 18,81 eura i Biznis Duo 20 sa maksimalnom brzinom interneta do 20/2 Mb/s, neograničenom količinom podataka uključenom u mjesečnu pretplatu od 39,90 eura.¹⁴ Osim navedenog, VDSL se nudi i kroz Magenta pakete: Magenta 1 L VDSL (20/2 Mbps) po cijeni od 35,9 eura i Magenta 1 L VDSL 940/2 Mbps) po cijeni od 49,5 eura.

Usluga širokopojasnog pristupa internetu putem VDSL tehnologije je substitut i na strani ponude i na strani tražnje ADSL pristupu putem bakarne parice. Dakle, kada se govori o xDSL tehnologiji pristupa ona obuhvata i ADSL i VDSL.

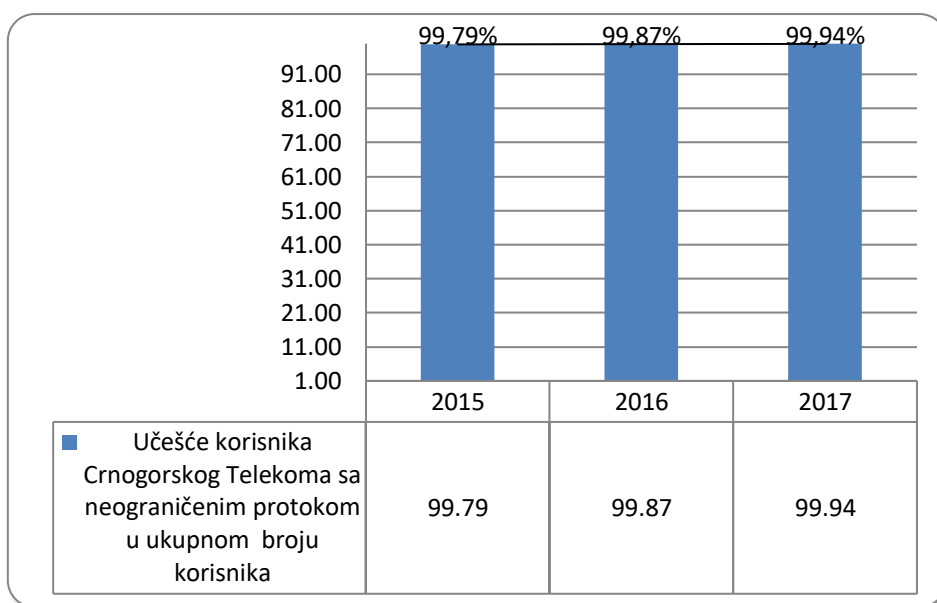
---

¹⁴ Navedene cijene za pakete Extra Duo turboDSL i Biznis Duo 20 uzete su iz dostavljenog popunjenog upitnika Crnogorskog Telekomu i podrazumijevaju cijene sa PDV-om.

U Crnoj Gori, najveći vlasnik bakarnih parica je Crnogorski Telekom. Uslugu širokopojanog pristupa putem bakarne parice krajnjim korisnicima na teritoriji Crne Gore, nudi samo Crnogorski Telekom. Takođe, ova usluga se nudi i na veleprodajnom nivou. Veleprodajne usluge Crnogorskog Telekoma (koje drugi operatori mogu koristiti da pružaju krajnjim korisnicima usluge širokopojanog pristupa internetu) su usluga *bitstream* pristupa i usluga pristupa lokalnoj petlji.

Crnogorski Telekom u okviru svojih tarifnih ADSL paketa nudi pakete od 1, 2, 5 i 7 Mb/s, pri čemu je najzastupljeniji paket ADSL flat 2. Mjesečna pretplata za ovaj paket iznosi 12,74 eura (sa PDV-om).

Slika 5. Procentualno učešće korisnika sa neograničenim protokom u odnosu na ukupan broj korisnika Crnogorskog Telekoma

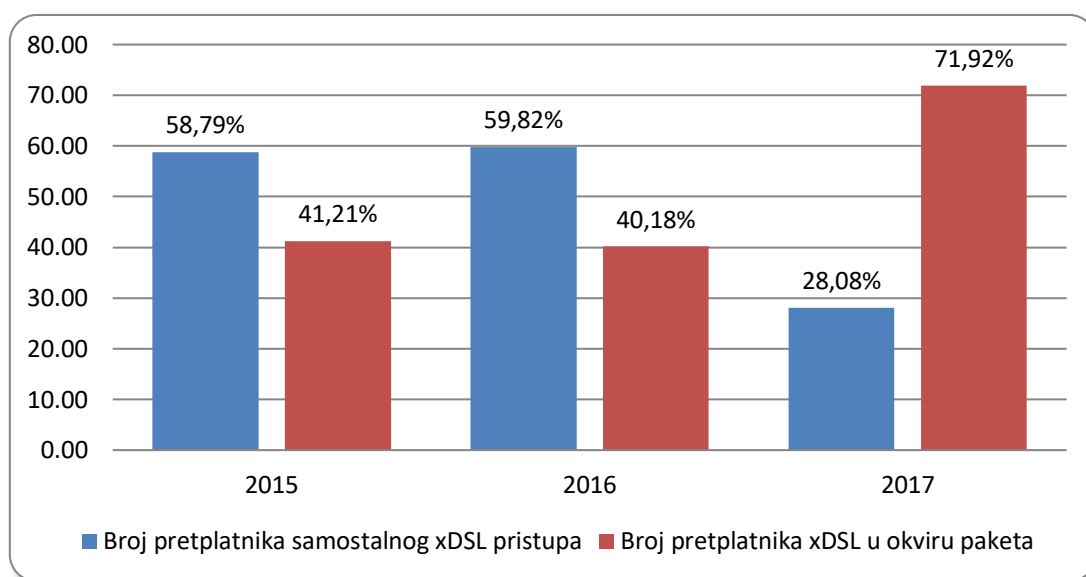

Na grafiku je prikazano procentualno učešće korisnika širokopojanog pristupa internetu Crnogorskog Telekoma sa neograničenim protokom u ukupnom broju korisnika. Kao što se vidi, neograničeni protok je skoro 100% zastupljen tokom analiziranog perioda.

Crnogorski Telekom nudi pakete od protoka 1GB, pa do paketa sa neograničenim protokom. Sa grafika se vidi da korisnici Crnogorskog Telekoma, tokom analiziranog perioda, najviše koriste pakete sa neograničenim protokom. Sa porastom ponude sadržaja i potreba krajnjih korisnika, te minimalnim izmjenama mjesečnih pretplata za osnovni paket, u periodu koji je predmet ove analize, može se konstatovati konstantan skoro 100% udio korisnika paketa sa neograničenim protokom.

Pored xDSL usluge, Crnogorski Telekom nudi i uslugu televizije, zasnovanu na internet protokolu (IPTV) pod nazivom IPTV.

Slika 6. Odnos samostalnog xDSL pristupa i paketa usluga Crnogorskog Telekoma na tržištu

Izvor: Upitnik za tržište širokopolasnog pristupa internetu na nivou maloprodaje

xDSL pristup putem bakarne parice krajnjim korisnicima se uglavnom nudi samostalno, ali takođe i u okviru paketa usluga koji osim xDSL pristupa uključuju i javno dostupnu telefonsku uslugu i/ili IPTV i/ili usluge u mobilnoj mreži (Slika 6).

Paketi usluga, zbog ponude više usluga, imaju višu cijenu od samostalnog xDSL pristupa. Agencija smatra da će krajnji korisnici navedene pakete smatrati supstitutivnim uslugama xDSL pristupu iz razloga što znaju da se razlika u cijeni ogleda u ostalim uslugama koje se nude unutar paketa (javno dostupna telefonska usluga, IPTV) a ne u samoj usluzi xDSL pristupa. Iz tog razloga, Agencija smatra da su samostalni xDSL pristup i xDSL pristup unutar paketa usluga sastavni dio istog relevantnog tržišta.

4.2.2.2 Pristup putem mobilnih mreža

Širokopolasni pristup internetu putem mobilnih mreža korišćenjem *data* SIM kartica je nakon xDSL pristupa putem bakarne parice najzastupljeniji način pristupa internetu s udjelom koji se tokom analiziranog perioda kretao od 43,78% tokom 2015.godine do 32,10% tokom 2017.godine.

Tabela: Udio korisnika *data* SIM kartica koji koriste pristup putem mobilnih mreža internetu u odnosu na ukupan broj korisnika širokopolasnog pristupa internetu

Način pristupa	2009. godina	2010. godina	2011. godina	2015. godina	2016. godina	2017. godina
Putem mobilne mreže	17,78%	31,24%	30,34%	43,78%	33,93%	32,10%

Širokopolasni pristup internetu putem mobilnih mreža, zasnovan na EDGE, UMTS, HSDPA ili LTE tehnologiji, omogućava krajnjem korisniku da putem prenosnog uređaja (telefona ili računara) pristupa internetu sa bilo koje lokacije, zavisno od geografske pokrivenosti EDGE,

UMTS ili HSDPA odnosno LTE signalom. Krajnji korisnik navedeni pristup ostvaruje korišćenjem data kartice.

Širokopolasni pristup internetu putem mobilnih mreža u odnosu na xDSL pristup putem bakarne parice ima još nekoliko ograničenja koja onemogućavaju njihovo upoređivanje. Naime, stvarna brzina kojom korisnik pristupa internetu putem mobilnih mreža zavisi od kvaliteta prijema signala, odnosno od blizine bazne stanice operatora mobilne mreže i od broja korisnika koji u isto vrijeme ostvaruju pristup internetu, pa je zbog toga često niža od najvećih brzina koje omogućavaju gore navedene tehnologije mobilnih mreža. Isto tako, i iz razloga što kod mobilnih mreža govor ima apsolutnu prednost nad ostalim uslugama, pa u slučaju opterećenja mreže govornim saobraćajem, dolazi do pada prenosnih brzina.

Analiza cijena usluge širokopolasnog pristupa internetu je pokazala kako krajnji korisnik za tarifne pakete sa uključenih 1 GB plaća nižu cijenu za pristup putem mobilnih mreža u odnosu na cijenu koju bi platio za xDSL pristup putem bakarne parice. Kao što se vidi iz tabele, mjesečna pretplata u navedenim mobilnim tarifnim paketima se kreće od 6,05 eura za 1 GB podataka pa do 36,55 eura za 30 GB, dok se mjesečna pretplata za ADSL pristup putem bakarne parice kreće od 12,74 eura¹⁵, pa navije.

Tabela: Mjesečna pretplata u tarifnim paketima operatora

Operator	Naziv paketa	Količina saobraćaja uključena u paket	Cijena
Crnogorski Telekom	Basic	2 GB	10,56 €
	ADSL Flat 2	unlimited	12,74 €
	MI Libero S	1GB	6,99 €
	MI Libero M	3GB	10,99 €
	MI Libero L	10GB	19,99 €
	MI Libero XL	25GB	30,99 €
Telenor	Surfuj Plus XS	1GB	6,05 €
	Surfuj Plus S	3GB	13,16 €
	Surfuj Plus M	6GB	17,23 €
	Surfuj Plus L	15GB	20,38 €
	Surfuj Plus XL	30GB	36,55 €
Mtel	<i>nema data kartica</i>		

Sa druge strane, cijene tarifnih paketa s većom količinom uključenog saobraćaja na osnovu pristupa putem mobilnih mreža su veće u odnosu na cijene sličnih paketa na osnovu ADSL pristupa putem bakarne parice. Naime, najveći paket koji krajnji korisnik može dobiti putem mobilnih mreža uključuje 30 GB i iznosi 36,55 eura, dok ADSL pristupom putem bakarne parice može dobiti paket s neograničenom količinom podataka po cijeni od 12,74 eura.

Cijena¹⁶ nakon utrošene količine podataka uključene u pretplatu kod mobilnih tarifnih paketa obračunava se na razne načine i to na sledeći način:

¹⁵ Navedena cijena se odnosi na najzastupljeniji paket Crnogorskog Telekoma, sa brzinom do 2 Mbps i neograničenom količinom podataka uključenom u paket.

¹⁶ Izvor su podaci koji su na raspolaganju Agenciji, jer upitnici nijesu popunjeni kako je traženo

Kod Crnogorskog Telekoma:

- Višekratni dokup 1 GB po cijeni 1,95 eura
- Višekratni dokup 250MB mjesečno po cijeni 1,90 eura, ili jednokratno 250MB po cijeni 2,40 eura.

Kod Telenora:

- „Sekunda“ – 1MB po cijeni od 0,52 eura.

Obzirom na cijene navedenog dodatnog prenosa 1 GB, može se zaključiti da ista nije uporediva sa cijenama dodatnog 1GB u tarifnim paketima koji se nude na osnovu ADSL pristupa putem bakarne parice, po cijeni od 3,04 eura.

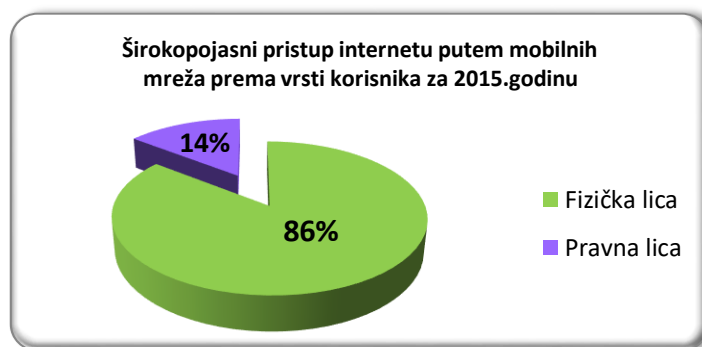
Iz svega navedenog proizlazi da tarifni paketi na osnovu pristupa putem mobilnih mreža nijesu uporedivi sa paketima koji se nude posredstvom xDSL pristupa putem bakarne parice. S obzirom da većina korisnika (kao što smo konstatovali u ranijem tekstu) koristi pakete sa neograničenim protokom, Agencija smatra da usluge širokopojasnog pristupa internetu putem mobilnih mreža nije supstitutivna usluga xDSL pristupu putem bakarne parice sa aspekta cijene i količine prenešenih podataka.

Takođe, sprovođenjem hipotetičkog testa monopola, Agencija je utvrdila da usluga pristupa internetu putem mobilnih mreža nije supstitutivna usluga xDSL pristupu putem bakarne parice, obzirom da povećanje maloprodajnih cijena tarifnih paketa koji se baziraju na xDSL pristupu putem bakarne parice, od 5–10% neće uticati na odluku krajnjih korisnika da zamijene navedenu uslugu širokopojasnog pristupa internetu putem mobilnih mreža.

Isto tako, za razliku od usluge xDSL pristupa putem bakarne parice za koju se uglavnom odlučuju i fizička i pravna lica, korisnici usluga pristupa internetu putem mobilnih mreža su uglavnom fizička lica.

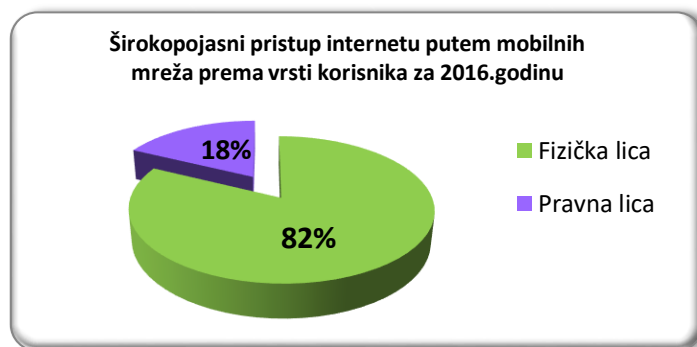
Na sledećim graficima dato je procentualno učešće usluga širokopojasnog pristupa internetu putem mobilnih mreža prema vrsti korisnika tokom analiziranog perioda.

Slika 7. Usluga širokopojasnog pristupa internetu putem mobilnih mreža prema vrsti korisnika

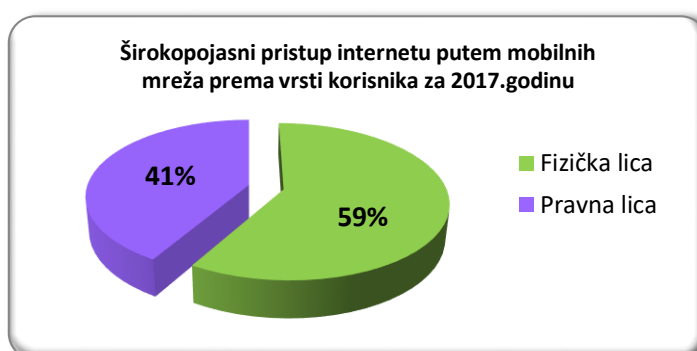
Izvor: Upitnik za tržište širokopojasnog pristupa internetu na nivou maloprodaje

Slika 8. Usluga širokopojasnog pristupa internetu putem mobilnih mreža prema vrsti korisnika

Izvor: Upitnik za tržište širokopojasnog pristupa internetu na nivou maloprodaje

Slika 9. Usluga širokopojasnog pristupa internetu putem mobilnih mreža prema vrsti korisnika

Izvor: Upitnik za tržište širokopojasnog pristupa internetu na nivou maloprodaje

Uzimajući u obzir da navedenu uslugu koriste i pravna i fizička lica, uz pretpostavku da je ova usluga potrebna upravo zbog njene karakteristike mobilnosti, može se zaključiti da ista ne predstavlja supstitutivnu uslugu, već komplementarnu uslugu xDSL pristupu putem bakarne parice.

Na osnovu svega gore navedenog, Agencija smatra da, s obzirom na funkcionalne, a u određenoj mjeri i cjenovne karakteristike, usluga pristupa internetu putem mobilnih mreža ne predstavlja supstitutivnu uslugu xDSL pristupu putem bakarne parice, već prije komplementarnu uslugu koju će korisnici koristiti u situacijama kada imaju potrebu za karakteristikom mobilnosti koju im navedena usluga nudi. Kao posljedica sve veće upotrebe pametnih telefona korisnici sve više koriste mobilni internet unutar tarifnih paketa koji su primarno namijenjeni za govornu uslugu, a u sebi sadrže i mobilni internet. Ovo je vidljivo iz podataka koje Agencija redovno prikuplja, a gdje broj korisnika pristupa internetu putem *data* kartica opada, a raste broj korisnika koji internetu pristupaju putem telefona.

4.2.2.3 Pristup putem kablovskih mreža (KDS/HFC)

Pristup putem kablovskih mreža (KDS/HFC) je širokopojasni pristup internetu koji korisniku omogućava povezivanje upotrebljavajući kabl kojim se ujedno pruža i uslugu distribucije AVM sadržaja. Iako je prvobitno kablovska mreža bila namijenjena pružanju televizijskih servisa, danas postoji sve više kablovskih operatera, koji pomoću određenih tehničkih mogućnosti na mreži, mogu svojim krajnjim korisnicima pružati javno dostupnu telefonsku uslugu i prenos podataka.

Širokopolasni pristup internetu putem kablovskih mreža (KDS/HFC) može se, osim samostalno, pružati i u kombinaciji s javno dostupnom telefonskom uslugom i/ili uslugom distribucije audiovizuelnih medijskih sadržaja (radio i televizijskih programa) unutar posebnih tarifnih paketa usluga koji su, prema prikupljenim podacima, sve popularniji među krajnjim korisnicima. Agencija je u ovom slučaju zauzela isti stav kao i kod xDSL pristupa putem bakarne parice. Naime, nezavisno od toga što je naknada za pakete usluga veća od naknade za samostalni pristup, Agencija smatra da su samostalni pristup internetu putem kablovskih mreža i pristup internetu putem kablovskih mreža unutar paketa usluga sastavni dio istog relevantnog tržišta. Kao što je prethodno navedeno, Agencija smatra da će krajnji korisnici navedene pakete smatrati supstitutivnim uslugama samostalnom pristupu internetu iz razloga što znaju da se razlika u cijeni ogleda u ostalim uslugama koje se nude unutar paketa usluga (javno dostupna telefonska usluga, usluga distribucije audiovizuelnih medijskih sadržaja (radio i televizijskih programa)), a ne u samoj usluzi širokopolasnog pristupa internetu putem kablovskih mreža.

Širokopolasni pristup internetu putem kablovskih mreža (KDS/HFC) osigurava prenos podataka brzinama jednakim ili većim kao i xDSL pristup putem bakarne parice. Pristup internetu putem kablovskih mreža funkcionira po principu dijeljenja širine pojasa (eng. *bandwidth*). Naime, kablovski modemi su koaksijalnim kablovima povezani sa završnim sistemom (eng. *Cable Modem Termination System* – CMTS) koji predstavlja sastavni dio CATV–centrale operatora kablovske mreže. Svi korisnici iz iste ili nekoliko susjednih zgrada dijele isti kabl kojim su spojeni na centralni čvor, pa tako dijele i isti frekvencijski opseg koji za komunikaciju koristi kablovski modem. Iz toga proizlazi činjenica da se može dogoditi da pojedini korisnik u određenom trenutku ne uspije postići maksimalnu brzinu ili da u trenutku veće opterećenosti kablovske mreže dolazi do pada prenosnih brzina. Navedeni problem je znatno manje izražen u hibridnoj optičko–kablovskoj mreži s obzirom da je propusnost optičkog kabla daleko veća od propusnosti koaksijalnog kabla.

U Crnoj Gori, udio krajnjih korisnika koji koriste širokopolasni pristup internetu putem kablovskih mreža (KDS/HFC) tokom analiziranog perioda je rastao od 6,53% tokom 2015. godine do 28,93% tokom 2017. godine.

Tabela:

Cjenovnik usluga Mtel–a:

Naziv paketa	Maksimalna brzina <i>download</i> (kb/s)	Maksimalna brzina <i>upload</i> (kb/s)	Količina podataka	Mjesečna pretplata
BOX trio 1	4096/8192	512/1024	flat	19,99 €
BOX trio 2	15360/30720	1024/2048	flat	24,99 €
BOX trio 2+	20480/40960	2048/2048	flat	28,99 €
BOX trio 3	30720/61440	2048/4096	flat	31,99 €
BOX all 4	40960/81920	4096/8192	flat	34,99 €

Tabela:

Cjenovnik usluga Telemach-a:

Naziv paketa	Maksimalna brzina <i>download</i>	Maksimalna brzina <i>upload</i>	Količina podataka	Mjesečna pretplata
Duo silver	10 Mb/s	1 Mb/s	flat	12,30 €
Duo Gold	20 Mb/s	2 Mb/s	flat	16,30 €
Duo Extra	40 Mb/s	3 Mb/s	flat	21,30 €
Duo Premium	80 Mb/s	4 Mb/s	flat	33,30 €
Trio silver	10 Mb/s	1 Mb/s	flat	14,30 €
Trio Gold	20 Mb/s	2 Mb/s	flat	18,30 €
Trio Extra	40 Mb/s	3 Mb/s	flat	23,30 €
Trio Premium	80 Mb/s	4 Mb/s	flat	35,30 €

Tabela:

Cjenovnik Crnogorskog Telekom:

Naziv paketa	Maksimalna brzina <i>download</i>	Maksimalna brzina <i>upload</i>	Količina podataka	Mjesečna pretplata
ADSL Basic	do 1 Mb/s	do 128 kb/s	2 GB	10,56 €
ADSL Flat 2	do 2 Mb/s	do 256 kb/s	unlimited	12,74 €
ADSL Flat 5	do 5 Mb/s	do 512 kb/s	unlimited	16,74 €
ADSL Flat 7	do 7 Mb/s	do 768 kb/s	unlimited	19,58 €
Optika 20	do 20 Mb/s	do 1 Mb/s	unlimited	20,33 €
Optika 30	do 30 Mb/s	do 2 Mb/s	unlimited	25,42 €
Optika 40	do 40 Mb/s	do 4 Mb/s	unlimited	45,76 €
Extra Duo	do 8 Mb/s	do 1 Mb/s	unlimited	18,81 €
Extra Duo MI	do 20 Mb/s	do 10 Mb/s	100 GB	18,81 €
Extra Duo Hybrid	do 20 Mb/s	do 10 Mb/s	unlimited	18,81 €
Extra Duo turbo DSL	do 20 Mb/s	do 2 Mb/s	unlimited	18,81 €
Extra Duo Optika	do 40 Mb/s	do 4 Mb/s	unlimited	21,90 €
Extra Duo Optika Plus	do 100 Mb/s	do 10 Mb/s	unlimited	31,90 €
Extra Trio ADSL	do 4 Mb/s	do 1 Mb/s	unlimited	28,90 €
Extra Trio VDSL	do 20 Mb/s	do 2 Mb/s	unlimited	28,90 €
Extra Trio Optika	do 40 Mb/s	do 4 Mb/s	unlimited	28,90 €
Magenta 1 M ADSL	do 4 Mb/s	do 1 Mb/s	unlimited	25,90 €
Magenta 1 M Optika	do 40 Mb/s	do 4 Mb/s	unlimited	25,90 €
Magenta 1 L ADSL	do 5 Mb/s	do 1 Mb/s	unlimited	35,90 €
Magenta 1 L VDSL	do 20 Mb/s	do 2 Mb/s	unlimited	35,90 €
Magenta 1 L Hybrid	do 20 Mb/s	do 10 Mb/s	unlimited	35,90 €
Magenta 1 L Optika	do 50 Mb/s	do 5 Mb/s	unlimited	35,90 €
Magenta 1 XL ADSL	do 10 Mb/s	do 1 Mb/s	unlimited	49,50 €
Magenta 1 XL VDSL	do 40 Mb/s	do 2 Mb/s	unlimited	49,50 €
Magenta 1 XL Hybrid	do 20 Mb/s	do 10 Mb/s	unlimited	49,50 €
Magenta 1 XL Optika	do 100 Mb/s	do 10 Mb/s	unlimited	49,50 €

Iz gore navedenih tabela, vidi se da Telemach, Mtel i Crnogorski Telekom nude pakete sa različitim brzinama, a shodno tome i cijenama.

Korisnici ADSL paketa kod Crnogorskog Telekomu pored cijene za ADSL plaćaju i cijenu pristupa mreži u iznosu od 6,07 eura mjesečno. Korisnici Telemacha, pored cijene paketa plaćaju i mjesečno održavanje KDS-a u iznosu od 10,60 eura.

Agencija smatra da operator koji nudi širokopojasni pristup internetu putem xDSL pristupa putem bakarne parice ne može profitirati povećanjem cijena svojih usluga za 5 do 10% iz razloga što će korisnik širokopojasni pristup internetu ostvarivati putem kablovskih mreža (KDS/HFC), ukoliko mu je isti dostupan.

Agencija je saglasna sa smjernicom Evropske komisije koja naglašava da je korisnik indiferentan prema tehnologiji koja se koristi, u slučaju kada je dostupan alternativan (supstitutivan) pristup i kada su uporedive cijene i funkcionalnost usluge pristupa putem kablovske mreže (KDS/HFC) i xDSL tehnologije. Agencija smatra da se karakteristike i cijene usluga, kao i namjena korišćenja pristupa putem xDSL tehnologije i putem kablovske mreže, mogu smatrati gotovo identičnim. Ovo ukazuje na činjenicu da će ih korisnici smatrati supstitutivnim uslugama na strani tražnje u zavisnosti od dostupnosti i troškova prelaska s jedne tehnologije na drugu.

Shodno svemu navedenom, pristup putem kablovskih mreža (KDS/HFC), s obzirom na cijenovne i funkcionalne karakteristike, na tržištu širokopojasnog pristupa internetu na nivou maloprodaje predstavlja supstitutivnu uslugu xDSL pristupa putem bakarne parice.

4.2.2.4 Pristup putem bežičnih tehnologija u fiksnoj mreži

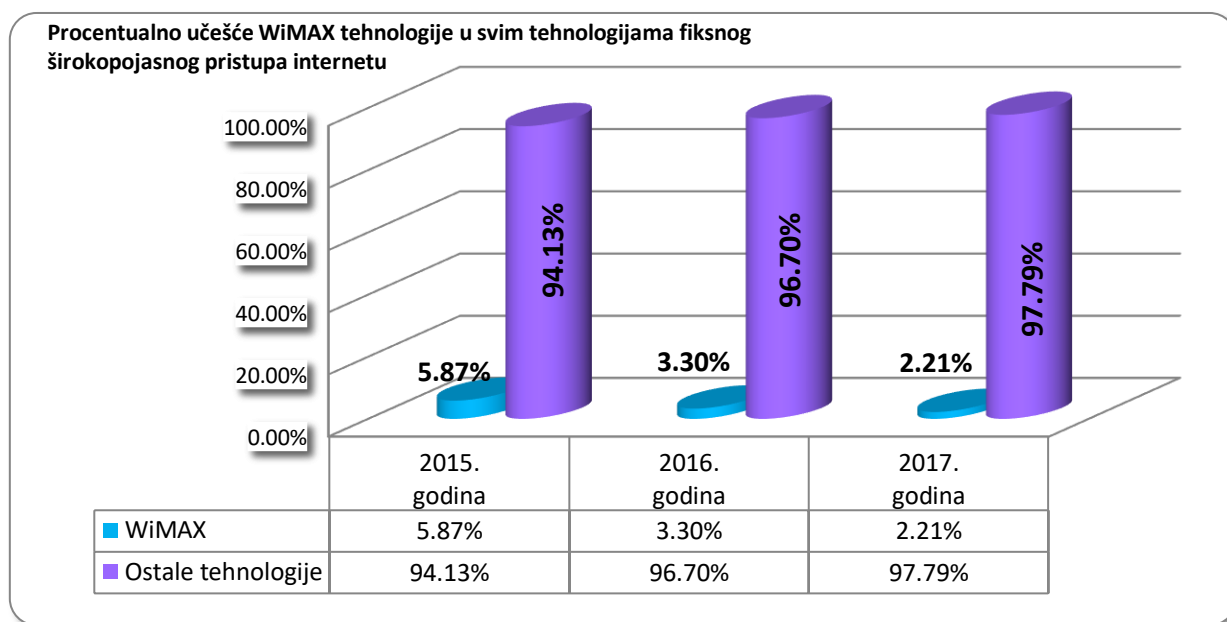
Pristup putem bežičnih tehnologija u fiksnoj mreži u Crnoj Gori se ostvaruje putem WiMAX tehnologije i putem WiFi tehnologije, a udio krajnjih korisnika koji koriste uslugu širokopojasnog pristupa internetu zasnovan na pristupu putem bežičnih tehnologija u fiksnoj mreži opada i kreće se od 7,89% tokom 2015. godine do 5,59% tokom 2016. godine da bi tokom 2017. godine taj procenat iznosio 4,45%. Ova usluga najzastupljenija je kod Mtel-a.

4.2.2.4.1 Pristup putem WiMAX tehnologije

U Crnoj Gori pružanje usluga fiksnog bežičnog pristupa putem WiMAX tehnologije vrši se na osnovu odobrenja za korišćenje radio-frekvencija. Krajnjim korisnicima, maloprodajnu uslugu širokopojasnog pristupa internetu putem WiMAX tehnologije u analiziranom periodu pružali su Mtel i WiMAX Montenegro.

Na sljedećem grafiku je dato procentualno učešće WiMAX tehnologije pružanja fiksnog širokopojasnog pristupa internetu u odnosu na sve tehnologije.

Slika 10. Procentualno učešće WiMAX tehnologije u svim tehnologijama fiksnog širokopojasnog pristupa internetu

Izvor: EKIP

U analiziranom periodu, broj krajnjih korisnika usluge fiksnog širokopojasnog pristupa internetu putem WiMAX tehnologije je dosta nizak, a samo su dva operatora u posmatranom periodu pružala ovu uslugu.

Operatori se tokom komercijalnog pružanja usluga putem WiMAX tehnologije susreću sa problemima u eksploataciji do sada nabavljene i implementirane opreme, kao i sa problemom neprihvaćenosti usluge na tržištu i visokom cijenom terminalne opreme. Korisnici se pri odabiru usluge širokopojasnog pristupa internetu prvenstveno rukovode cijenom i kvalitetom usluge, pa se iz tog razloga teško odlučuju za pristup putem WiMAX tehnologije. S obzirom da iz navedenih razloga nijesu u mogućnosti pružiti navedenu uslugu, dugoročno komercijalno isplativu, operatori odustaju od dobijenih licenci. Mtel više ne ulaže u razvoj WiMAX tehnologije. Tokom 2015. godine Mtel je obezbjedilo dovoljno rezervnih delova za funkcionisanje WiMAX opreme za funkcionisanje postojećeg broja korisnika.

Shodno gore navedenom, Agencija ne smatra navedenu tehnologiju supstitutivnom uslugom xDSL pristupu putem bakarne parice.

4.2.2.4.2 Fiksni bežični pristup putem WiFi tehnologije

WiFi tehnologija kao rješenje bežičnog pristupa internetu, koja se u počecima korišćenja najučestalije temeljila na WLAN tehnologiji, ne može se smatrati supstitutivnom uslugom xDSL pristupu putem bakarne parice, iz razloga što mu ne može cjenovno konkurisati. WiFi tehnologija je relativno malog dometa i razvijena je da omogućava pristup na tačno određenim lokacijama poput gradskih trgova, luka, hotela i aerodroma, pa samim tim nije namijenjena domaćinstvima i preduzećima i kao takva ne predstavlja supstitutivnu uslugu xDSL pristupu putem bakarne parice.

4.2.2.5 Pristup putem iznajmljenih vodova

Usluga iznajmljenog voda namijenjena je pravnim licima i velikim preduzećima, čija se poslovna komunikacija zasniva na potrebi stalne prisutnosti na internetu kao i prenosu podataka velikim brzinama. Prednosti pristupa stalnim vodom su velika brzina, sigurnost, maksimalna pouzdanost, istovremeni pristup internetu za veći broj korisnika, mogućnost stalnog priključenja sopstvenog računarskog sistema na internet. Usluga iznajmljenog voda podrazumijeva iste brzine dolaznog i odlaznog prenosnog kapaciteta, odnosno simetričnost prenosa podataka, što je funkcionalno razlikuje od usluge xDSL pristupa putem bakarne parice, koja omogućava asimetričan prenos podataka, odnosno različite brzine u dolaznom i odlaznom smjeru. Kako su usluge iznajmljenih vodova namijenjene poslovnim korisnicima koji zahtijevaju visok kvalitet usluge vrlo su često kreirane tako da zadovolje specifične potrebe pojedinih korisnika, što ih razlikuje od xDSL usluga pristupa putem bakarne parice koje su namijenjene za masovno tržište.

Navedene funkcionalne razlike utiču na to da cijene usluge putem iznajmljenog voda budu značajno veće od cijene usluge xDSL pristupa putem bakarne parice. Cijena iznajmljenog voda Crnogorskog Telekomu kapaciteta 2 Mb/s iznosi 585,00 eura, dok pristup internetu brzinom od 5 Mb/s u dolaznom smjeru putem ADSL pristupa putem bakarne parice uključujući neograničeni internet protok iznosi 22,81 eura (ADSL Flat 5 paket).

Shodno gore navedenom, usluga pristupa internetu putem iznajmljenih vodova, s obzirom na funkcionalne i cijenovne karakteristike, ne predstavlja odgovarajuću supstitutivnu uslugu xDSL pristupu putem bakarne parice.

4.2.2.6 Pristup putem optičkih vlakana

U period koji je predmet ove analize, pristup putem optičkih vlakana kreće se od 17,72% tokom 2015. godine, do 25,40% tokom 2017. godine. Kako raste ponuda sadržaja za koji je potreban širokopojasni pristup internetu, i uz sve veću potražnju za uslugom distribucije audiovizuelnih medijskih sadržaja (radio i televizijskih programa), raste i potražnja korisnika za većim kapacitetima, odnosno većim prenosnim brzinama širokopojasnog pristupa internetu.

S obzirom da optička vlakna omogućavaju veće prenosne brzine od xDSL tehnologije, što omogućava pružanje usluge visokog kvaliteta, podržava napredne aplikacije, kao i prenos HDTV-a (eng. *High Definition Television*), Agencija smatra da će u narednom periodu i dalje rasti broj krajnjih korisnika kojima će operatori pružati uslugu širokopojasnog pristupa internetu putem optičkih vlakana, odnosno doći će do porasta broja krajnjih korisnika koji su spremni platiti višu cijenu za veći kvalitet usluge. Ukoliko bi se usluga širokopojasnog pristupa internetu putem optičkih vlakana pružala po jednakim brzinama i cijenama koje su trenutno dostupne korisnicima putem bakarne parice, krajnji korisnici ne bi mogli primijetiti bilo kakvu razliku između ove dvije usluge, pa bi na strani tražnje supstitucija ovih usluga bila još izraženija u odnosu na situaciju u kojoj bi postojale određene razlike među navedenim uslugama, odnosno situaciju u kojoj bi se usluga širokopojasnog pristupa internetu putem optičkih vlakana krajnjim korisnicima pružala po većim brzinama ali i većim cijenama.

Agencija smatra da će usluge širokopojsnog pristupa internetu putem optičkih vlakana imati značajan uticaj na konkurenciju u narednom periodu na maloprodajnom nivou, odnosno da će navedene usluge biti supstitutivne sa već postojećim uslugama baziranim na xDSL tehnologiji, iz razloga što će se na taj način zadovoljiti potreba korisnika za kvalitetnijim, bržim i inovativnim uslugama.

Shodno svemu navedenom, Agencija smatra kako se za uslugu pristupa internetu putem optičkih vlakana, može konstatovati da je supstitutivna usluga xDSL pristupu putem bakarne parice, a što će u budućnosti biti još izraženije.

4.2.2.7 Pristup putem satelitskih veza

Usluga širokopojsnog pristupa internetu putem satelitskih veza nije primjenljiva za povezivanje gdje god postoji alternativno rješenje. Naime, satelitske veze se koriste u slučajevima kada je potrebno realizovati vezu tamo gdje ne postoji zemaljska infrastruktura. Međutim, zbog velike udaljenosti koju mora preći signal, kod starijih satelitskih tehnologija dolazilo je do čestih kašnjenja u komunikaciji. Iako su protekom vremena i razvojem tehnologije inicijalna kašnjenja smanjena u velikoj mjeri, ista i dalje nisu u potpunosti uklonjena. U skladu sa navedenim, za lokacije gdje je širokopojsni pristup internetu putem satelitskih veza jedino rješenje, korisnici na raspolaganju mogu imati jedino ograničen skup usluga malih zahtjeva za propusnošću i koje se ne odvijaju u stvarnom vremenu, dok su aplikacije poput videokonferencija neprimjenjive.

Osim prethodno navedenog, širokopojsni pristup internetu putem satelitskih veza u odnosu na xDSL pristup putem bakarne parice ima još nekoliko ograničenja koja onemogućavaju njihovu uporedivost. Naime, za razliku od tarifnih paketa putem xDSL pristupa putem bakarne parice, korisnik širokopojsnog pristupa internetu putem satelitskih veza nema mogućnost odabira paketa s neograničenim protokom. S obzirom da većina korisnika danas koristi pakete s neograničenim protokom, Agencija smatra da usluga širokopojsnog pristupa internetu putem satelitskih veza nije supstitutivna usluga xDSL pristupu putem bakarne parice.

Shodno svemu gore navedenom, Agencija ne smatra navedenu tehnologiju supstitutivnom uslugom xDSL pristupu putem bakarne parice.

4.2.3 Analiza stepena supstitucije na strani ponude

Zamjenjivost na strani ponude se ogleda u mogućnosti da operatori koji ne nude uslugu širokopojsnog pristupa internetu na nivou maloprodaje na osnovu xDSL pristupa putem bakarne parice, reagujući na povećanje cijene navedene usluge, u periodu na koje se odnosi ova analiza, ponude istu ili sličnu uslugu toj maloprodajnoj usluzi, bez izlaganja dodatnim troškovima.

Agencija je razmatrala zamjenljivost na strani tražnje i zaključila koje usluge na strani tražnje predstavljaju supstitutivnu uslugu usluzi širokopojsnog pristupa internetu na nivou maloprodaje na osnovu xDSL pristupa putem bakarne parice. Međutim, određena usluga se može smatrati supstitutivnom uslugom nekoj drugoj usluzi samo onda kada su usluge zamjenljive i na strani tražnje i na strani ponude. Iz tog razloga, Agencija će u ovom poglavlju razmatrati usluge za koje je na strani tražnje zaključila da su supstitutivne usluge usluzi širokopojsnog pristupa internetu

na nivou maloprodaje na osnovu xDSL pristupa putem bakarne parice, pa utvrditi jesu li navedene usluge supstitutivne i na strani ponude.

4.2.3.1 Pristup putem kablovskih mreža

Kao što je ranije navedeno, korisnici na strani tražnje uslugu širokopojasnog pristupa internetu putem kablovskih mreža (KDS/HFC), prema funkcionalnim i cijenovnim karakteristikama, smatraju supstitutivnom uslugom xDSL pristupu putem bakarne parice. S obzirom da operatori kablovskih mreža (KDS/HFC) krajnjim korisnicima već pružaju usluge koje su uporedive sa uslugama koje pružaju operatori fiksnih mreža koristeći xDSL tehnologiju, može se govoriti i o supstituciji na strani ponude, iz razloga što kablovski operatori ne bi bili prisiljeni na velika dodatna ulaganja u slučaju reagovanja na povećanje cijene xDSL pristupa.

Agencija je pri određivanju supstitucije na strani ponude razmatrala dostupnost usluga putem kablovskih mreža (KDS/HFC), odnosno činjenicu da kablovski operatori ulažu u svoju mrežu većinom na području velikih gradova, što je i razumljivo, s obzirom da se u velikim gradovima i nalazi najveći broj korisnika. Ipak, posmatrajući trend rasta usluga putem kablovskih mreža i moguća ulaganja operatora u kablovske mreže, odnosno povećavanje dostupnosti usluga krajnjim korisnicima, Agencija zaključuje kako se usluga širokopojasnog pristupa internetu putem kablovskih mreža (KDS/HFC) i xDSL pristup putem bakarne parice mogu smatrati supstitutivnim uslugama i na strani ponude, te da ove dvije usluge pripadaju istom relevantnom tržištu.

4.2.3.2 Pristup putem optičkih vlakana

Kao što je ranije, kod posmatranja supstitucije na strani tražnje navedeno, kako raste ponuda sadržaja za koji je potreban širokopojasni pristup internetu, te uz sve veću tražnju za uslugom distribucije audiovizuelnih medijskih sadržaja (radio i televizijskih programa), raste i tražnja korisnika za većim kapacitetima, odnosno većim prenosnim brzinama širokopojasnog pristupa internetu. U situacijama u kojima je potreban istovremeni prenos govora, interaktivnog videa i usluga brzog prenosa podataka između krajnjih korisnika i centrale, xDSL tehnologija bi se mogla pokazati nedovoljnom.

U narednom periodu operatori će nastaviti da ulažu u pristupnu infrastrukturu, s ciljem zadovoljavanja potreba krajnjih korisnika, odnosno kako bi bili u mogućnosti ponuditi što kvalitetniji širok opseg usluga (prenos HDTV-a, videa, videokonferencija, i usluga prenosa govora putem internet protokola (VoIP)).

U slučaju da se operator odluči za navedeno biće suočen sa značajnim ulaganjima, koja u najvećoj mjeri zavise od stanja mreže operatora, ali i od stepena konkurencije na maloprodajnom nivou. Troškovi modernizacije pristupne mreže i gradnje novih pristupnih mreža do krajnjih korisnika su značajni, međutim pristup nove generacije do krajnjeg korisnika, operatoru koji je pristupio modernizaciji pristupne mreže, pruža mogućnost za velike i dugoročne uštede vezane za operativne troškove i što je još važnije platformu, odnosno osnovu za pružanje kvalitetnijih, inovativnih i potencijalno profitabilnijih usluga krajnjim korisnicima.

S obzirom na široku rasprostranjenost postojeće bakarne pristupne mreže, na područjima gdje se nalazi veliki broj krajnjih korisnika, troškovi ulaganja u optiku mogu biti znatno smanjeni iz razloga što se mogu izbjeći troškovi kopanja i postavljanja kablovske kanalizacije. Naime, na područjima gdje već postoji kablovska kanalizacija i gdje je potrebno samo provući optičke kablove kroz postojeću kanalizaciju, uz pretpostavku kako na troškove kopanja i postavljanja kablovske kanalizacije otpada oko 70% troškova ulaganja, može se zaključiti kako ulaganja u optiku, prije svega za Crnogorski Telekom, mogu biti osjetno niža u odnosu na situaciju kada bi neki operatori morali ulagati od početka.

Svi operatori koji su trenutno prisutni na tržištu i pružaju usluge krajnjim korisnicima su svjesni činjenice kako je ulaganje u optiku neizbježno ukoliko žele zadržati postojeće i pridobiti nove korisnike, pa samim tim i ostati na tržištu.

Agencija zaključuje kako i na strani ponude pristup putem optičkih vlakana predstavlja supstitutivnu uslugu xDSL pristupu putem bakarne parice.

4.2.4 Zaključak o relevantnom tržištu

Shodno prethodno navedenom, Agencija zaključuje kako se relevantno tržište širokopojasnog pristupa internetu na nivou maloprodaje u dimenziji usluga sastoji od:

- Usluge xDSL pristupa putem bakarne parice
- Usluge pristupa putem kablovskih mreža (KDS/HFC) i
- Usluge pristupa putem optičkih vlakana

nezavisno od toga da li se navedeni pristup nudi samostalno ili kao dio nekog paketa usluga.

Kako bi donijela konačan zaključak o granicama relevantnog tržišta širokopojasnog pristupa internetu na nivou maloprodaje, nakon što je definisala relevantno tržište u dimenziji usluga, Agencija mora još da definiše relevantno tržište u geografskoj dimenziji.

4.3 Geografska dimenzija relevantnog tržišta

Agencija geografsku dimenziju posmatra pojedinačno za svakog operatora.

Svaki od operatora koji djeluju na tržištu širokopojasnog pristupa stekao je pravo pružanja usluga na čitavoj teritoriji Crne Gore. Takođe, pravni i regulatorni okvir vezan za područje elektronskih komunikacija je isti na cijeloj teritoriji Crne Gore.

U skladu s navedenim, Agencija geografsku dimenziju relevantnog tržišta određuje kao teritoriju Crne Gore i to za sve operatore koji nude usluge širokopojasnog pristupa na tržištu.

4.4 Zaključak Agencije o određivanju relevantnog tržišta

Na osnovu prethodno izloženog, Agencija je utvrdila da tržište javno dostupne usluge širokopojanog pristupa internetu u Crnoj Gori obuhvata sledeće usluge:

- xDSL pristup putem bakarne parice
- pristup putem kablovskih mreža (KDS/HFC) i
- pristup putem optičkih vlakana.

nezavisno od toga da li se navedeni pristup nudi samostalno ili kao dio nekog paketa usluga.

Agencija određuje da je relevantno tržište u geografskoj dimenziji cijela teritorija Crne Gore.

5. TEST TRI KRITERIJUMA

Prethodnoj regulaciji podliježe tržište na kome postoje strukturne, regulatorne i druge trajnije prepreke koje onemogućavaju ulazak novih konkurenata i na kome nije moguće obezbijediti razvoj konkurencije bez prethodne regulacije. Prethodna regulacija obuhvata određivanje posebnih uslova pod kojima operatori sa značajnom tržišnom snagom obavljaju djelatnost elektronskih komunikacija radi obezbjeđivanja razvoja konkurencije na tržištu.

Relevantna Preporuka iz februara 2003. godine sadržala je 18 tržišta koja su bila podložna prethodnoj (*ex-ante*) regulaciji, što znači da je Evropska komisija zaključila da su na relevantnim tržištima istovremeno zadovoljena tri kriterijuma (Test tri kriterijuma), te na taj način utvrdila da su relevantna tržišta podložna prethodnoj regulaciji u većini zemalja Evropske unije. Prethodna Preporuka o relevantnim tržištima izmjenjena je na način da umjesto 18 relevantnih tržišta, na osnovu nove Preporuke o relevantnom tržištima, postoji 7 relevantnih tržišta koja su podložna prethodnoj regulaciji. Tržišta koja više nisu sastavni dio trenutno važeće Preporuke o relevantnim tržištima, nacionalna regulatorna tijela i dalje mogu regulisati, ali na način da dokažu da su na tim tržištima istovremeno zadovoljena tri kriterijuma (Test tri kriterijuma).

Na osnovu člana 15 stav 1 Direktive 2002/21/EC (Okvirna direktiva) Evropska komisija je 9. decembra 2014. godine usvojila Preporuku o relevantnim tržištima u sektoru elektronskih komunikacija koja su podložna prethodnoj regulaciji, (2014/710/EU). Prema ovoj preporuci postoje četiri relevantna tržišta koja su podložna prethodnoj regulaciji. Međutim, regulatorna tijela mogu sama da utvrđuju da li su pojedina tržišta, koja se ne nalaze na listi iz Preporuke, podložna prethodnoj regulaciji, ali uz uslov da se dokaže da su na tim tržištima istovremeno zadovoljena tri kriterijuma (Test tri kriterijuma).

Tržište „širokopoljanskog pristupa internetu na nivou maloprodaje“, nije sastavni dio nove Preporuke o relevantnim tržištima u sektoru elektronskih komunikacija koja su podložna prethodnoj regulaciji, (2014/710/EU).

Prema članu 65 stav 3 Zakona o elektronskim komunikacijama Agencija može utvrditi da prethodnoj regulaciji mogu biti podložna i druga tržišta koja istovremeno ispunjavaju sljedeće kriterijume:

- 1) postojanje snažnih i trajnih barijera za ulazak na tržište, strukturne, pravne i regulatorne prirode;
- 2) struktura tržišta ne pokazuje tendencije razvoja efikasne tržišne konkurencije u odgovarajućem vremenskom periodu, ne dužem od tri godine;
- 3) primjena propisa kojima se uređuje zaštita konkurencije ne obezbjeđuje efikasno otklanjanje nedostataka na tržištu.

U slučaju da su istovremeno zadovoljena sva tri kriterijuma, Agencija je u mogućnosti da sprovede analizu kojom se utvrđuje nivo tržišne konkurencije, odnosno utvrđuje se postoje li na tržištu operatori sa značajnom tržišnom snagom. Glavna razlika između Testa tri kriterijuma i analize tržišta kojom se utvrđuje nivo tržišne konkurencije, odnosno postoje li na tržištu operatori sa

značajnom tržišnom snagom je u tome što je kod Testa tri kriterijuma naglasak na razvoju i strukturi tržišta, a kod analize tržišta naglasak je na odnosu između operatora koji djeluju na tom relevantnom tržištu.

5.1 Prvi kriterijum: postojanje snažnih i trajnih barijera za ulazak na tržište, strukturne, pravne ili regulatorne prirode

U skladu s članom 64 stav 3 Zakona o elektronskim komunikacijama, odnosno u skladu s Preporukom Evropske komisije, dvije vrste prepreka su ključne prilikom određivanja da li postoje visoke i trajne prepreke ulaska na tržište:

- strukturne prepreke;
- pravne ili regulatorne prepreke.

Prvi kriterijum je statički kriterijum, odnosno kriterijum na osnovu kojeg je Agencija u mogućnosti procijeniti postoje li u tačno određenom trenutku visoke i trajne strukturne, pravne ili regulatorne prepreke ulaska na tržište.

Prijetnja od ulaska na tržište, nezavisno ulazi li novi operator na tržište na kraći ili duži period, predstavlja glavni pritisak od strane potencijalne konkurencije na postojeće operatore na tržištu. U slučaju kada postoje prepreke ulaska na tržište odnosno u situaciji u kojoj su izgrađene prepreke ulaska na tržište smanjuje se postojećim operatorima na tržištu i prijetnja od ulaska novih operatora. Na osnovu navedenog, može se zaključiti da ukoliko utvrdi da postoje snažne i trajne prepreke ulaska na određeno tržište, Agencija može uticati na razvoj efikasne tržišne konkurencije na tom tržištu.

5.1.1 Strukturne prepreke ulaska na tržište

Na osnovu Preporuke Evropske komisije, nacionalnim regulatornim tijelima prilikom određivanja postoje li na tržištu visoke i trajne prepreke ulaska mogu pomoći sljedeći kriterijumi, koji ne moraju biti istovremeno zadovoljeni:

- nadzor nad infrastrukturom, koji predstavlja visoku prepreku razvoju infrastrukturne konkurencije;
- stepen vertikalne integracije;
- postojanje nenadoknadivih troškova;
- jednostavan ili povlašćen pristup tržištima kapitala ili novčanim izvorima;
- ekonomija obima;
- ekonomija širine;
- prepreke prelaska za krajnje korisnike;
- stepen diverzifikacije usluga;
- tehnološka prednost ili nadmoć.

Agencija je u nastavku koristila neke od prethodno spomenutih kriterijuma, a sve u svrhu utvrđivanja stvarnog stanja na tržištu elektronskih komunikacija u Crnoj Gori odnosno utvrđivanja postoje li ili ne postoje strukturne prepreke ulaska na tržište usluga širokopojasnog pristupa internetu na nivou maloprodaje.

a) nadzor nad infrastrukturom, koji predstavlja visoku prepreku razvoju infrastrukturne konkurencije

Crnogorski Telekom je bivši monopolista i vlasnik elektronske komunikacione mreže sa najvećim brojem aktivnih bakarnih parica. Geografska dostupnost, tj. raširenost tih bakarnih parica je izrazito velika s obzirom da je Crnogorski Telekom, kao pružalac osnovne telekomunikacione usluge, saglasno Zakonu o telekomunikacijama, bio obavezan svim korisnicima ponuditi pristup svojoj mreži. Crnogorski Telekom je izgradio sopstvenu pristupnu mrežu u periodu dok je bio javno preduzeće i dio JP PTT-a, te nakon toga, u periodu u kojem je uživao ekskluzivna prava.

Za ostale operatore, koji postoje na tržištu ili planiraju ući na tržište, izgradnja sopstvene pristupne infrastrukture na bazi bakarnih parica, koaksijalnih kablova ili optičkih vlakana je otežana zbog visokih i većinom nenadoknadivih troškova ulaganja zbog potrebe kopanja i postavljanja kablovske kanalizacije. Izgradnja i stavljanje u upotrebu sopstvene pristupne infrastrukture zahtijeva visoka kapitalna ulaganja te detaljno razrađene poslovne planove i razumno vrijeme povraćaja uložениh sredstava. U skladu s navedenim može se zaključiti kako ulazak na tržište zahtijeva od novih operatora značajna ulaganja i to većinom u obliku nenadoknadivih troškova, koje operatori neće moći nadoknaditi u slučaju tržišnog neuspjeha i izlaska s tržišta. Stoga, uzimajući u obzir geografsku rasprostranjenost pristupne (mrežne) infrastrukture Crnogorskog Telekoma, te činjenicu da je ista građena tokom dugog perioda, odnosno u periodu, kako je već navedeno, kada je Crnogorski Telekom bio javno preduzeće kao i u sljedećem periodu kada je uživao ekskluzivna prava, repliciranje pristupne (mrežne) infrastrukture Crnogorskog Telekoma za pružanje usluge širokopojasnog pristupa internetu na nivou maloprodaje krajnjim korisnicima nije ekonomski opravdano.

Potrebno je napomenuti da su u posmatranom periodu koji se analizira i drugi operatori koji su prisutni na tržištu realizovali optičke, koaksijalne ili hibridne optičko-koaksijalne mreže, čija je izgradnja ovim operatorima omogućila pristup krajnjim korisnicima.

Mrežna infrastruktura Mtela za pružanje servisa fiksne telefonije, prenosa podataka i pristupa internetu je trenutno zasnovana na optičkoj, kablovskoj i WiMAX mreži.

Na početku rada kompanije Mtel, dominantna mrežna pristupna tehnologija za realizaciju rezidencijalnih širokopojasnih priključaka je bila zasnovana na sada već prevaziđenoj fiksnoj WiMAX tehnologiji. Uporedo se razvijao HFC kablovski sistem. Strategija razvoja pristupnih mreža na bazi HFC kablovske tehnologije je bila važna iz razloga prevazilaženja kapacitativnih ograničenja na WiMAX mreži – koja tehnološki nije bila u mogućnosti da omogući realizaciju televizijskih servisa. Mtel više ne ulaže u razvoj WiMAX tehnologije. Dalji razvoj mrežne infrastrukture Mtela će se zasnivati na optičkim i kablovskim mrežama dok će dislocirane WiMAX mreže biti iskorištene u ruralnim krajevima. Na taj način je stvorena tehnološka osnova za ponudu Triple Play servisa televizije, interneta i telefonije.

U 2016. i 2017. godini je poseban akcenat stavljen na aktivnost izgradnje nadzemne ADSS optičke mreže na infrastrukturi CEDIS-a (Crnogorski Elektrodistributivni Sistem), odnosno stubovima niskonaponske mreže. Realizacija nadzemne ADSS mreže je prvenstveno omogućila pokrivanje prigradskih i ruralnih krajeva Crne Gore. Zakup optičkih vlakana CGES (Crnogorski elektroprenosni sistem) realizovanih na 110kV vodovima je omogućio dalju realizaciju kičme mreže kombinovane sa postojećom kičmom mreže na bazi optičke infrastrukture. Posebna pažnja je takođe posvećena realizaciji optičke OPGW transportne mreže na 35kV vodovima u vlasništvu

CEDIS-a. OPGW mreža je namjenjena za realizaciju redundantnih *backbone* veza, povezivanje baznih stanica i interkonekciji manjih ADSS mreža.

U prvom kvartalu 2017. godine Mtel je započeo realizaciju mreža na bazi GPON optičke tehnologije odnosno migraciju postojećih HFC optičko-kablovskih mreža na GPON zasnovanu tehnologiju koja omogućava skalabilniju ponudu internet servisa, povećanu stabilnosti servisa televizije, telefonije i internet uz znatno smanjenje operativnih troškova održavanja. Prilikom izgradnje postojeće mreže već je urađena optička kičma koja je dovela vlakna do svakog čvora koji pokriva cca 30 potencijalnih pretplatnika tako da je u narednoj fazi potrebno izgraditi optičku distributivnu mrežu i instalirati neophodnu opremu. Kako bi migracija sa HFC na GPON bila u što kraćem vremenskom periodu planiran je paralelni rad HFC i GPON tehnologije. Ključni nedostatak HFC tehnologije u odnosu na GPON tehnologiju leži u korišćenju koaksijalnih kablova za prihvatanje krajnjih korisnika. Stoga migracija korisnika sa koaksijalne na optičku distributivnu mrežu predstavlja ključnu tačku prelaska sa HFC na GPON.

Na osnovu navedenih optičkih tehnologija Mtel je realizovao infrastrukturu koja je stvorila preduslove za laku integraciju naprednih IP tehnologija i povoljnu tržišnu poziciju Mtel-a u domenu fiksnih i mobilnih servisa za narednu deceniju.

U ovom trenutku postojeći Mtel *data* centar i novoizgrađeni *data* centri omogućavaju produkcioni realizaciju servisa televizije, telefonije, prenosa podataka i pristupa internet servisima u sledećim gradovima Crne Gore: Ulcinj, Bar, Sutomore, Budva, Tivat, Herceg Novi, Cetinje, Nikšić, Podgorica, Pljevlja, Bijelo Polje, Berane, Rožaje i Mojkovac.

Telemach krajnjim korisnicima pruža usluge pristupa internetu, distribucije AVM sadržaja i fiksne telefonije i to putem HFC mreže odnosno FTTH mreže, kao i usluge distribucije AVM sadržaja putem DTH (*Direct-to-Home*) sistema (satelitski prenos).

HFC pristupne mreže Telemacha su standardne dvosmjerne kablovsko-distributivne mreže u opsegu 5–860MHz, pri čemu se opseg 85–860 MHz koristi za distribuciju TV signala, a opseg 5–65MHz se koristi za prenos povratnog smjera. Kablovske mreže se projektuju i grade prema HFC (*Hybrid Fiberoptic Coaxial*) konceptu. HFC mreže su međusobno povezane i funkcionišu kao jedinstven sistem. U primarnom dijelu HFC mreže nalazi se mreža optičkih kablova, kojom se glavna stanica povezuje sa čvorovima. Iz čvorova se dalje grana distributivna koaksijalna mreža, koja pokriva užu teritoriju. U ovom trenutku HFC mreža omogućava pristup u sledećim gradovima Crne Gore: Bar, Bijelo Polje, Budva, Herceg Novi, Nikšić, Pljevlja, Podgorica, Tivat.

Telemach FTTH mreže bazirane su na standardnoj GPON tehnologiji koja omogućava širok spektar video servisa, Broadband servise velikih brzina, kao i fiksnu telefoniju. FTTH GPON mreža je pasivna optička mreža koja u primarnom dijelu po jednom optičkom vlaknu povezuje aktivnu opremu u glavnoj stanici sa distributivnim ormanom gde se terminišu korisnička vlakna i postavlja optički splitter. U distributivnoj mreži postavljaju se terminalne kutije ili završne optičke kutije gde se priključuju korisnički kablovi.

Telenor putem svoje fiksne pristupne mreže pruža usluge na ograničenom području i isključivo biznis korisnicima.¹⁷

Iz svega prethodno navedenog, Agencija zaključuje da na ovom tržištu ne postoji strukturna prepreka nadzora infrastrukture kod koje postoje visoke prepreke razvoju infrastrukturne

---

¹⁷ Izvor teksta u vezi mrežne infrastrukture operatora je Izveštaj o stepenu razvoja javnih elektronskih komunikacionih mreža i usluga (2018. godina)

konkurencije s obzirom da alternativni operatori grade novu infrastrukturu za pružanje usluge širokopojasnog pristupa internetu.

Međutim, da bi se u potpunosti sagledao kriterijum postojanja visokih prepreka razvoju infrastrukturne konkurencije, potrebno je analizirati i postojanje veleprodajnih ponuda putem kojih operatori mogu ostvarivanjem direktnog ili indirektnog pristupa mreži Crnogorskog Telekomu ponuditi uslugu širokopojasnog pristupa internetu, a koje mogu dovesti do ublažavanja ili potpunog uklanjanja visokih prepreka ulasku na predmetno maloprodajno tržište. Navedeno je detaljno obrađeno pod kriterijumom „*postojanje nenadoknadivih troškova*“ koje je obrađeno dalje u dokumentu.

b) stepen vertikalne integracije

Vertikalna integracija podrazumijeva operatora koji je prisutan na više različitih, vertikalno povezanih, veleprodajnih i maloprodajnih tržišta. Vertikalna integracija se, saglasno Smjernicama Evropske komisije, tretira kao zauzimanje tržišne moći. Takvo zauzimanje tržišne moći je pokušaj istiskivanja konkurencije s potencijalno konkurentskog tržišta ili samo ometanje konkurencije pri ulasku na tržište.

Na tržištu usluga širokopojasnog pristupa internetu na nivou maloprodaje, trenutno uslugu krajnjim korisnicima nudi 14 operatora. Od svih operatora samo je Crnogorski Telekom vertikalno integrisani operator, odnosno operator koji djeluje na tržištu širokopojasnog pristupa internetu na nivou maloprodaje, te povezanim veleprodajnim tržištima pristupa. Na osnovu navedenog, a uzimajući u obzir da Crnogorski Telekom raspolaže mrežnom infrastrukturom na cijelom području Crne Gore, vertikalna integracija i kontrola nad infrastrukturom pružaju mu ključnu prednost u odnosu na druge operatore na maloprodajnom tržištu, iz čega se zaključuje kako Crnogorski Telekom ima visok stepen vertikalne integracije koja dodatno jača tržišnu poziciju istog i posljedično slabi tržišnu poziciju ostalih operatora na tržištu.

Međutim, kao i kod kriterijuma „*nadzor nad infrastrukturom, koji predstavlja visoku prepreku razvoju infrastrukturne konkurencije*“ potrebno je naglasiti kako postojanje veleprodajnih ponuda, putem kojih operatori mogu ostvariti direktni ili indirektni pristup mreži bivšeg monopoliste, može u potpunosti ukloniti ili samo ublažiti postojanje visokog stepena vertikalne integracije bivšeg monopoliste. Navedeno pitanje je takođe detaljno obrađeno u kriterijumu „*postojanje nenadoknadivih troškova*“, koje je predmet sljedećeg poglavlja.

c) postojanje nenadoknadivih troškova

Nenadoknadivi troškovi (eng. *sunk cost*) su ona vrsta troškova koje operator neizbježno trpi kad želi pristupiti nekom tržištu ili na tom tržištu djelovati, ali koji će biti nepovratno izgubljeni ako s tog tržišta izađe (ili bude prisiljen da izađe). Što je više nenadoknadivih troškova, to više potencijalni operatori, koji žele pristupiti tržištu, moraju uzeti u obzir rizik ulaska na tržište te što je više nenadoknadivih troškova to više jača pozicija postojećih operatora u odnosu na nove konkurente s obzirom da je istim zbog nenadoknadivih troškova skupo da izađu sa tržišta. Operator koji ulazi na tržište mora voditi računa o tome da njegove cijene nakon što uđe na tržište budu na nivou kojim će pokriti nenadoknadle troškove.

Uzevši u obzir da Crnogorski Telekom ima status operatora sa značajnom tržišnom snagom na vertikalno integrisanim tržištima pristupa, isti ima obavezu da operatorima koji djeluju na tržištu

ponudi različite veleprodajne usluge putem kojih su operatori u mogućnosti da ponude krajnjim korisnicima uslugu širokopojasnog pristupa.

Na veleprodajnom nivou Crnogorski Telekom ima obvezu davanja sljedećih veleprodajnih usluga:

- usluga izdvojenog pristupa lokalnoj petlji i
- usluga *bitstream* pristupa

putem kojih su operatori u mogućnosti ponuditi krajnjim korisnicima uslugu širokopojasnog pristupa internetu.

Prethodno spomenute veleprodajne usluge smatraju se uslugama kojima se ostvaruje direktan ili indirektan pristup mreži bivšeg monopoliste odnosno Crnogorskog Telekoma. Usluga izdvojenog pristupa lokalnoj petlji smatra se *direktnim pristupom* mreži bivšeg monopoliste dok se usluga *bitstream* pristupa smatra uslugom kojom se ostvaruje *indirektan pristup* mreži bivšeg monopoliste.

Usluge direktnog pristupa mreži (u koji ulazi i gradnja sopstvene pristupne infrastrukture) zahtijeva od operatora veća ulaganja, a samim tim dolazi i do rasta nenadoknadivih troškova.

Iz navedenog proizlazi da su nenadoknadivi troškovi veći u slučaju da operatori krajnjim korisnicima pružaju uslugu širokopojasnog pristupa internetu putem sopstvene pristupne infrastrukture ili putem usluge izdvojenog ili dijeljenog pristupa lokalnoj petlji, nego ako istu pružaju putem usluge *bitstream* pristupa. Što su nenadoknadivi troškovi veći to je postojanje visokih prepreka razvoju infrastrukturne konkurencije jače izraženo.

Naime, zbog manjih nenadoknadivih troškova, bilo bi za očekivati da operatori u početku odaberu indirektan pristup putem usluge *bitstream* pristupa, kako bi u vrlo kratkom vremenu uz što manje nenadoknadle troškove, ostvarili ekonomiju obima. Zbog činjenice da se na ljestvici ulaganja indirektni pristup putem usluge *bitstream* pristupa nalazi na nižem nivou od usluge izdvojenog pristupa lokalnoj petlji te kao takav ne nudi dovoljnu fleksibilnost novim operatorima u pogledu diferencijacije svojih usluga u odnosu na bivšeg monopolistu, vrlo je vjerovatno da će se u budućem vremenu novi operatori postupno penjati na ljestvici ulaganja, ulažući tako svoj kapital u infrastrukturu putem ulaganja u uslugu izdvojenog pristupa lokalnoj petlji. Ulaganjem u uslugu izdvojenog pristupa lokalnoj petlji, operatori će biti u mogućnosti da ponude široku lepezu novih usluga koje će se razlikovati od usluga bivšeg monopoliste, stvarajući na taj način prostor za sticanje novih korisnika.

Usluga *bitstream* pristupa značajno smanjuje nenadoknadle troškove, odnosno troškove ulaska novih operatora na tržište i pružanja usluge širokopojasnog interneta krajnjim korisnicima. Korišćenjem veleprodajne usluge izdvojenog pristupa lokalnoj petlji te veleprodajne usluge *bitstream* pristupa na osnovu veleprodajnih ponuda Crnogorskog Telekoma, operatori mogu imati pristup veleprodajnim ulaznim proizvodima (eng. *input*) na cijeloj teritoriji Crne Gore gdje Crnogorski Telekom ima sopstvenu mrežu te se navedene veleprodajne usluge pružaju u skladu sa obavezom nediskriminacije i obaveznom nadzora cijena, uključujući i obvezu troškovne orijentisanosti. Na područjima gdje Crnogorski Telekom ima izgrađenu optičku mrežu, operatori mogu koristiti i uslugu *bitstream* pristupa putem FTTH tehnologije. Usluga *bitstream* pristupa omogućava operatorima mogućnost napredovanja u investicijama, s obzirom da operatori mogu birati pristup na IP, Ethernet i DSLAM nivou. Osim toga, operatori mogu koristiti i sopstvenu

mrežnu infrastrukturu (u dijelovima gdje je ista izgrađena) pri pružanju usluge širokopojasnog pristupa internetu. Važno je takođe napomenuti da Evropska komisija smatra da ukoliko postoji veleprodajna ponuda onda prepreke ulasku na tržište nijesu visoke. Međutim, situacija na tržištu Crne Gore je takva da se ove veleprodajne usluge ne koriste, a operatori razvoj pristupnih mreža baziranih na kablovima zasnivaju na gradnji mreža od kraja do kraja, pri čemu dijelom koriste kablovsku infrastrukturu Crnogorskog Telekomu, a dijelom ostalih infrastrukturnih sistema.

d) ekonomija obima

Ekonomija obima (eng. *economy of scope*) se odnosi na potencijalne prednosti operatora dobijene zajedničkom ponudom različitih proizvoda i usluga. Infrastrukturni operatori su horizontalno integrisani operatori, odnosno operatori koji krajnjim korisnicima nude čitavu lepezu usluga (javno dostupna telefonska usluga, usluga širokopojasnog pristupa internetu, usluga distribucije audiovizuelnih medijskih sadržaja (radio i televizijskih programa)). Upravo spomenuta horizontalna integrisanost omogućava operatorima korišćenje prednosti ekonomije obima.

U gore navedenim kriterijumima je spomenuto kako će operatori, koji ulaze na tržište širokopojasnog pristupa internetu na nivou maloprodaje, za prvu akviziciju korisnika većinom izabrati indirektan pristup mreži kroz uslugu *bitstream* operatora, a ne direktan pristup mreži kroz uslugu izdvojene lokalne petlje ili gradnju sopstvene pristupne mreže, zbog nižih nenadoknadivih troškova.

Iako se, postojanjem *bitstream* usluge pristupa i mogućnošću ugovaranja PVC kanala za VoIP/IPTV, operatorima olakšava ulazak na tržište i povećava mogućnost korišćenja prednosti ekonomije obima, Agencija smatra da raniji ulazak na veliki broj različitih tržišta i veća baza korisnika, u odnosu na ostale operatore koji su kasnije ušli ili se tek spremaju ući na pojedina tržišta, Crnogorskom Telekomu omogućava korišćenje ekonomije obima u većoj mjeri nego njegovim konkurentima na tržištu.

Shodno svemu navedenom, Agencija smatra da postojanje ekonomije obima predstavlja prepreke ulasku operatorima koji tek ulaze ili namjeravaju ući na tržište širokopojasnog pristupa internetu na nivou maloprodaje.

e) ekonomija širine

Ekonomija širine (eng. *economy of scale*) nastaje smanjivanjem jediničnih (prosječnih) troškova proizvodnje, zbog povećanja obima (volumena) proizvodnje.

Crnogorski Telekom je prvi počeo pružati uslugu pristupa širokopojasnom internetu na području Crne Gore i kao takav uživa prednosti ekonomije širine pružajući uslugu širokopojasnog pristupa internetu najvećem broju krajnjih korisnika. Iz navedenog slijedi kako je jedinični trošak Crnogorskog Telekomu za pružanje navedene usluge puno niži od troška koji će za istu uslugu imati operator koji tek ulazi na tržište ili operator koji za pružanje usluge širokopojasnog pristupa internetu koristi indirektan pristup mreži. Naime, navedeno je logično zbog, kao što je gore u dokumentu i navedeno, nižih nenadoknadivih troškova.

Naime, trošak pružanja usluge širokopojasnog pristupa internetu operatoru koji koristi indirektan pristup mreži odnosno veleprodajnu uslugu *bitstream* pristupa je isti, bez obzira na broj korisnika. Crnogorskom Telekomu, ukupan trošak usluge po jedinici pružanja usluge pada u odnosu na

ostvoreni broj pristupa s obzirom da je Crnogorski Telekom infrastrukturni operator odnosno da posjeduje sopstvenu pristupnu mrežu.

U posmatranom periodu Crnogorski Telekom pruža čitav spektar elektronskih komunikacionih usluga koristeći fiksnu mrežu, a pruža i usluge posredstvom mobilne mreže i usluge internet pristupa i kao takav uživa prednosti ekonomije širine.

5.1.2 Pravne ili regulatorne prepreke ulaska na tržište

Na osnovu preporuke Evropske komisije, pravne ili regulatorne prepreke ne zavise od ekonomskih uslova, već proizlaze iz pravnih, administrativnih ili ostalih sličnih mjera koje indirektno utiču na ulazak novih operatora na tržište.

Prema dokumentu Evropske grupe regulatora (ERG), glavne pravne ili regulatorne prepreke ulaska na tržište odnose se na sljedeće:

- potreba za administrativnom odlukom, odnosno dozvolom, kako bi se moglo započeti sa komercijalnim radom;
- ograničenja i uslovi povezani uz upotrebu radio-frekvencijskog spektra;
- uticaji načina na koji je postavljena regulacija na nove operatore koji planiraju ulazak na tržište.

a) potreba za administrativnom odlukom, odnosno dozvolom, kako bi se moglo započeti sa komercijalnim radom

Na osnovu Zakona o elektrosnkim komunikacijama, svako pravno ili fizičko lice ima pravo da uspostavi i daje na korišćenje elektronsku komunikacionu mrežu, te da pruža elektronske komunikacione usluge na području Crne Gore, bez pribavljanja posebnog ovlašćenja, odnosno u mogućnosti su da navedene usluge pružaju samo na osnovu generalnog ovlašćenja (autorizacije). Generalno ovlašćenje podrazumijeva da su, obavezni 15 dana prije početka pružanja usluga obavijestiti u pisanom obliku Agenciju o svojoj namjeri.

b) ograničenja i uslovi povezani uz upotrebu radio-frekvencijskog spektra

Navedeni tip prepreke se ne odnosi na tržište širokopojasnog pristupa internetu na nivou maloprodaje, koje je obrađeno u ovom dokumentu.

c) uticaji načina na koji je postavljena regulacija na nove operatore koji planiraju ulazak na tržište

Agencija smatra da ne postoje nikakve odredbe, u zakonskim ili podzakonskim aktima, koje bi onemogućile operatoru koji je izgradio sopstvenu pristupnu mrežu da ostvari ulazak na tržište usluga širokopojasnog pristupa internetu na nivou maloprodaje. Nadalje, svaki operator koji ulazi na tržište ne mora sagraditi sopstvenu pristupnu mrežu da bi pružao usluge korisnicima, već je u mogućnosti da koristi veleprodajne ponude koje je Crnogorski Telekom, kao operator sa značajnom tržišnom snagom na vertikalno povezanim veleprodajnim tržištima, obavezan ponuditi svim operatorima koji djeluju na tržištu. Takođe, svaki operator će, nezavisno od tržišnog udjela i vremena u kojem je prisutan na tržištu, koristiti jednake, nediskriminirajuće veleprodajne uslove koji su transparentno objavljeni.

Svaki operator koji ima poslovni plan ima mogućnost ulaska na tržište, ima pravo da postavi, upotrebljava i daje na korišćenje elektronsku komunikacionu mrežu te pruža elektronske komunikacione usluge na području Crne Gore bez pribavljanja posebnog ovlašćenja, odnosno samo uz obavezu dostavljanja obavještenja Agenciji, o početku, promjenama i završetku obavljanja djelatnosti elektronskih komunikacionih mreža i usluga.

Iz navedenog je vidljivo kako su preuzeti koraci koji su minimizirali, odnosno u potpunosti uklonili pravne i regulatorne prepreke ulaska na tržište odnosno koraci koji su omogućili ulazak na tržište većeg broja operatora, a samim time i liberalizaciju tržišta.

5.1.3 Zaključak o prvom kriterijumu

Na osnovu svih činjenica iznesenih u prvom kriterijumu, Agencija zaključuje kako na tržištu širokopojasnog pristupa internetu na nivou maloprodaje postoje strukturne prepreke ulaska na tržište. S druge strane, na istom tržištu ne postoje pravne ili regulatorne prepreke ulaska na tržište.

U skladu s navedenim Agencija zaključuje da je prvi kriterijum zadovoljen.

5.2 Drugi kriterijum: struktura tržišta ne pokazuje tendencije razvoja efikasne tržišne konkurencije u odgovarajućem vremenskom periodu, ne dužem od tri godine

Prvi kriterijum, koje je obrađen u poglavlju 5.1. ovog dokumenta, je statički kriterijum odnosno kriterijum na osnovu kojeg je Agencija u mogućnosti da procjeni postoje li u tačno određenom trenutku visoke i trajne strukturne, pravne ili regulatorne prepreke ulaska na tržište. Drugi kriterijum je dinamički kriterijum, odnosno na osnovu tog kriterijuma Agencija je u mogućnosti da odredi teži li tržište u određenom periodu efikasnoj tržišnoj konkurenciji. Iz navedenog je vidljivo da se prva dva kriterijuma međusobno nadopunjuju, odnosno Agencija na osnovu oba kriterijuma može izvući odgovarajući zaključak, je li ili nije neophodno prethodno regulisati određeno tržište.

Agencija, kako bi bila u mogućnosti da prethodno reguliše određeno tržište, mora dokazati i statički i dinamički kriterijum, odnosno mora dokazati da tržište u tačno određenom trenutku i određenom budućem periodu ne teži savršenoj konkurenciji, odnosno efikasnoj tržišnoj konkurenciji.

Na osnovu ERG-ovog dokumenta vrlo je teško kod drugog kriterijuma odrediti period u kojem bi trebalo posmatrati teži li tržište efikasnoj konkurenciji, odnosno određivanje toga perioda predstavlja osnovu za primjenu drugog kriterijuma. Razumno bi bilo zaključiti da bi relevantan period za procjenu drugog kriterijuma trebao da odgovara periodu koje će Agencija uzeti u obzir prilikom analize relevantnog tržišta. Obzirom da je, saglasno Zakonu o elektronskim komunikacijama, Agencija postupak analize tržišta obavezna sprovoditi najmanje svake tri godine, Agencija će drugi kriterijum posmatrati u periodu od tri godine.

Na osnovu dokumenta ERG-a regulatornim tijelima, prilikom određivanja teži li tržište u određenom periodu efikasnoj konkurenciji, mogu pomoći sljedeći kriterijuma koji ne moraju biti kumulativno zadovoljeni:

- tržišni udjeli operatora,
- cjenovna kretanja,
- nadzor infrastrukture kod koje postoje visoke prepreke razvoju infrastrukturne konkurencije,
- stepen diverzifikacije proizvoda,
- potencijalna konkurencija,
- prepreke u sticanju tržišnog udjela.

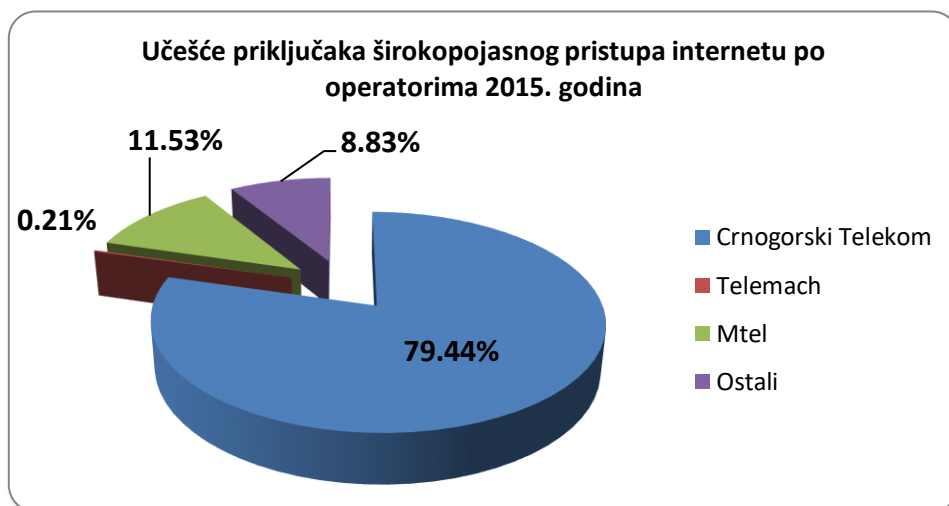
Agencija je u daljem tekstu koristila neke od prethodno pomenutih kriterijuma, a sve u svrhu utvrđivanja stvarnog stanja na tržištu elektronskih komunikacija u Crnoj Gori odnosno utvrđivanja teži li ili ne, tržište usluga širokopojasnog pristupa internetu na nivou maloprodaje, razvoju efikasne tržišne konkurencije unutar odgovarajućeg vremenskog perioda.

a) tržišni udjeli operatora

Tržišni udio operatora smatra se glavnim pokazateljem teži li tržište efikasnoj konkurenciji. Agencija je u Upitnicima, koji su prethodili ovoj analizi, prikupljala podatke za period od prvog polugodišta 2015. godine do kraja 2017. godine. Osim toga, kako pojedini operatori nijesu dostavili popunjene Upitnike, Agencija se koristila podacima koji su joj na raspolaganju, a koje operatori u okviru redovnih izvještaja dostavljaju Agenciji.

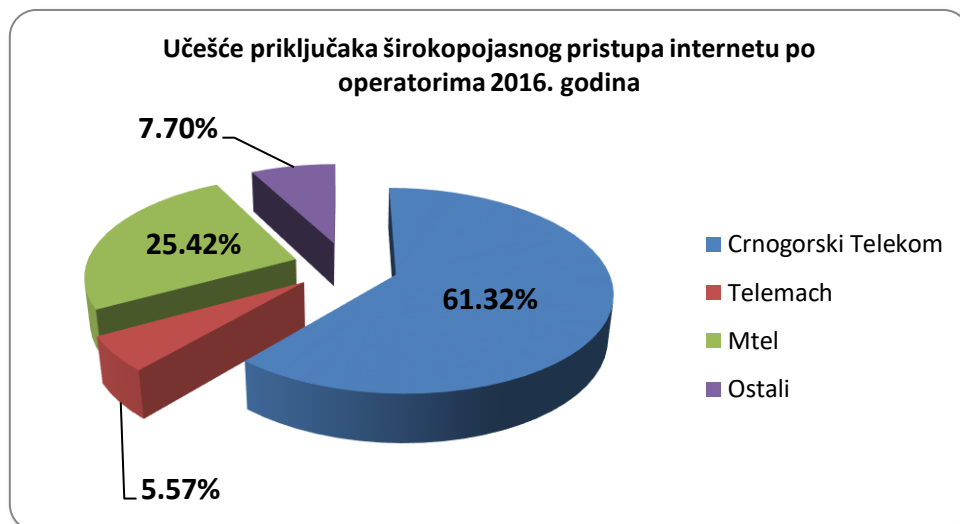
Na narednim graficima prikazani su tržišni udjeli operatora koji djeluju na tržištu širokopojasnog pristupa internetu na nivou maloprodaje prema broju priključaka, za posmatrani vremenski period.

Slika 11. Tržišni udjeli operatora prema broju priključaka 2015.godine

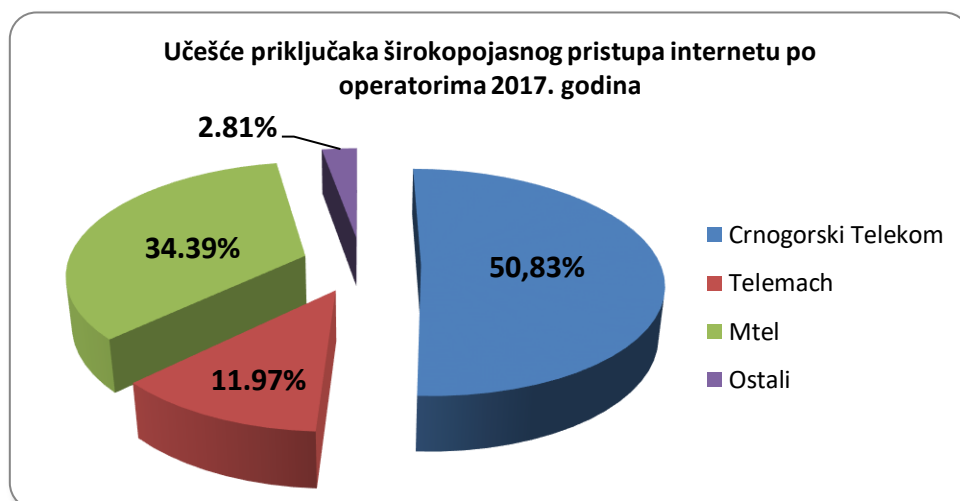
Izvor: EKIP

Slika 12. Tržišni udjeli operatora prema broju priključaka 2016.godine

Izvor: EKIP

Slika 13. Tržišni udjeli operatora prema broju priključaka 2017.godine

Izvor: EKIP

Na osnovu grafika, vidi se da je na početku analiziranog perioda, 2015. godine Crnogorski Telekom imao 79,44% priključaka širokopojasnom pristupu internetu, 2016. godine taj procenat je pao na 61,32%, da bi na kraju 2017. godine taj procenat iznosio 50,83%. Sa druge strane, broj priključaka širokopojasnog pristupa internetu Mtela i Telemacha raste u analiziranom periodu. Učešće Mtela 2015. godine je iznosilo 11,53%, na kraju 2016. godine 25,42%, da bi na kraju 2017. godine taj procenat iznosio 34,39%. Učešće Telemacha se takođe povećavalo u analiziranom periodu: 2015. godine iznosilo je 0,21%, na kraju 2016. godine 5,57%, da bi na kraju 2017. godine taj procenat iznosio 11,97%. Iako je u toku posmatranog perioda Crnogorski Telekom zadržao najveće procentualno učešće ostali operatori su uspjeli da pridobiju nove korisnike i smanje procentualno učešće Crnogorskog Telekoma na tržištu.

Na osnovu gore navedenog, vidi se da se tržišno učešće Crnogorskog Telekoma na tržištu tokom analiziranog perioda smanjuje, a raste učešće Mtela i Telemacha, što ukazuje na činjenicu da tržište širokopojasnog pristupa internetu na nivou maloprodaje teži efikasnoj konkurenciji.

b) cjenovna kretanja

Analizom cijena usluga širokopojasnog pristupa internetu na nivou maloprodaje u posmatranom periodu je utvrđeno kako operatori često nude različite promotivne akcije putem kojih svojim krajnjim korisnicima omogućavaju povoljnije uslove korišćenja usluge i/ili različite dodatne povoljnosti.

Navedeno je uslovljeno potpisivanjem ugovora uz obvezno trajanje pretplatničkog odnosa na određeni vremenski period, na način da osim novih korisnika iste mogu koristiti, uz produženje trajanja ugovornog odnosa, i postojeći korisnici.

Glavni smisao promotivnih akcija je upoznavanje tržišta, odnosno krajnjih korisnika, sa karakteristikama nove usluge, a analiza istih potvrđuje kako se često radi o nuđenju sličnih paketa usluga u koji su, za potrebe sprovođenja nove promotivne akcije, uvedene izmjene sa određenim, obično kraćim rokom trajanja. Na taj način, operator jača svoju trenutnu tržišnu poziciju i osigurava sebi stabilnu bazu korisnika koja bi im trebala omogućiti zadržavanje značajnog tržišnog učešća i u budućem periodu.

Učestalost i karakteristike dosadašnjih promotivnih akcija nuđenih od strane operatora na Crnogorskom tržištu navode na zaključak da takve ponude usluga, dovode do razvoja tržišne konkurencije.

Uzevši u obzir navedeno, odnosno činjenicu kako se snižavanjem cijena i intenzivnim promotivnim ponudama od strane operatora koji posluju na crnogorskom tržištu pospješuje se razvoj tržišne konkurencije, Agencija zaključuje kako cjenovna kretanja pokazuju da tržište teži efikasnoj konkurenciji.

c) nadzor infrastrukture kod koje postoje visoke prepreke razvoju infrastrukturne konkurencije

Navedeni podkriterijum je isti kao kod prvog kriterijuma, a jedina je razlika je u činjenici da je u drugom kriterijumu navedeno potrebno uzeti kao potencijalnu prepreku da tržište teži efikasnoj tržišnoj konkurenciji. Naime, kod prvog kriterijuma je zaključeno kako je navedena prepreka ublažena postojanjem veleprodajnih ponuda.

Po mišljenju Agencije, postojeća veleprodajna ponuda na tržištu širokopojasnog pristupa internetu i tržištu veleprodajnog (fizičkog) pristupa mrežnoj infrastrukturi, su dovoljne da tržište, u odsustvu regulacije na posmatranom tržištu, teži efikasnoj tržišnoj konkurenciji. Dokaz navedenog proizilazi iz činjenice da je, tržišni udio Crnogorskog Telekomu pao tokom analiziranog perioda. Na osnovu navedenog kriterijuma, Agencija je mišljenja da tržište teži efikasnoj tržišnoj konkurenciji.

5.2.1 Zaključak o drugom kriterijumu

Na osnovu svih činjenica iznešenih u drugom kriterijumu, Agencija zaključuje kako relevantno tržište širokopojasnog pristupa internetu na nivou maloprodaje teži efikasnoj tržišnoj konkurenciji.

U skladu s navedenim Agencija zaključuje da drugi kriterijum nije zadovoljen.

5.3 Treći kriterijum: primjena propisa kojima se uređuje zaštita konkurencije ne obezbjeđuje efikasno otklanjanje nedostataka na tržištu

Na osnovu dokumenta Evropske asocijacije regulatora o testu tri kriterijuma, regulatorna tijela treba da procijene da je li primjena propisa o zaštiti konkurencije dovoljna da ukloni nedostatke koji postoje ili koji se mogu javiti na tržištu elektronskih komunikacija. Navedena procjena mogla bi uključivati slijedeće:

a) Step en opšteg nekonkurentskog ponašanja

Propisi o zaštiti konkurencije mogli bi se smatrati dovoljnim za otklanjanje nedostataka na tržištu u slučaju da ne postoji velika i učestala potreba za djelovanjem Agencije za zaštitu konkurencije. S druge strane, ako nedostaci koji postoje ili se mogu javiti na tržištu zahtijevaju učestalu potrebu za intervencijom od strane Agencije za zaštitu konkurencije, poput zabrane svakog daljnjeg postupanja operatora kojem je utvrđena zloupotreba statusa značajne tržišne snage na relevantnom tržištu, određivanja mjera, uslova i rokova za otklanjanje štetnih efekata, moglo bi se smatrati da propisi o zaštiti konkurencije nijesu dovoljni za otklanjanje nedostataka koji postoje na tržištu.

b) Step en kompleksnosti uklanjanja nekonkurentskog ponašanja

Određivanje stepena nekonkurentnog ponašanja od strane operatora sa značajnom tržišnom snagom je zbog svoje složenosti djelotvornije ukoliko se situacija na tržištu kontinuirano prati. Instrumentima *ex-ante* regulacije može se blagovremeno otkriti i spriječiti pokušaj prenošenja značajne tržišne snage sa jednog na drugo relevantno tržište od strane operatora sa značajnom tržišnom snagom i na taj način izbjeći negativne posledice, što je otežano *ex-post* regulacijom.

Agenciji za zaštitu konkurencije svojevrsan problem može predstavljati kompleksnost određivanja stepena nekonkurentskog ponašanja od strane operatora sa značajnom tržišnom snagom, iz razloga što ne raspolaže svim informacijama o poslovanju operatora koje su neophodne za utvrđivanje stvarnog stanja i situacije na tržištu. U navedenom slučaju, *ex-ante* regulacija bi bila mnogo efikasnija za tržište, nego da se nekonkurentsko ponašanje pokušava otkloniti *ex-post* regulacijom.

c) nekonkurentsko ponašanje može dovesti do nepopravljive štete na relevantnom tržištu ili na povezanim tržištima

Na tržištu se mogu dogoditi situacije u kojima je pravovremena intervencija neophodna kako bi se spriječile ozbiljne ili nepopravljive štete koje mogu biti nanešene konkurenciji od strane operatora sa značajnom tržišnom snagom. U navedenim slučajevima odnosno u situacijama u kojima je nužna brza intervencija od strane regulatorne institucije, propisi o zaštiti konkurencije, odnosno *ex-post* regulacija, ne bi bili dovoljni, već je u navedenim slučajevima potrebna *ex-ante* regulacija.

Primjena mjera *ex-ante* regulacije doprinosi razvoju konkurencije na tržištu kroz podsticanje efikasnosti ulaganja kod infrastrukture čiji obim nije lako udvostručiti.

d) potreba za regulatornom intervencijom kako bi se dugoročno osigurao razvoj efikasne konkurencije na tržištu

U nekim slučajevima primjena propisa o zaštiti konkurencije, odnosno *ex-post* regulacija može stvoriti određene probleme u podsticanju razvoja efikasne tržišne konkurencije u budućem razdoblju. Konkretno, u slučajevima u kojima je moguće udvosrtučiti infrastrukturu, odnosno u slučajevima u kojima je potrebno promovisati razvoj infrastrukturne konkurencije, primjena *ex-ante* regulacije mogla bi se dugoročno smatrati efikasnijom od primjene isključivo *ex-post* regulacije, odnosno od primjene propisa iz oblasti zaštite konkurencije. Naime, promovisanje razvoja infrastrukturne konkurencije zahtjeva unaprijed definisanje svih ključnih uslova, što propisima o zaštiti konkurencije nije moguće. Zatim, kod trećeg kriterijuma nije bitno uzeti u obzir samo činjenicu o tome jesu li propisi o zaštiti konkurencije dovoljni da se *ex-post* regulacijom riješi potencijalni problem koji se javio na tržištu, već je potrebno u obzir uzeti i činjenicu u kojem razdoblju, u slučaju da se pojavi određeni problem, propisi o zaštiti konkurencije mogu isti riješiti. Agencija smatra da bi propisi o zaštiti konkurencije bili dovoljni da *ex-post* regulacijom riješe potencijalni problem koji se dogodio na tržištu, međutim, smatra da isti u ovom trenutku nisu u mogućnosti dovoljno brzo riješiti potencijalni problem, gdje je pravovremena intervencija neophodna. Dakle, naknadno sankcionisanje zloupotreba statusa značajne tržišne snage shodno Zakonu o zaštiti konkurencije moglo bi se pokazati kao neblagovremeno za zadržavanje postojećeg stepena liberalizacije i uslova tržišne konkurencije.

Zakonom o zaštiti konkurencije („Sl. list Crne Gore” broj 44/12 i 13/18) predviđeno je da Agencija za zaštitu konkurencije preduzima mjere prema učesnicima i udruženjima učesnika za učinjene povrede konkurencije ili radi njihovog spriječavanja, prestanka već nastale povrede i otklanjanja štetnih posljedica po učesnike i potrošače. Naime, u članu 43 Zakona o zaštiti konkurencije propisano je da ako nadležni organ preko ovlašćenog lica utvrdi da je zloupotrijebljen dominantan položaj, rješenjem utvrđuje povredu i može odrediti mjere koje su učesnici na tržištu dužni da preduzmu radi uspostavljanja konkurencije na relevantnom tržištu i otklanjanja štetnih posledica zloupotrebe dominantnog položaja, kao i rokove za njihovo izvršenje.

Zakon o zaštiti konkurencije jasno i nedvosmisleno propisuje sve faze postupka koje treba sprovesti da bi se moglo donijeti konačno rješenje, ali analizirajući odredbe Zakona, zaključuje se da propisi o zaštiti konkurencije na relevantnom tržištu širokopojasnog pristupa internetu na nivou maloprodaje ne bi omogućili dovoljno brzo rješavanje problema.

5.3.1 Zaključak o trećem kriterijumu

Na osnovu činjenica iznesenih u trećem kriterijumu Agencija zaključuje da su propisi o zaštiti konkurencije dovoljni da *ex-post* regulacijom riješe potencijalni problem koji bi se dogodio na tržištu širokopojasnog pristupa internetu na nivou maloprodaje, ali takođe smatra da isti u ovom trenutku nisu u mogućnosti dovoljno brzo riješiti potencijalni problem na relevantnom tržištu sklonom brzim promjenama, kada bi pravovremena intervencija bila neophodna.

U skladu s navedenim, Agencija zaključuje da je treći kriterijum zadovoljen.

5.4 Mišljenje nadležnog regulatornog tijela o utvrđivanju je li relevantno tržište podložno prethodnoj regulaciji

Prema mišljenju Agencije, a kako je i dokazano u poglavljima 5.1, 5.2 i 5.3 ovog dokumenta, relevantno tržište usluga širokopojasnog pristupa internetu na nivou maloprodaje nije podložno prethodnoj (*ex-ante*) regulaciji i to iz razloga što nije zadovoljen Test tri kriterijuma, za koji je potrebno da su istovremeno zadovoljena sva tri kriterijuma shodno članu 65 stav 3 Zakona o elektronskim komunikacijama.

Nacrt dokumenata o sprovedenom Testu tri kriterijuma na Tržištu usluga širokopojasnog pristupa internetu na nivou maloprodaje je bio predmet javne rasprave u skladu sa Zakonom o elektronskim komunikacijama. Nacrt dokumenata o sprovedenom Testu tri kriterijuma na Tržištu usluga širokopojasnog pristupa internetu na nivou maloprodaje uz dopis sa zahtjevom za izjašnjenje i mišljenje upućen je i Agenciji za zaštitu konkurencije.

Komentare na dokument dostavili su Crnogorski Telekom A.D. Podgorica i Telemach d.o.o. Podgorica.

Agencija za zaštitu konkurencije dala je pozitivno mišljenje na dokument.

Agencija je nakon razmatranja uvažila određene primjedbe operatora i shodno istima korigovala dokument Analize. Ključni komentar Telemach-a bio je da ovo tržište maloprodajnih usluga treba da bude podložno prethodnoj regulaciji, odnosno da smatraju da tržište nije konkurentno.

Na osnovu zaključaka iznešenih u prethodnim poglavljima dokumenta, Agencija smatra da relevantno tržište nije podložno prethodnoj regulaciji, s obzirom da nijesu istovremeno zadovoljena sva tri uslova iz Testa tri kriterijuma. Na osnovu svega navedenog, Crnogorskom Telekomu A.D. Podgorica ukidaju se sve regulatorne obaveze koje su mu kao operatoru sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu bile određene Rješenjem Agencije broj 0902-531/1 od 30.01.2014. godine.

Agencija će pratiti dalji razvoj tržišta, i u slučaju značajnih promjena na tržištu koje bi mogle ugroziti efikasnu konkurenciju na predmetnom tržištu, ponovno sprovesti Test tri kriterijuma.

6. PRILOZI

6.1 Prilog 1:

Mišljenje Agencije za zaštitu konkurencije na prijedlog Odluke o relevantnim tržištima

 Crna Gora DEŠNAJA BRATJE NEZAVISNOSTI MILANOVIĆ MILANOVIĆ MILANOVIĆ 2016 Da je vječna Crna Gora	<table border="1"><tr><td>19.12.2016</td></tr><tr><td>012 7024/2</td></tr></table>	19.12.2016	012 7024/2
19.12.2016			
012 7024/2			
Crna Gora Agencija za zaštitu konkurencije			
Broj: 01 – 334/2-16 Podgorica, 13.12.2016. godine			
AGENCIJA ZA ELEKTRONSKE KOMUNIKACIJE I POŠTANSKU DJELATNOST n/r izvršnog direktora Bulevar Džordža Vašingtona 56, kula C 81000 PODGORICA			
PREDMET: Izjašnjenje na Prijedlog Odluke o relevantnim tržištima.			
Agencija za zaštitu konkurencije (u daljem tekstu: Agencija) je, 2. decembra 2016. godine, primila zahtjev Agencije za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost (u daljem tekstu: „EKIP“) za izjašnjenje i mišljenje na tekst Prijedlog Odluke o relevantnim tržištima usluga shodno Preporuci (2014/710/EU) od 9. decembra 2014.godine, o relevantnim tržištima u sektoru elektronskih komunikacija koja su podložna prethodnoj regulaciji.			
S tim u vezi, a u skladu sa nadležnostima Agencija iz Zakona o zaštiti konkurencije i Sporazuma o saradnji Agencije i EKIP-a na području obezbeđivanja konkurencije i predupređivanja štetnih efekata, nedostatka konkurencije na tržištu elektronskih komunikacija, na Prijedlog Odluke o relevantnim tržištima dajemo sledeće:			
M I Š L J E N J E			
Agencija za zaštitu konkurencije saglasna je sa predloženim tekstom dostavljenog akta , a za potrebe nadležnosti i rada EKIP u skladu sa Zakonom o zaštiti konkurencije.			
Dodatno, Agencija u skladu sa ciljem i duhom Sporazuma o saradnji, ističe da ostajemo na raspolaganju za bilo koje dalje postupanje i podršku u procesu koji EKIP sprovodi u skladu sa zakonskim ovlašćenjima u <i>ex ante</i> kontroli definisanih tržišta.			
S poštovanjem,			
Načelnica Odsjeka Lepa Aleksić 	 DIREKTOR Miodrag Vujović 		
Bulevar revolucije br.2, 81000 Podgorica TEL: (+382) 20 239 010; (+382) 20 239 024; FAX: (+382) 20 239 015 e mail: zastita.konkurencije@azzk.me web: www.azzk.me			

6.2 Prilog 2:

Mišljenje Agencije za zaštitu konkurencije na nacrt Testa tri kriterijuma na relevantnom tržištu širokopojasnog pristupa internetu na nivou maloprodaje

Crna Gora
Agencija za zaštitu konkurencije
Savjet

AGENCIJA ZA KOMUNIKACIJE I POŠTANSKU DJELATNOST	01.10. 2018
0102 7297/1	

Broj: 01 – 260/4
Podgorica, 28.09.2018. godine

**AGENCIJA ZA ELEKTRONSKE KOMUNIKACIJE
I POŠTANSKU DJELATNOST**
n/r izvršnog direktora
Bulevar Džordža Vašingtona 56, kula C
81000 PODGORICA

PREDMET: Izjašnjenje i mišljenje na Nacrt Testa tri kriterijuma na relevantnom tržištu širokopojasnog pristupa internetu na nivou maloprodaje

Agencija za zaštitu konkurencije (u daljem tekstu: „Agencija“) je, 23.07.2018. godine, primila zahtjev Agencije za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost (u daljem tekstu: „AEKIP“) za izjašnjenje i mišljenje na Nacrt Testa tri kriterijuma na relevantnom tržištu širokopojasnog pristupa internetu na nivou maloprodaje.

AEKIP je u prethodnom periodu donijela *Odluku o relevantnim tržištima usluga* („Sl.List Crne Gore“ br. 2/17) na osnovu člana 15 stava 1 Okvirne direktive, kao i preporuke Evropske komisije iz 2014. godine o relevantnim tržištima u sektoru elektronskih komunikacija. Na navedenu Odluku Agencija je izdala Mišljenje br. 01-334/2-16 od 13.12.2016. godine, u kojem je iskazala saglasnost na predloženi tekst Odluke. Shodno tački 3 Odluke o relevantnim tržištima usluga AEKIP može da proširi listu relevantnih tržišta nakon sprovedenog testa trostrukog kumulativnog kriterijuma, u skladu sa članom 65 stav 3 Zakona o elektronskim komunikacijama („Sl.List Crne Gore“ br. 40/13) (u daljem tekstu: „ZEK“). U tom smislu, AEKIP je donijela Odluku o provjeri ispunjenosti Testa tri kriterijuma na relevantnom tržištu širokopojasnog pristupa internetu na nivou maloprodaje („Sl.List Crne Gore“ br. 6/18).

Pravni osnov za davanje mišljenja Agencije, na navedeni Test tri kriterijuma predstavljaju odredbe člana 22 Zakona o zaštiti konkurencije („Sl.list Crne Gore“, br. 44/12 i 13/18), kao i odredbe člana 65 ZEK-a, kojim je propisano da AEKIP, u saradnji sa organom nadležnim za zaštitu konkurencije određuje, prati i preispituje relevantne usluge i relevantna geografska tržišta u Crnoj Gori u sektoru usluga elektronskih komunikacija, kao i da shodno članu 66 ZEK-a, AEKIP sprovodi postupak određivanja relevantnog tržišta u skladu sa propisima kojima se uređuje zaštita konkurencije. Pored toga, nekadašnja Uprava za zaštitu konkurencije je sa AEKIP-om potpisala Sporazum o saradnji na području obezbjeđenja konkurencije i predupređenja štetnih efekata nedostatka konkurencije na tržištu usluga elektronskih komunikacija (u daljem tekstu: „Sporazum“).

Ul. Svetlane Kane Radević br. 3, 81000 Podgorica
TEL: (+382) 20 238 582; (+382) 20 239 010; FAX: (+382) 20 239 015
web: www.aztk.me

S tim u vezi, a u skladu sa odredbama člana 20f stav 1 tačka 8, a u vezi sa članom 19 Zakona o zaštiti konkurencije, na Nacrt Testa tri kriterijuma na relevantnom tržištu širokopojasnog pristupa Internetu na nivou maloprodaje, Savjet daje sljedeće:

MIŠLENJE

Agencija za zaštitu konkurencije je **saglasna sa predloženim tekstom dostavljenog akta**, a za potrebe nadležnosti i rada AEKIP u skladu sa Zakonom o elektronskim komunikacijama. Istovremeno, Agencija ističe da je **potrebno tekst pod tačkom 5.3. d), na strani 44 dostavljenog Nacrta akta, korigovati u dijelu navođenja odredbi Zakona o zaštiti konkurencije, shodno postojećim zakonodavnim odredbama, odnosno odredbama Zakona o zaštiti konkurencije (»Službeni list CG« broj 44/12 i 13/18).**

Uvidom u dostavljeni Nacrt Testa tri kriterijuma na relevantnom tržištu širokopojasnog pristupa Internetu na nivou maloprodaje, Agencija je utvrdila da je AEKIP u postupku analize primjenio evropske direktive koje su na snazi na području elektronskih komunikacija, a koje su implementirane u crnogorsko zakonodavstvo kroz ZEK.

Prilikom izrade pomenutog Nacrta, AEKIP je polazila od Preporuke Evropske komisije o relevantnim tržištima proizvoda i usluga u sektoru elektronskih komunikacija, koja podliježu *ex ante* regulaciji (2014/710/EC) i Smjernica Evropske komisije o analizi tržišta i utvrđivanju značajne tržišne snage, shodno zajedničkom regulatornom okviru za elektronske komunikacione mreže i usluge.

Tržišta obuhvaćena važećom Preporukom su relevantna tržišta, koja su podložna *ex ante* regulaciji, s obzirom na činjenicu da su na istim istovremeno zadovoljeni svi uslovi iz Testa tri kriterijuma. Međutim, nacionalna regulatorna tijela imaju ovlaštenja sama da utvrde, imajući u vidu specifičnosti nacionalnih tržišta, da su pojedina tržišta van liste iz navedene Preporuke, podložna *ex ante* regulaciji, ali uz uslov da se dokaže da su na tim tržištima istovremeno zadovoljeni uslovi Testa tri kriterijuma, i to:

- Postojanje snažnih i trajnih barijera za ulazak na tržište, strukturne, pravne i regulatorne prirode;
- Struktura tržišta ne pokazuje tendencije razvoja efikasne tržišne konkurencije u odgovarajućem vremenskom periodu, ne dužem od tri godine;
- Primjena propisa kojima se uređuje zaštita konkurencije ne obezbjeđuje efikasno otklanjanje nedostatka na tržištu.

Ul. Svetlane Kane Radević br. 3, 81000 Podgorica
TEL: (+382) 20 238 380; (+382) 20 239 010; FAX: (+382) 20 239 015
web: www.azzk.me

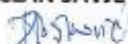
Članom 11 ZEK-a utvrđene su, između ostalih, nadležnosti AEKIP-a da sprovodi analizu relevantnih tržišta, utvrđuje operatore sa značajnom tržišnom snagom i preduzima regulatorne mjere za sprečavanje negativnih efekata značajne tržišne snage operatora.

Uzimajući u obzir činjenicu da će AEKIP u slučaju neodostatka efikasne konkurencije na tržištu, utvrditi operatora sa značajnom tržišnom snagom na određenom tržištu kojem se nameću određene mjere i obaveze, to je AZZK u potpunosti saglasna sa ovakvim načinom regulisanja, a koje ne utiče na nadležnosti i postupke koje AZZK može vidjeti protiv tako utvrđenog operatora sa značajnom tržišnom snagom.

Dodatno, Agencija u skladu sa ciljem i duhom Sporazuma o saradnji, ističe da ostajemo na raspolaganju za bilo koje dalje postupanje i podršku u procesu koji AEKIP sprovodi u skladu sa zakonskim ovlašćenjima u *ex ante* kontroli definisanih tržišta, te saradnji u slučaju postojanja potencijalne radnje povrede konkurencije koju AZZK može ispitivati u *ex post* postupku.

Srdačno,

ČLAN SAVJETA

Jovana Tošković

PREDSJEDNIK SAVJETA

Miodrag Vujović

Ul. Svetlane Kane Radević br. 3, 81000 Podgorica
TEL: (+382) 20 238 380; (+382) 20 239 010; FAX: (+382) 20 239 015
web: www.azzk.me

6.3 Prilog 3:

Odgovori na komentare operatora sa javne rasprave

Nacrt Testa tri kriterijuma za tržište usluga širokopojasnog pristupa internetu na nivou maloprodaje

– Odgovori na komentare –

Operator koji je dao komentar	Kom. br.	Originalni tekst iz Nacrta Analize	Komentar (integralno)	Odgovor Agencije
Crnogorski Telekom	1.	<p><u>Strana 18</u> <u>4.2.2.1 xDSL pristup putem bakarne parice</u></p> <p>Crnogorski Telekom je od kraja 2016. godine počeo pružati korisnicima uslugu širokopojasnog pristupa internetu putem VDSL tehnologije na maloprodajnom nivou (markentinški naziv turboDSL) sa brzinom interneta 20Mb/s. Usluga širokopojasnog pristupa internetu turboDSL u posmatranom periodu bila je dostupna kroz duo pakete (internet + fiksna telefonija) i to: Extra Duo turboDSL sa maksimalnom brzinom interneta do 20/2 Mb/s, neograničenom količinom podataka uključenom u mjesečnu pretplatu od 18,81 eura i Biznis Duo 20 sa maksimalnom brzinom interneta do 20/2 Mb/s, neograničenom količinom podataka uključenom u mjesečnu pretplatu od 39,90 eura.</p> <p>Navedene cijene za pakete Extra Duo turboDSL i Biznis Duo 20 uzete su iz dostavljenog popunjenog upitnika Crnogorskog Telekom i podrazumijevaju cijene sa PDV–om.</p>	<p>Osim navedenog na <u>strani 18</u> u dijelu gdje se opisuju naše usluge širokopojasnog pristupa internetu turboDSL, želimo napomenuti da se Extra Duo turboDSL nudi i kroz Magenta pakete Magenta 1 L VDSL (20/2 Mbps) po cijeni od 35,9 eura i Magenta 1 L VDSL 940/2 Mbps) po cijeni od 49,5 eura.</p>	<p>Agencija prihvata predlog Crnogorskog Telekom i u tekst će biti uvršteni i ostali VDSL paketi.</p> <p>Agencija je koristila upitnik pri kreiranju tabele i iz tog razloga nije uključila pakete koje navodi Crnogorski Telekom.</p> <p>Agencija posjeduje informacije i cjenovnike koje operatori, pa i Crnogorski Telekom, dostavljaju na mjesečnom nivou, ali su iz razloga velikog broja paketa i ponuda kod svih operatora operatorima upućeni Upitnici koji su se odnosili na posmatrano tržište da bi postupak Analize bio bar donekle pojednostavljen.</p>

Operator koji je dao komentar	Kom. br.	Originalni tekst iz Nacrta Analize	Komentar (integralno)	Odgovor Agencije																																																																																																																																																																																																													
Crnogorski Telekom	2.	<p>Strana 24</p> <p><u>4.2.2.3 Pristup putem kablovskih mreža (KDS/HFC)</u></p> <p>Cjenovnik Crnogorskog Telekoma:</p> <table border="1" data-bbox="398 523 947 778"> <thead> <tr> <th>Naziv paketa</th> <th>Maksimalna brzina <i>download</i></th> <th>Maksimalna brzina <i>upload</i></th> <th>Količina podataka</th> <th>Mjesečna pretplata</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>ADSL Basic</td><td>do 1 Mb/s</td><td>do 128 kb/s</td><td>2 GB</td><td>10,56 €</td></tr> <tr><td>ADSL Flat 2</td><td>do 2 Mb/s</td><td>do 256 kb/s</td><td>unlimited</td><td>12,74 €</td></tr> <tr><td>ADSL Flat 5</td><td>do 5 Mb/s</td><td>do 512 kb/s</td><td>unlimited</td><td>16,74 €</td></tr> <tr><td>ADSL Flat 7</td><td>do 7 Mb/s</td><td>do 768 kb/s</td><td>unlimited</td><td>19,58 €</td></tr> <tr><td>Optika 20</td><td>do 20 Mb/s</td><td>do 1 Mb/s</td><td>unlimited</td><td>20,33 €</td></tr> <tr><td>Optika 30</td><td>do 30 Mb/s</td><td>do 2 Mb/s</td><td>unlimited</td><td>25,42 €</td></tr> <tr><td>Optika 40</td><td>do 40 Mb/s</td><td>do 4 Mb/s</td><td>unlimited</td><td>45,76 €</td></tr> <tr><td>Extra Duo</td><td>do 8 Mb/s</td><td>do 1 Mb/s</td><td>unlimited</td><td>18,81 €</td></tr> <tr><td>Extra Duo MI</td><td>do 20 Mb/s</td><td>do 10 Mb/s</td><td>100 GB</td><td>18,81 €</td></tr> <tr><td>Extra Duo Hybrid</td><td>do 20 Mb/s</td><td>do 10 Mb/s</td><td>unlimited</td><td>18,81 €</td></tr> <tr><td>Extra Duo turbo DSL</td><td>do 20 Mb/s</td><td>do 2 Mb/s</td><td>unlimited</td><td>18,81 €</td></tr> <tr><td>Extra Duo Optika</td><td>do 40 Mb/s</td><td>do 4 Mb/s</td><td>unlimited</td><td>21,90 €</td></tr> <tr><td>Extra Duo Optika Plus</td><td>do 100 Mb/s</td><td>do 10 Mb/s</td><td>unlimited</td><td>31,90 €</td></tr> </tbody> </table>	Naziv paketa	Maksimalna brzina <i>download</i>	Maksimalna brzina <i>upload</i>	Količina podataka	Mjesečna pretplata	ADSL Basic	do 1 Mb/s	do 128 kb/s	2 GB	10,56 €	ADSL Flat 2	do 2 Mb/s	do 256 kb/s	unlimited	12,74 €	ADSL Flat 5	do 5 Mb/s	do 512 kb/s	unlimited	16,74 €	ADSL Flat 7	do 7 Mb/s	do 768 kb/s	unlimited	19,58 €	Optika 20	do 20 Mb/s	do 1 Mb/s	unlimited	20,33 €	Optika 30	do 30 Mb/s	do 2 Mb/s	unlimited	25,42 €	Optika 40	do 40 Mb/s	do 4 Mb/s	unlimited	45,76 €	Extra Duo	do 8 Mb/s	do 1 Mb/s	unlimited	18,81 €	Extra Duo MI	do 20 Mb/s	do 10 Mb/s	100 GB	18,81 €	Extra Duo Hybrid	do 20 Mb/s	do 10 Mb/s	unlimited	18,81 €	Extra Duo turbo DSL	do 20 Mb/s	do 2 Mb/s	unlimited	18,81 €	Extra Duo Optika	do 40 Mb/s	do 4 Mb/s	unlimited	21,90 €	Extra Duo Optika Plus	do 100 Mb/s	do 10 Mb/s	unlimited	31,90 €	<p>U okviru podtacke 4.2.2.3 Pristup putem kablovskih mreža (KDS/HFC) na strani 24, potrebno je ažurirati tabelu kako slijedi:</p> <p>Cjenovnik Crnogorskog Telekoma:</p> <table border="1" data-bbox="981 483 1619 1034"> <thead> <tr> <th>Naziv paketa</th> <th>Maksimalna brzina <i>download</i></th> <th>Maksimalna brzina <i>upload</i></th> <th>Količina podataka</th> <th>Mjesečna pretplata</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>ADSL Basic</td><td>do 1 Mb/s</td><td>do 128 kb/s</td><td>2 GB</td><td>10,56 €</td></tr> <tr><td>ADSL Flat 2</td><td>do 2 Mb/s</td><td>do 256 kb/s</td><td>unlimited</td><td>12,74 €</td></tr> <tr><td>ADSL Flat 5</td><td>do 5 Mb/s</td><td>do 512 kb/s</td><td>unlimited</td><td>16,74 €</td></tr> <tr><td>ADSL Flat 7</td><td>do 7 Mb/s</td><td>do 768 kb/s</td><td>unlimited</td><td>19,58 €</td></tr> <tr><td>Optika 20</td><td>do 20 Mb/s</td><td>do 1 Mb/s</td><td>unlimited</td><td>20,33 €</td></tr> <tr><td>Optika 30</td><td>do 30 Mb/s</td><td>do 2 Mb/s</td><td>unlimited</td><td>25,42 €</td></tr> <tr><td>Optika 40</td><td>do 40 Mb/s</td><td>do 4 Mb/s</td><td>unlimited</td><td>45,76 €</td></tr> <tr><td>Extra Duo</td><td>do 8 Mb/s</td><td>do 1 Mb/s</td><td>unlimited</td><td>18,81 €</td></tr> <tr><td>Extra Duo MI</td><td>do 20 Mb/s</td><td>do 10 Mb/s</td><td>100 GB</td><td>18,81 €</td></tr> <tr><td>Extra Duo Hybrid</td><td>do 20 Mb/s</td><td>do 10 Mb/s</td><td>unlimited</td><td>18,81 €</td></tr> <tr><td>Extra Duo turbo DSL</td><td>do 20 Mb/s</td><td>do 2 Mb/s</td><td>unlimited</td><td>18,81 €</td></tr> <tr><td>Extra Duo Optika</td><td>do 40 Mb/s</td><td>do 4 Mb/s</td><td>unlimited</td><td>21,90 €</td></tr> <tr><td>Extra Duo Optika Plus</td><td>do 100 Mb/s</td><td>do 10 Mb/s</td><td>unlimited</td><td>31,90 €</td></tr> <tr><td>Extra Trio ADSL</td><td>do 4 Mbps</td><td>do 1 Mbps</td><td>unlimited</td><td>28,90 €</td></tr> <tr><td>Extra Trio VDSL</td><td>do 20 Mbps</td><td>do 2 Mbps</td><td>unlimited</td><td>28,90 €</td></tr> <tr><td>Extra Trio Optika</td><td>do 40 Mbps</td><td>do 4 Mbps</td><td>unlimited</td><td>28,90 €</td></tr> <tr><td>Magenta 1 M ADSL</td><td>do 4 Mbps</td><td>do 1 Mbps</td><td>unlimited</td><td>25,90 €</td></tr> <tr><td>Magenta 1 M Optika</td><td>do 40 Mbps</td><td>do 4 Mbps</td><td>unlimited</td><td>25,90 €</td></tr> <tr><td>Magenta 1 L ADSL</td><td>do 5 Mbps</td><td>do 1 Mbps</td><td>unlimited</td><td>35,90 €</td></tr> <tr><td>Magenta 1 L VDSL</td><td>do 20 Mbps</td><td>do 2 Mbps</td><td>unlimited</td><td>35,90 €</td></tr> <tr><td>Magenta 1 L Hybrid</td><td>do 20 Mb/s</td><td>do 10 Mb/s</td><td>unlimited</td><td>35,90 €</td></tr> <tr><td>Magenta 1 L Optika</td><td>do 50 Mbps</td><td>do 5 Mbps</td><td>unlimited</td><td>35,90 €</td></tr> <tr><td>Magenta 1 XL ADSL</td><td>do 10 Mbps</td><td>do 1 Mbps</td><td>unlimited</td><td>49,50 €</td></tr> <tr><td>Magenta 1 XL VDSL</td><td>do 40 Mbps</td><td>do 2 Mbps</td><td>unlimited</td><td>49,50 €</td></tr> <tr><td>Magenta 1 XL Hybrid</td><td>do 20 Mb/s</td><td>do 10 Mb/s</td><td>unlimited</td><td>49,50 €</td></tr> <tr><td>Magenta 1 XL Optika</td><td>do 100 Mbps</td><td>do 10 Mbps</td><td>unlimited</td><td>49,50 €</td></tr> </tbody> </table> <p>Naime, nakon Extra Duo Optika Plus dodati su i ostali kombinovani paketi koji su dio ponude Crnogorskog Telekoma, a koji su greškom izostali u dostavljenom upitniku jer se kao uzorak koristio popunjeni upitnik iz 2012. kada tih paketa nije bilo. To su svakako paketi o kojima, poznato je, kroz mjesečni izvještaj izvještavamo i Agenciji šaljemo informacije i cjenovnik kod bilo kakvih promjena.</p>	Naziv paketa	Maksimalna brzina <i>download</i>	Maksimalna brzina <i>upload</i>	Količina podataka	Mjesečna pretplata	ADSL Basic	do 1 Mb/s	do 128 kb/s	2 GB	10,56 €	ADSL Flat 2	do 2 Mb/s	do 256 kb/s	unlimited	12,74 €	ADSL Flat 5	do 5 Mb/s	do 512 kb/s	unlimited	16,74 €	ADSL Flat 7	do 7 Mb/s	do 768 kb/s	unlimited	19,58 €	Optika 20	do 20 Mb/s	do 1 Mb/s	unlimited	20,33 €	Optika 30	do 30 Mb/s	do 2 Mb/s	unlimited	25,42 €	Optika 40	do 40 Mb/s	do 4 Mb/s	unlimited	45,76 €	Extra Duo	do 8 Mb/s	do 1 Mb/s	unlimited	18,81 €	Extra Duo MI	do 20 Mb/s	do 10 Mb/s	100 GB	18,81 €	Extra Duo Hybrid	do 20 Mb/s	do 10 Mb/s	unlimited	18,81 €	Extra Duo turbo DSL	do 20 Mb/s	do 2 Mb/s	unlimited	18,81 €	Extra Duo Optika	do 40 Mb/s	do 4 Mb/s	unlimited	21,90 €	Extra Duo Optika Plus	do 100 Mb/s	do 10 Mb/s	unlimited	31,90 €	Extra Trio ADSL	do 4 Mbps	do 1 Mbps	unlimited	28,90 €	Extra Trio VDSL	do 20 Mbps	do 2 Mbps	unlimited	28,90 €	Extra Trio Optika	do 40 Mbps	do 4 Mbps	unlimited	28,90 €	Magenta 1 M ADSL	do 4 Mbps	do 1 Mbps	unlimited	25,90 €	Magenta 1 M Optika	do 40 Mbps	do 4 Mbps	unlimited	25,90 €	Magenta 1 L ADSL	do 5 Mbps	do 1 Mbps	unlimited	35,90 €	Magenta 1 L VDSL	do 20 Mbps	do 2 Mbps	unlimited	35,90 €	Magenta 1 L Hybrid	do 20 Mb/s	do 10 Mb/s	unlimited	35,90 €	Magenta 1 L Optika	do 50 Mbps	do 5 Mbps	unlimited	35,90 €	Magenta 1 XL ADSL	do 10 Mbps	do 1 Mbps	unlimited	49,50 €	Magenta 1 XL VDSL	do 40 Mbps	do 2 Mbps	unlimited	49,50 €	Magenta 1 XL Hybrid	do 20 Mb/s	do 10 Mb/s	unlimited	49,50 €	Magenta 1 XL Optika	do 100 Mbps	do 10 Mbps	unlimited	49,50 €	<p>Agencija prihvata predlog Crnogorskog Telekoma i u tabelu će biti uvršteni i ostali paketi.</p> <p>Agencija je koristila upitnik pri kreiranju tabele i iz tog razloga nije uključila pakete koje navodi Crnogorski Telekom.</p> <p>Agencija posjeduje informacije i cjenovnike koje operatori, pa i Crnogorski Telekom, dostavljaju na mjesečnom nivou, ali su iz razloga velikog broja paketa i ponuda kod svih operatora operatorima upućeni Upitnici koji su se odnosili na posmatrano tržište da bi postupak Analize bio bar donekle pojednostavljen.</p>
		Naziv paketa	Maksimalna brzina <i>download</i>	Maksimalna brzina <i>upload</i>	Količina podataka	Mjesečna pretplata																																																																																																																																																																																																											
ADSL Basic	do 1 Mb/s	do 128 kb/s	2 GB	10,56 €																																																																																																																																																																																																													
ADSL Flat 2	do 2 Mb/s	do 256 kb/s	unlimited	12,74 €																																																																																																																																																																																																													
ADSL Flat 5	do 5 Mb/s	do 512 kb/s	unlimited	16,74 €																																																																																																																																																																																																													
ADSL Flat 7	do 7 Mb/s	do 768 kb/s	unlimited	19,58 €																																																																																																																																																																																																													
Optika 20	do 20 Mb/s	do 1 Mb/s	unlimited	20,33 €																																																																																																																																																																																																													
Optika 30	do 30 Mb/s	do 2 Mb/s	unlimited	25,42 €																																																																																																																																																																																																													
Optika 40	do 40 Mb/s	do 4 Mb/s	unlimited	45,76 €																																																																																																																																																																																																													
Extra Duo	do 8 Mb/s	do 1 Mb/s	unlimited	18,81 €																																																																																																																																																																																																													
Extra Duo MI	do 20 Mb/s	do 10 Mb/s	100 GB	18,81 €																																																																																																																																																																																																													
Extra Duo Hybrid	do 20 Mb/s	do 10 Mb/s	unlimited	18,81 €																																																																																																																																																																																																													
Extra Duo turbo DSL	do 20 Mb/s	do 2 Mb/s	unlimited	18,81 €																																																																																																																																																																																																													
Extra Duo Optika	do 40 Mb/s	do 4 Mb/s	unlimited	21,90 €																																																																																																																																																																																																													
Extra Duo Optika Plus	do 100 Mb/s	do 10 Mb/s	unlimited	31,90 €																																																																																																																																																																																																													
Naziv paketa	Maksimalna brzina <i>download</i>	Maksimalna brzina <i>upload</i>	Količina podataka	Mjesečna pretplata																																																																																																																																																																																																													
ADSL Basic	do 1 Mb/s	do 128 kb/s	2 GB	10,56 €																																																																																																																																																																																																													
ADSL Flat 2	do 2 Mb/s	do 256 kb/s	unlimited	12,74 €																																																																																																																																																																																																													
ADSL Flat 5	do 5 Mb/s	do 512 kb/s	unlimited	16,74 €																																																																																																																																																																																																													
ADSL Flat 7	do 7 Mb/s	do 768 kb/s	unlimited	19,58 €																																																																																																																																																																																																													
Optika 20	do 20 Mb/s	do 1 Mb/s	unlimited	20,33 €																																																																																																																																																																																																													
Optika 30	do 30 Mb/s	do 2 Mb/s	unlimited	25,42 €																																																																																																																																																																																																													
Optika 40	do 40 Mb/s	do 4 Mb/s	unlimited	45,76 €																																																																																																																																																																																																													
Extra Duo	do 8 Mb/s	do 1 Mb/s	unlimited	18,81 €																																																																																																																																																																																																													
Extra Duo MI	do 20 Mb/s	do 10 Mb/s	100 GB	18,81 €																																																																																																																																																																																																													
Extra Duo Hybrid	do 20 Mb/s	do 10 Mb/s	unlimited	18,81 €																																																																																																																																																																																																													
Extra Duo turbo DSL	do 20 Mb/s	do 2 Mb/s	unlimited	18,81 €																																																																																																																																																																																																													
Extra Duo Optika	do 40 Mb/s	do 4 Mb/s	unlimited	21,90 €																																																																																																																																																																																																													
Extra Duo Optika Plus	do 100 Mb/s	do 10 Mb/s	unlimited	31,90 €																																																																																																																																																																																																													
Extra Trio ADSL	do 4 Mbps	do 1 Mbps	unlimited	28,90 €																																																																																																																																																																																																													
Extra Trio VDSL	do 20 Mbps	do 2 Mbps	unlimited	28,90 €																																																																																																																																																																																																													
Extra Trio Optika	do 40 Mbps	do 4 Mbps	unlimited	28,90 €																																																																																																																																																																																																													
Magenta 1 M ADSL	do 4 Mbps	do 1 Mbps	unlimited	25,90 €																																																																																																																																																																																																													
Magenta 1 M Optika	do 40 Mbps	do 4 Mbps	unlimited	25,90 €																																																																																																																																																																																																													
Magenta 1 L ADSL	do 5 Mbps	do 1 Mbps	unlimited	35,90 €																																																																																																																																																																																																													
Magenta 1 L VDSL	do 20 Mbps	do 2 Mbps	unlimited	35,90 €																																																																																																																																																																																																													
Magenta 1 L Hybrid	do 20 Mb/s	do 10 Mb/s	unlimited	35,90 €																																																																																																																																																																																																													
Magenta 1 L Optika	do 50 Mbps	do 5 Mbps	unlimited	35,90 €																																																																																																																																																																																																													
Magenta 1 XL ADSL	do 10 Mbps	do 1 Mbps	unlimited	49,50 €																																																																																																																																																																																																													
Magenta 1 XL VDSL	do 40 Mbps	do 2 Mbps	unlimited	49,50 €																																																																																																																																																																																																													
Magenta 1 XL Hybrid	do 20 Mb/s	do 10 Mb/s	unlimited	49,50 €																																																																																																																																																																																																													
Magenta 1 XL Optika	do 100 Mbps	do 10 Mbps	unlimited	49,50 €																																																																																																																																																																																																													

Operator koji je dao komentar	Kom. br.	Originalni tekst iz Nacrta Analize	Komentar (integralno)	Odgovor Agencije
Telemach	1.	Komentar se ne odnosi na neki konkretan dio teksta u nacrtu dokumenta	<p style="text-align: center;">Uvod</p> <p>Prema čl. 65, st. 3 Zakona o elektronskim komunikacijama, EKIP može utvrditi da prethodnoj regulaciji mogu biti podložna i tržišta koja istovremeno ispunjavaju sljedeće kriterijume:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) postojanje snažnih i trajnih barijera za ulazak na tržište, strukturne, pravne i regulatorne prirode; 2) struktura tržišta ne pokazuje tendencije razvoja efikasne tržišne konkurencije u odgovarajućem vremenskom periodu, ne dužem od tri godine; 3) primjena propisa kojima se uređuje zaštita konkurencije ne obezbjeđuje efikasno otklanjanje nedostataka na tržištu. <p>Primjenom navedenih kriterijuma, u januaru 2014. godine, EKIP je utvrdio da tržište usluga širokopojasnog Interneta na nivou maloprodaje podleže prethodnoj regulaciji, te proglasio Crnogorski Telekom za operatora sa značajnom tržišnom snagom na konkretnom tržištu („Prethodna Analiza“). Nakon ponovljene analize, prema mišljenju Telemach-a, EKIP ispravno zaključuje da su prvi kriterijum i treći kriterijum zadovoljeni na relevantnom tržištu; međutim, EKIP je zaključio da drugi kriterijum nije zadovoljen u konkretnom slučaju, te je shodno tome utvrdio da tržište širokopojasnog pristupa Internetu na nivou maloprodaje nije podložno prethodnoj regulaciji. Telemach smatra da ovakav zaključak nije opravdan, odnosno da EKIP nije uzeo sve odlučne činjenice u obzir pri analizi ispunjenosti drugog kriterijuma, te shodno tome želi da ukaže na određena pitanja od značaja za predmetnu analizu.</p>	<p>Agencija ne prihvata komentar Telemach-a.</p> <p>Temach u svom komentaru navodi da Agencija nije ispravno donijela zaključak pri razmatranju Testa tri kriterijuma. Agencija je međutim, uzela u obzir sve činjenice na predmetnom tržištu i na osnovu istih donijela zaključak da predmetno tržište istovremeno ne ispunjava tri kriterijuma u skladu sa Zakonom o elektronskim komunikacijama, što je potreban uslov za razmatranje primjene prethodne regulacije na navedenom tržištu. U prilog zaključku Agencije ide i činjenica da ovo maloprodajno tržište, u ovom trenutku, nigdje u državama članicama Evropske Unije nije predmet prethodne regulacije. Čak i u onim državama u kojima je predmetno tržište bilo predmet prethodne regulacije, poslednjim sprovedenim analizama relevantnog tržišta, navedeno tržište je deregulisano.</p>

Operator koji je dao komentar	Kom. br.	Originalni tekst iz Nacrta Analize	Komentar (integralno)	Odgovor Agencije
Telemach	2.	Komentar se ne odnosi na neki konkretan dio teksta u nacrtu dokumenta	<p>Propuštanje da se sprovede analiza očekivanog razvoja tržišta</p> <p>Kao što EKIP ispravno navodi, drugi kriterijum je dinamički kriterijum, koji zahtjeva da se odredi da li tržište u određenom periodu teži efikasnoj tržišnoj konkurenciji. Izričita zakonska odredba, ali i načela odgovarajućih dokumenata u evropskoj praksi, zahtijevaju da se pri analizi sprovede dinamička analiza očekivanog razvoja tržišta (eng. <i>forward-looking perspective</i>), odnosno da nadležni organ analizira razvoj tržišta najmanje u periodu sledeće analize.</p> <p>EKIP je u analizi drugog kriterijuma isključivo razmatrao postojeće stanje na tržištu u prethodnom periodu, bez razmatranja očekivanog razvoja tržišta, odnosno utvrđivanja budućih trendova i kretanja tržišta. S obzirom na činjenicu da je u dosadašnjem periodu važila prethodna regulacija relevantnog tržišta, EKIP je imao posebnu obavezu da pri analizi tržišta razmotri i očekivani razvoj tržišta, odnosno da putem upitnika i ekonometrijskog modeliranja predvidi i razmotri očekivani razvoj tržišta u predstojećem periodu. Jedino na ovaj način se može utvrditi da li se razumno može očekivati da će tržišna snaga Crnogorskog Telekom opasti i u predstojećem periodu, ili kretanja tržišnih udela u prethodnom periodu predstavljaju privremenu anomaliju.</p> <p>Primjera radi, EKIP nije pripremio bilo koje projekcije daljih kretanja tržišnog učešća, dinamike akvizicije</p>	<p>Agencija ne prihvata komentar Telemach-a.</p> <p>Predmet analize tržišta je period 2015. – 2017. godine. Preporuke EU koje se tiču "<i>forward-looking perspective</i>" odnose se na praćenje stanja na tržištu u periodu koji je predmet analize i nije kraći od 3 godine, i na osnovu njega se mogu raditi projekcije o stanju na tržištu za naredni period u smislu, da ukoliko je pad tržišnog učešća u pomatranom periodu konstantan, očekuje se da će se taj trend nastaviti i u narednom periodu, možda ne istim tempom ali svakako će se nastaviti.</p> <p>Kako tržišno učešće Crnogorskog Telekom opada kroz cijeli posmatrani trogodišnji period, ne može se govoriti o privremenoj anomaliji. Treba napomenuti i to da ukoliko posmatramo i period prethodne analize tržišno učešće Crnogorskog Telekom je palo sa</p>

			<p>novih korisnika, prihoda od pružanja usluga i očekivanih tehnoloških trendova, neophodnih investicija u proširenje mreže radi akvizicije korisnika, niti je ispitivao trenutni i očekivani stepen penetracije, odnosno zasićenosti tržišta (koji pokazuje budući razvoj tržišta). Navedeni faktori su od ključnog značaja u razmatranju da li će Crnogorski Telekom zadržati tržišnu snagu ili ne u budućnosti, odnosno da li postoji realna mogućnost za povećanu konkurentnost i smanjenje koncentrisanosti tržišta, sa obzirom na njegove strukturne karakteristike (i postojeći dominantni položaj Crnogorskog Telekoma).</p>	<p>98,95% koliko je iznosilo 2009. godine, na 50,83% u 2017. godini tako da se ne može izvesti zaključak da pad tržišnog učešća predstavlja privremenu anomaliju. Kao još jedan dokaz da je zaključak Agencije tačan navodimo podatak da je i u toku 2018. godine tržišni udio Crnogorskog Telekoma nastavio da pada, tako da je sredinom 2018. godine iznosio 47,2%.</p>
--	--	--	--	---

Operator koji je dao komentar	Kom. br.	Originalni tekst iz Nacrta Analize	Komentar (integralno)	Odgovor Agencije
Telemach	3. 3.1.	<p><u>Strana 39–42</u></p> <p>5.2 Drugi kriterijum: struktura tržišta ne pokazuje tendencije razvoja efikasne tržišne konkurencije u odgovarajućem vremenskom periodu, ne dužem od tri godine</p> <p>Komentar se odnosi na dio teksta kojim se razmatra drugi kriterijum.</p>	<p>Pretjerano oslanjanje na tržišne udele</p> <p>Prema samom EKIP–u, prilikom određivanja teži li tržište u određenom periodu efikasnoj konkurenciji, mogu pomoći sljedeći kriterijumi koji ne moraju biti kumulativno zadovoljeni:</p> <ul style="list-style-type: none"> • tržišni udjeli operatora; • cjenovna kretanja; • nadzor infrastrukture kod koje postoje visoke prepreke razvoju infrastrukturne konkurencije; • stepen diverzifikacije proizvoda; • potencijalna konkurencija; • prepreke u sticanju tržišnog udjela. <p>Od navedenih faktora, EKIP analizira tržišne udjele operatora, cjenovna kretanja i nadzor infrastrukture kod koje postoje visoke prepreke razvoju infrastrukturne konkurencije. Međutim, EKIP suštinski zaključak gotovo isključivo zasniva na tržišnim udjelima, dok je u analizi infrastrukture i cjenovnih kriterijuma kontradiktoran sopstvenim prethodnim nalazima.</p> <p>Tržišni udjeli operatora</p> <p>Nesporno je da se tržišno učešće Crnogorskog Telekomu smanjilo u referentnom periodu, da je tržišno učešće Telemach–a relativno stagniralo (odnosno, blago poraslo), dok je tržišno učešće Mtel–a poraslo. Međutim, ovaj faktor sam po sebi nije dovoljan da bi se utvrdilo da tržište teži efikasnoj konkurenciji, bez analize očekivanog razvoja tržišta. U skladu sa čl. 14 Zakona o zaštiti konkurencije, tržišni udio Crnogorskog</p>	<p>Agencija ne prihvata komentar Telemach–a.</p> <p>Prilikom sprovođenja Testa tri kriterijuma, Agencija je poštovala Zakonske odredbe i Direktive i Preporuke Evropske Komisije. Telemach u uvodu svog komentara navodi da Agencija suštinski svoj zaključak isključivo zasniva na tržišnim udjelima operatora, a u nastavku svog komentara navodi tržišno učešće Crnogorskog Telekomu kao ključni faktor kojim se dokazuje postojanje dominantnog položaja Crnogorskog Telekomu na posmatranom tržištu.</p> <p>Agencija nije saglasna ni sa jednom prethodno navedenom tvrdnjom Telemacha. Naime Agencija je analizirala čitav niz drugih kriterijuma (ne samo tržišno učešće), kao i trendove njihovih kretanja u periodu posmatrane analize. Za razliku od Zakona o zaštiti konkurencije, koji se bavi isključivo zloupotrebom</p>

		<p>Telekom-a je i u 2017. godini premašio zakonsku pretpostavku dominantnog položaja (koji je pandan značajnoj tržišnoj moći prema propisima iz oblasti elektronskih komunikacija). Prema terminologiji Zakona o zaštiti konkurencije, može se pretpostaviti da Crnogorski Telekom ima značajnu tržišnu snagu koja mu omogućava da ograniči ili spriječi razvoj efikasne konkurencije na tržištu, odnosno da ima značajno bolji položaj u odnosu na konkurente koji mu omogućava da u značajnoj mjeri preduzima poslovne aktivnosti nezavisno od svojih konkurenata, snabdjevača, kupaca ili krajnjih korisnika.</p> <p>Prema smjernicama Evropske Unije, značajno tržišno učešće nije dovoljan kriterijum za određivanje operatora sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu. Međutim, malo je vjerovatno da će operator koji nema značajno tržišno učešće na određenom tržištu imati dominantan položaj. Shodno praksi donošenja odluka od strane Evropske komisije, u situaciji u kojoj operator ima tržišno učešće iznad 40%, sumnja se na postojanje pojedinačne značajne tržišne snage, iako Evropska komisija sumnja na postojanje dominantnog položaja i kod nižih tržišnih učešća. Uz to, shodno utvrđenoj sudskoj praksi, značajno tržišno učešće koje prelazi 50%, je samo po sebi dovoljan dokaz postojanja dominantnog položaja. Svi ovi uslovi ispunjeni su na konkretnom relevantnom tržištu.</p> <p>Činjenica da se tržišno učešće operatora sa značajnom tržišnom snagom na određenom relevantnom tržištu smanjuje, ukazuje da tržište postaje konkurentnije, što ne isključuje postojanje značajne tržišne snage na tom relevantnom tržištu. Nalazi EKIP-a pri analizi prvog kriterijuma to pokazuju: ukoliko sektorski regulator</p>	<p>dominantne pozicije određenih učesnika na tržištu, kao i preduzimanjem određenih mjera tek nakon utvrđivanja takve zloupotrebe (tzv. <i>ex-post</i> pristup), Zakon o elektronskim komunikacijama predviđa utvrđivanje potencijalnih zloupotreba značajne tržišne snage učesnika na tržištu i na osnovu toga propisivanje određenih prethodnih mjera (tzv. <i>ex-ante</i>) kako do potencijalnih zloupotreba ne bi došlo.</p> <p>U prilog prethodno navedenom ide i pozitivno Mišljenje Agencije za zaštitu konkurencije koje je ista dala na Nacrt Testa tri kriterijuma na relevantnom tržištu širokopojasnog pristupa internetu na nivou maloprodaje.</p> <p>Tvrđnja Telemacha da je pogrešan zaključak Agencije da činjenica da alternativni operatori grade novu infrastrukturu za pružanje relevantnih usluga ukazuje da ne postoji strukturna prepreka u pogledu infrastrukture ulasku na tržište, je potpuno neprihvatljiva za Agenciju i obrazložena je kroz tekst analize.</p> <p>Stanje na tržištu je značajno promijenjeno od vremena kad je</p>
--	--	---	---

			<p>smatra da na tržištu postoje značajne strukturne prednosti za operatora, odnosno prepreke ulasku na tržište, u pogledu infrastrukture¹, vertikalne integracije, postojanja nenadoknadivih troškova, ekonomije obima i širine², te da na tržištu postoje strukturne prepreke ulasku na tržište, sama po sebi implicira da na tržištu postoji operator sa značajnom tržišnom snagom, bez obzira na nedavni pad tržišnih udjela.</p> <hr/> <p>¹ EKIP smatra da činjenica da alternativni operatori grade novu infrastrukturu za pružanje relevantnih usluga ukazuje da ne postoji navedena strukturna prepreka ulasku na tržište. Ova pretpostavka je potpuno pogrešna – nesporno je da alternativni operatori moraju snositi značajne investicije u izgradnju mreže, te da je <i>incumbment</i> operator u tom pogledu strukturno u prednosti. Odvojeno je pitanje da li je ovaj kriterijum sam po sebi dovoljan da se Crnogorski Telekom proglasi za SMP operatora, ali sama činjenica da su neki operatori trenutno u stanju da snose troškove izgradnje mreže (odnosno da investiraju u povećavanje tržišnog udjela i očekuju razumni povrat investicije) sama po sebi ne znači da bivši monopolista nema tržišnu snagu. Sam EKIP je utvrdio da „za ostale operatore, koji postoje na tržištu ili planiraju ući na tržište, izgradnja sopstvene pristupne infrastrukture na bazi bakarnih parica, koaksijalnih kablova ili optičkih vlakana je otežana zbog visokih i većinom nenadoknadivih troškova ulaganja zbog potrebe kopanja i postavljanja kablovske kanalizacije”.</p> <p>² Pri analizi navedenih kriterijuma, očigledno je da EKIP smatra da su neki od istih ublaženi postojanjem veleprodajne regulative, ali da postoje. Primjera radi, EKIP navodi da vertikalna integracija i kontrola nad infrastrukturom pružaju Crnogorskom Telekomu „ključnu prednost u odnosu na druge operatore na maloprodajnom tržištu”.</p>	<p>rađena analiza na koju se Telemach poziva (analiza maloprodajnog tržišta širokopojasnog pristupa internetu, 2014. godine). Agencija prati dešavanja na tržištu, i svake tri godine sprovodi analizu. Tržišni udjeli operatora su se u posmatranom periodu značajno izmijenili, tržišno učešće Crnogorskog Telekoma je značajno smanjeno (od 98,95% koliko je iznosio 2009. godine do 94,89% koliko je iznosio 2011.godine, a koje su bile predmet prethodne analize) i u poslednjoj godini analiziranog perioda iznosi 50,83%. Tokom 2018. godine tržišni udio Crnogorskog Telekoma je nastavio da pada, tako da je sredinom 2018. godine iznosio 47,2%.</p>
--	--	--	---	---

Operator koji je dao komentar	Kom. br.	Originalni tekst iz Nacrta Analize	Komentar (integralno)	Odgovor Agencije				
Telemach	3. 3.2.	<p>Strana 39–42</p> <p>5.2 Drugi kriterijum: struktura tržišta ne pokazuje tendencije razvoja efikasne tržišne konkurencije u odgovarajućem vremenskom periodu, ne dužem od tri godine</p> <p>Komentar se odnosi na dio teksta kojim se razmatra drugi kriterijum.</p>	<p>Cjenovna kretanja</p> <p>Cjenovna kretanja na relevantnom tržištu sama po sebi nisu fundamentalno drugačija u odnosu na period Prethodne Analize. Treba imati u vidu da su cjenovna kretanja nezavisni pokazatelj, koji se mora analizirati bez prejudiciranja u pogledu tržišnog učesća, odnosno ne može se efektivno razmatrati kroz drugi pokazatelj (tržišno učesće). Međutim, pri analizi cjenovnih kretanja, EKIP iz vrlo sličnih činjenica u dvije analize izvlači potpuno kontradiktorne zaključke, bez odgovarajućeg obrazloženja:</p> <p>(Sljedeća tabela (radi preglednosti) u oznaci <u>Tabela 1</u> može se naći na kraju liste komentara)</p> <table border="1" data-bbox="992 786 1626 1406"> <thead> <tr> <th data-bbox="992 786 1308 799">Prethodna Analiza</th> <th data-bbox="1308 786 1626 799">Analiza</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td data-bbox="992 799 1308 1406"> <p>Analizom cijena usluga maloprodaje širokopojasnog pristupa Internetu u posmatranom periodu je utvrđeno kako Crnogorski Telekom relativno često nudi različite promotivne akcije putem kojih svojim krajnjim korisnicima omogućava povoljnije uslove korišćenja usluge (vili različite dodatne povoljnosti).</p> <p>Navedeno je uslovljeno potpisivanjem ugovora uz obavezno trajanje pretplaćivskog odnosa na određeni vremenski period (minimum godišna dana), na način da istim uslovih korisnika iste mogu koristiti, uz produženje trajanja ugovornog odnosa, i postojeći korisnici.</p> <p>Iako bi glavni cilj promotivnih akcija trebalo da bude upoznavanje tržišta, odnosno krajnjih korisnika, s karakteristikama nove usluge, analiza istih potvrđuje kako se često radi o nudenju istih paketa usluga u koji su, sa potrebe sprovođenja nove promotivne akcije, uvedene minimalne izmjene. Takvim ponavljanjem Crnogorski Telekom jača svoju trenutnu tržišnu poziciju i osigurava sebi stabilnu bazu korisnika koja bi im trebala omogućiti održavanje analognog tržišnog učesća i u budućem periodu.</p> <p>Učestalost i karakteristike dosadašnjih promotivnih akcija mudeh biti negativna pa im ostati ponuditi slične nisu vremeni odgovori i krajnjim korisnicima omogućiti pomoć sa jednakim ili većim pogodnostima. Međutim, operatori najčešće ne raspoložu finansijskim sredstvima koja bi im omogućila da nudiće bolom dugog vremenskog perioda, u cilju povećanja broja korisnika usluge maloprodaje širokopojasnog pristupa Internetu, istu nude po cijenama koje često nisu dovoljno sa pokriveni svih tržišnih odnosa, odnosno po cijenama koje odgovaraju potrebama nivo prihoda.</p> <p>Učestalost i karakteristike dosadašnjih promotivnih akcija mudeh od strane Crnogorskog Telekoma navode na zaključak kako bi takva ponuda usluga, ukoliko bi se pokazala da privlači od prodaje istih ne pokrivena ove potrebe koje njihove prodajne procese mogla pridonijeti ozbilnom narušavanju ravnoa tržišne konkurencije. Naime, drugi operatori nijesu u mogućnosti odgovoriti na navedeno ponavljanje Crnogorskog Telekoma i obzirom da bi nudenjem sličnih ili većih povoljnosti krajnjim korisnicima, obzirom na finansijsku neizplativost istih, ugrozili sopstveni opstanak na tržištu.</p> <p>Navedeno ponavljanje Crnogorskog Telekoma uslovlje je da on, uzorko postojanju regulacije na veloprodatnom nivou, i dalje ima značajni udio na maloprodajnom tržištu širokopojasnog pristupa Internetu.</p> <p>Između u obzir navedeno, odnosno činjenicu kako se snižavanjem cijena i intenzivnim promotivnim ponudama od strane Crnogorskog Telekoma može ugroziti postojeće stanje na tržištu, a samim tim i dalji razvoj tržišne konkurencije, Agencija zaključuje kako cjenovna kretanja pokazuju da tržište ne radi efikasno konkurentno.</p> </td> <td data-bbox="1308 799 1626 1406"> <p>Analizom cijena usluga širokopojasnog pristupa Internetu na nivou maloprodaje u posmatranom periodu je utvrđeno kako operatori često nudi različite promotivne akcije putem kojih svojim krajnjim korisnicima omogućavaju povoljnije uslove korišćenja usluge (vili različite dodatne povoljnosti).</p> <p>Navedeno je uslovljeno potpisivanjem ugovora uz obavezno trajanje pretplaćivskog odnosa na određeni vremenski period (minimum godišna dana), na način da istim uslovih korisnika iste mogu koristiti, uz produženje trajanja ugovornog odnosa, i postojeći korisnici.</p> <p>Glavni cilj promotivnih akcija je upoznavanje tržišta, odnosno krajnjih korisnika, s karakteristikama nove usluge, a analiza istih potvrđuje kako se često radi o nudenju sličnih paketa usluga u koji su, sa potrebe sprovođenja nove promotivne akcije, uvedene izmjene sa određene, obično kraćim rokovim trajanju. Na taj način, operator jača svoju trenutnu tržišnu poziciju i osigurava sebi stabilnu bazu korisnika koja bi im trebala omogućiti zadržavanje analognog tržišnog učesća i u budućem periodu.</p> <p>Učestalost i karakteristike dosadašnjih promotivnih akcija mudeh od strane operatera na crnogorskom tržištu navode na zaključak da takve ponude usluga dovode do razvoja tržišne konkurencije.</p> <p>Uzevši u obzir navedeno, odnosno činjenicu kako se snižavanjem cijena i intenzivnim promotivnim ponudama od strane operatera koji posluju na crnogorskom tržištu postepeno se razvoji tržišne konkurencije, Agencija zaključuje kako cjenovna kretanja pokazuju da tržište nije efektivno konkurentno.</p> </td> </tr> </tbody> </table>	Prethodna Analiza	Analiza	<p>Analizom cijena usluga maloprodaje širokopojasnog pristupa Internetu u posmatranom periodu je utvrđeno kako Crnogorski Telekom relativno često nudi različite promotivne akcije putem kojih svojim krajnjim korisnicima omogućava povoljnije uslove korišćenja usluge (vili različite dodatne povoljnosti).</p> <p>Navedeno je uslovljeno potpisivanjem ugovora uz obavezno trajanje pretplaćivskog odnosa na određeni vremenski period (minimum godišna dana), na način da istim uslovih korisnika iste mogu koristiti, uz produženje trajanja ugovornog odnosa, i postojeći korisnici.</p> <p>Iako bi glavni cilj promotivnih akcija trebalo da bude upoznavanje tržišta, odnosno krajnjih korisnika, s karakteristikama nove usluge, analiza istih potvrđuje kako se često radi o nudenju istih paketa usluga u koji su, sa potrebe sprovođenja nove promotivne akcije, uvedene minimalne izmjene. Takvim ponavljanjem Crnogorski Telekom jača svoju trenutnu tržišnu poziciju i osigurava sebi stabilnu bazu korisnika koja bi im trebala omogućiti održavanje analognog tržišnog učesća i u budućem periodu.</p> <p>Učestalost i karakteristike dosadašnjih promotivnih akcija mudeh biti negativna pa im ostati ponuditi slične nisu vremeni odgovori i krajnjim korisnicima omogućiti pomoć sa jednakim ili većim pogodnostima. Međutim, operatori najčešće ne raspoložu finansijskim sredstvima koja bi im omogućila da nudiće bolom dugog vremenskog perioda, u cilju povećanja broja korisnika usluge maloprodaje širokopojasnog pristupa Internetu, istu nude po cijenama koje često nisu dovoljno sa pokriveni svih tržišnih odnosa, odnosno po cijenama koje odgovaraju potrebama nivo prihoda.</p> <p>Učestalost i karakteristike dosadašnjih promotivnih akcija mudeh od strane Crnogorskog Telekoma navode na zaključak kako bi takva ponuda usluga, ukoliko bi se pokazala da privlači od prodaje istih ne pokrivena ove potrebe koje njihove prodajne procese mogla pridonijeti ozbilnom narušavanju ravnoa tržišne konkurencije. Naime, drugi operatori nijesu u mogućnosti odgovoriti na navedeno ponavljanje Crnogorskog Telekoma i obzirom da bi nudenjem sličnih ili većih povoljnosti krajnjim korisnicima, obzirom na finansijsku neizplativost istih, ugrozili sopstveni opstanak na tržištu.</p> <p>Navedeno ponavljanje Crnogorskog Telekoma uslovlje je da on, uzorko postojanju regulacije na veloprodatnom nivou, i dalje ima značajni udio na maloprodajnom tržištu širokopojasnog pristupa Internetu.</p> <p>Između u obzir navedeno, odnosno činjenicu kako se snižavanjem cijena i intenzivnim promotivnim ponudama od strane Crnogorskog Telekoma može ugroziti postojeće stanje na tržištu, a samim tim i dalji razvoj tržišne konkurencije, Agencija zaključuje kako cjenovna kretanja pokazuju da tržište ne radi efikasno konkurentno.</p>	<p>Analizom cijena usluga širokopojasnog pristupa Internetu na nivou maloprodaje u posmatranom periodu je utvrđeno kako operatori često nudi različite promotivne akcije putem kojih svojim krajnjim korisnicima omogućavaju povoljnije uslove korišćenja usluge (vili različite dodatne povoljnosti).</p> <p>Navedeno je uslovljeno potpisivanjem ugovora uz obavezno trajanje pretplaćivskog odnosa na određeni vremenski period (minimum godišna dana), na način da istim uslovih korisnika iste mogu koristiti, uz produženje trajanja ugovornog odnosa, i postojeći korisnici.</p> <p>Glavni cilj promotivnih akcija je upoznavanje tržišta, odnosno krajnjih korisnika, s karakteristikama nove usluge, a analiza istih potvrđuje kako se često radi o nudenju sličnih paketa usluga u koji su, sa potrebe sprovođenja nove promotivne akcije, uvedene izmjene sa određene, obično kraćim rokovim trajanju. Na taj način, operator jača svoju trenutnu tržišnu poziciju i osigurava sebi stabilnu bazu korisnika koja bi im trebala omogućiti zadržavanje analognog tržišnog učesća i u budućem periodu.</p> <p>Učestalost i karakteristike dosadašnjih promotivnih akcija mudeh od strane operatera na crnogorskom tržištu navode na zaključak da takve ponude usluga dovode do razvoja tržišne konkurencije.</p> <p>Uzevši u obzir navedeno, odnosno činjenicu kako se snižavanjem cijena i intenzivnim promotivnim ponudama od strane operatera koji posluju na crnogorskom tržištu postepeno se razvoji tržišne konkurencije, Agencija zaključuje kako cjenovna kretanja pokazuju da tržište nije efektivno konkurentno.</p>	<p>Agencija ne prihvata komentar Telemach-a.</p> <p>Agencija nije saglasna sa konstatacijom Telemach-a, koji daje tabelarno poređenje prethodne i ove analize, i na osnovu toga zaključuje da je EKIP izvukao kontradiktorne zaključke. Potpuno suprotno od toga, na osnovu različitih konstatacija u tekstovima ove dvije analize, Telemach izvodi isti zaključak, što je potpuno nelogično i netačno.</p> <p>U tekstu ove dvije Analize postoje suštinske razlike koje Telemach namjerno zanemaruje kako bi time dokazao da Agencija iz istih činjenica donosi kontradiktorne zaključke. Pri tome, Telemach ne nudi ni jedan dokaz da tvrdnje Agencije napisane u predmetnoj analizi ne odgovaraju stanju na tržištu u posmatranom periodu.</p> <p>Promotivne akcije ne mogu biti predmet analize jer se odnose na određene korisnike pod određenim uslovima, i svi operatori ih nude. Učestalost i karakteristike</p>
Prethodna Analiza	Analiza							
<p>Analizom cijena usluga maloprodaje širokopojasnog pristupa Internetu u posmatranom periodu je utvrđeno kako Crnogorski Telekom relativno često nudi različite promotivne akcije putem kojih svojim krajnjim korisnicima omogućava povoljnije uslove korišćenja usluge (vili različite dodatne povoljnosti).</p> <p>Navedeno je uslovljeno potpisivanjem ugovora uz obavezno trajanje pretplaćivskog odnosa na određeni vremenski period (minimum godišna dana), na način da istim uslovih korisnika iste mogu koristiti, uz produženje trajanja ugovornog odnosa, i postojeći korisnici.</p> <p>Iako bi glavni cilj promotivnih akcija trebalo da bude upoznavanje tržišta, odnosno krajnjih korisnika, s karakteristikama nove usluge, analiza istih potvrđuje kako se često radi o nudenju istih paketa usluga u koji su, sa potrebe sprovođenja nove promotivne akcije, uvedene minimalne izmjene. Takvim ponavljanjem Crnogorski Telekom jača svoju trenutnu tržišnu poziciju i osigurava sebi stabilnu bazu korisnika koja bi im trebala omogućiti održavanje analognog tržišnog učesća i u budućem periodu.</p> <p>Učestalost i karakteristike dosadašnjih promotivnih akcija mudeh biti negativna pa im ostati ponuditi slične nisu vremeni odgovori i krajnjim korisnicima omogućiti pomoć sa jednakim ili većim pogodnostima. Međutim, operatori najčešće ne raspoložu finansijskim sredstvima koja bi im omogućila da nudiće bolom dugog vremenskog perioda, u cilju povećanja broja korisnika usluge maloprodaje širokopojasnog pristupa Internetu, istu nude po cijenama koje često nisu dovoljno sa pokriveni svih tržišnih odnosa, odnosno po cijenama koje odgovaraju potrebama nivo prihoda.</p> <p>Učestalost i karakteristike dosadašnjih promotivnih akcija mudeh od strane Crnogorskog Telekoma navode na zaključak kako bi takva ponuda usluga, ukoliko bi se pokazala da privlači od prodaje istih ne pokrivena ove potrebe koje njihove prodajne procese mogla pridonijeti ozbilnom narušavanju ravnoa tržišne konkurencije. Naime, drugi operatori nijesu u mogućnosti odgovoriti na navedeno ponavljanje Crnogorskog Telekoma i obzirom da bi nudenjem sličnih ili većih povoljnosti krajnjim korisnicima, obzirom na finansijsku neizplativost istih, ugrozili sopstveni opstanak na tržištu.</p> <p>Navedeno ponavljanje Crnogorskog Telekoma uslovlje je da on, uzorko postojanju regulacije na veloprodatnom nivou, i dalje ima značajni udio na maloprodajnom tržištu širokopojasnog pristupa Internetu.</p> <p>Između u obzir navedeno, odnosno činjenicu kako se snižavanjem cijena i intenzivnim promotivnim ponudama od strane Crnogorskog Telekoma može ugroziti postojeće stanje na tržištu, a samim tim i dalji razvoj tržišne konkurencije, Agencija zaključuje kako cjenovna kretanja pokazuju da tržište ne radi efikasno konkurentno.</p>	<p>Analizom cijena usluga širokopojasnog pristupa Internetu na nivou maloprodaje u posmatranom periodu je utvrđeno kako operatori često nudi različite promotivne akcije putem kojih svojim krajnjim korisnicima omogućavaju povoljnije uslove korišćenja usluge (vili različite dodatne povoljnosti).</p> <p>Navedeno je uslovljeno potpisivanjem ugovora uz obavezno trajanje pretplaćivskog odnosa na određeni vremenski period (minimum godišna dana), na način da istim uslovih korisnika iste mogu koristiti, uz produženje trajanja ugovornog odnosa, i postojeći korisnici.</p> <p>Glavni cilj promotivnih akcija je upoznavanje tržišta, odnosno krajnjih korisnika, s karakteristikama nove usluge, a analiza istih potvrđuje kako se često radi o nudenju sličnih paketa usluga u koji su, sa potrebe sprovođenja nove promotivne akcije, uvedene izmjene sa određene, obično kraćim rokovim trajanju. Na taj način, operator jača svoju trenutnu tržišnu poziciju i osigurava sebi stabilnu bazu korisnika koja bi im trebala omogućiti zadržavanje analognog tržišnog učesća i u budućem periodu.</p> <p>Učestalost i karakteristike dosadašnjih promotivnih akcija mudeh od strane operatera na crnogorskom tržištu navode na zaključak da takve ponude usluga dovode do razvoja tržišne konkurencije.</p> <p>Uzevši u obzir navedeno, odnosno činjenicu kako se snižavanjem cijena i intenzivnim promotivnim ponudama od strane operatera koji posluju na crnogorskom tržištu postepeno se razvoji tržišne konkurencije, Agencija zaključuje kako cjenovna kretanja pokazuju da tržište nije efektivno konkurentno.</p>							

			<p>Analiza ne sadrži pregled ili poređenje promotivnih akcija, paketa, cjenovne dinamike, pokrivenosti troškova ili shodnih prihoda operatora tokom vremena, kojim bi se objasnile razlike u navedenim zaključcima ili potkrepile nalaze Agencije, već vrlo apstraktna razmatranja. Pritom, nije jasno zašto EKIP potpuno drugacije tumači slične aktivnosti Crnogorskog Telekoma, toliko da ih u jednoj analizi karakteriše kao „ozbiljno narušavanje tržišne konkurencije“, a u drugoj „da takve ponude usluga dovode do razvoja tržišne konkurencije“. Potom, za vrlo slični činjenični opis, EKIP u jednoj analizi smatra da cjenovna kretanja pokazuju da tržište ne teži efikasnoj konkurenciji, a u drugoj da pokazuju upravo suprotno – da tržište teži efektivnoj konkurenciji. Nejasno je zašto Analiza ne sadrži pregled potencijalnih posljedica, odnosno negativnih efekata cjenovne politike Crnogorskog Telekoma istaknut u Prethodnoj Analizi. Ukoliko EKIP u tako dramatičnoj mjeri odstupa od prethodnih nalaza, Telemach smatra da je dužan da navedene razlike dodatno obrazloži, jer se u suprotnom dovodi u sumnju pouzdanost utvrđenih činjenica i izvedenih zaključaka, odnosno pravna sigurnost i princip legitimnih očekivanja učesnika na tržištu.</p>	<p>dosadašnjih promotivnih akcija nuđenih od strane operatora na crnogorskom tržištu navode na zaključak da takve ponude usluga dovode do razvoja tržišne konkurencije.</p> <p>Naime, činjenica je da je u prethodnom analiziranom periodu Crnogorski Telekom nudio promotivne akcije svojim korisnicima. U periodu koji je bio predmet ove analize, iste takve promotivne akcije nude svi operatori na predmetnom tržištu (što je i napisano u tekstu analize). Samim tim, situacija na tržištu se izmijenila, i shodno tome, i zaključci Agencije.</p> <p>Što se tiče prihoda operatora, dosadašnji operator sa značajnom tržišnom snagom tokom analiziranog perioda bilježi pad istih, dok ostali operatori bilježe rast prihoda po ovoj usluzi.</p> <p>Uzevši u obzir činjenicu kako se snižavanjem cijena i intenzivnim promotivnim ponudama od strane operatora koji posluju na crnogorskom tržištu pospješuje razvoj tržišne konkurencije, Agencija je zaključila kako cjenovna kretanja pokazuju da tržište teži efektivnoj konkurenciji.</p>
--	--	--	---	---

Operator koji je dao komentar	Kom. br.	Originalni tekst iz Nacrta Analize	Komentar (integralno)	Odgovor Agencije									
Telemach	3. 3.3.	<p><u>Strana 39–42</u></p> <p>5.2 Drugi kriterijum: struktura tržišta ne pokazuje tendencije razvoja efikasne tržišne konkurencije u odgovarajućem vremenskom periodu, ne dužem od tri godine</p> <p>Komentar se odnosi na dio teksta kojim se razmatra drugi kriterijum.</p>	<p><u>Nadzor infrastrukture kod koje postoje visoke prepreke razvoju infrastrukture konkurencije</u></p> <p>Pri analizi infrastrukturnog kriterijuma, EKIP je kontradiktoran ne samo Prethodnoj Analizi, već i Analizi relevantnog tržišta veleprodajnog centralnog pristupa koji se pruža na fiksnoj lokaciji za proizvode za masovno tržište iz oktobra 2017. godine („Veleprodajna Analiza“):</p> <p>(Sledeća Tabela (radi preglednosti) u oznaci <u>Tabela 2</u> može se naći na kraju liste komentara)</p> <table border="1" data-bbox="976 695 1635 1382"> <thead> <tr> <th data-bbox="976 695 1196 719">Prethodna Analiza</th> <th data-bbox="1196 695 1420 719">Analiza</th> <th data-bbox="1420 695 1635 719">Veleprodajna Analiza</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td data-bbox="976 719 1196 986"> <p>Po mišljenju Agencije, postojeća veleprodajna ponuda na tržištu širokopoljanskog pristupa Internetu i tržištu veleprodajnog (fizičkog) pristupa mrežnoj infrastrukturi nijesu dovoljne da bi tržište, u odsustvu regulacije, a vodeći računa o činjenici da je Crnogorski Telekom jedini infrastrukturni operator na tržištu težilo efikasnoj konkurenciji. Dokaz navedenog proizilazi iz činjenice da je tržišni udio Crnogorskog Telekoma pao tokom analiziranog perioda. Na osnovu navedenog kriterijuma, Agencija je mišljenja da tržište teži efikasnoj konkurenciji.</p> </td> <td data-bbox="1196 719 1420 986"> <p>Po mišljenju Agencije, postojeća veleprodajna ponuda na tržištu širokopoljanskog pristupa internetu i tržištu veleprodajnog (fizičkog) pristupa mrežnoj infrastrukturi su dovoljne da tržište, u odsustvu regulacije na posmatranom tržištu, teži efikasnoj tržišnoj konkurenciji. Dokaz navedenog proizilazi iz činjenice da je tržišni udio Crnogorskog Telekoma pao tokom analiziranog perioda. Na osnovu navedenog kriterijuma, Agencija je mišljenja da tržište teži efikasnoj tržišnoj konkurenciji.</p> </td> <td data-bbox="1420 719 1635 986"> <p>Agencija je razmatrala mogućnost investiranja operatora u sopstvenu infrastrukturu u cilju pružanja usluge pristupa za sopstvene potrebe, odnosno kako bi investiranje takve vrste uticalo na ponašanje Crnogorskog Telekoma na relevantnom tržištu, i smatra da je takvo investiranje ograničenog opsega, odnosno da infrastruktura dobijena na taj način čini relativno mali dio ukupne pristupne mreže. Kako bi izgradio pristupnu mrežu na bazi bakarne parice ili optičkog kabla do krajnjih korisnika, novi operator mora ili sam graditi pristupnu infrastrukturu do krajnjih korisnika ili koristiti pristupnu infrastrukturu drugog operatora. Izgradnja sopstvene pristupne infrastrukture je otežana ne samo zbog visokih i nenadoknadivih troškova koje se odnose na građevinske radove (kopanje kanala, postavljanje cijevi, provlačenje kablova, zatrpavanje iskopanih kanala) već i usled visoke cijene dobijanja potrebnih dozvola (a u nekim slučajevima i nemogućnosti dobitanja istih).</p> </td> </tr> <tr> <td data-bbox="976 986 1196 1382"> <p>Na osnovu navedenog kriterijuma, Agencija je mišljenja kako, u odsustvu regulacije, tržište neće težiti efikasnoj tržišnoj konkurenciji. Čak i u slučaju dodatne regulacije na veleprodajnom nivou (poput uvođenja obaveze samostalnog širokopoljanskog pristupa, odnosno „golog“ bitstream pristupa) potrebno je sačekati da prođe određeno vrijeme kako bi se vidjeli rezultati uvođenja nove usluge na tržištu, pa nije za očekivati da će isti u potpunosti biti postignuti u relativno kratkom roku.</p> </td> <td data-bbox="1196 986 1420 1382"></td> <td data-bbox="1420 986 1635 1382"> <p>Imajući u vidu geografsku zastupljenost pristupne mrežne infrastrukture Crnogorskog Telekoma na teritoriji Crne Gore, te činjenice da je rađena tokom dugog vremenskog perioda, odnosno tokom perioda kada je Crnogorski Telekom poslovaao kao javno preduzeće u državnom vlasništvu, zaključuje se da njeno udvostručavanje (replikacija) ne bi bilo ekonomski opravdano, odnosno isplativo.</p> </td> </tr> </tbody> </table>	Prethodna Analiza	Analiza	Veleprodajna Analiza	<p>Po mišljenju Agencije, postojeća veleprodajna ponuda na tržištu širokopoljanskog pristupa Internetu i tržištu veleprodajnog (fizičkog) pristupa mrežnoj infrastrukturi nijesu dovoljne da bi tržište, u odsustvu regulacije, a vodeći računa o činjenici da je Crnogorski Telekom jedini infrastrukturni operator na tržištu težilo efikasnoj konkurenciji. Dokaz navedenog proizilazi iz činjenice da je tržišni udio Crnogorskog Telekoma pao tokom analiziranog perioda. Na osnovu navedenog kriterijuma, Agencija je mišljenja da tržište teži efikasnoj konkurenciji.</p>	<p>Po mišljenju Agencije, postojeća veleprodajna ponuda na tržištu širokopoljanskog pristupa internetu i tržištu veleprodajnog (fizičkog) pristupa mrežnoj infrastrukturi su dovoljne da tržište, u odsustvu regulacije na posmatranom tržištu, teži efikasnoj tržišnoj konkurenciji. Dokaz navedenog proizilazi iz činjenice da je tržišni udio Crnogorskog Telekoma pao tokom analiziranog perioda. Na osnovu navedenog kriterijuma, Agencija je mišljenja da tržište teži efikasnoj tržišnoj konkurenciji.</p>	<p>Agencija je razmatrala mogućnost investiranja operatora u sopstvenu infrastrukturu u cilju pružanja usluge pristupa za sopstvene potrebe, odnosno kako bi investiranje takve vrste uticalo na ponašanje Crnogorskog Telekoma na relevantnom tržištu, i smatra da je takvo investiranje ograničenog opsega, odnosno da infrastruktura dobijena na taj način čini relativno mali dio ukupne pristupne mreže. Kako bi izgradio pristupnu mrežu na bazi bakarne parice ili optičkog kabla do krajnjih korisnika, novi operator mora ili sam graditi pristupnu infrastrukturu do krajnjih korisnika ili koristiti pristupnu infrastrukturu drugog operatora. Izgradnja sopstvene pristupne infrastrukture je otežana ne samo zbog visokih i nenadoknadivih troškova koje se odnose na građevinske radove (kopanje kanala, postavljanje cijevi, provlačenje kablova, zatrpavanje iskopanih kanala) već i usled visoke cijene dobijanja potrebnih dozvola (a u nekim slučajevima i nemogućnosti dobitanja istih).</p>	<p>Na osnovu navedenog kriterijuma, Agencija je mišljenja kako, u odsustvu regulacije, tržište neće težiti efikasnoj tržišnoj konkurenciji. Čak i u slučaju dodatne regulacije na veleprodajnom nivou (poput uvođenja obaveze samostalnog širokopoljanskog pristupa, odnosno „golog“ bitstream pristupa) potrebno je sačekati da prođe određeno vrijeme kako bi se vidjeli rezultati uvođenja nove usluge na tržištu, pa nije za očekivati da će isti u potpunosti biti postignuti u relativno kratkom roku.</p>		<p>Imajući u vidu geografsku zastupljenost pristupne mrežne infrastrukture Crnogorskog Telekoma na teritoriji Crne Gore, te činjenice da je rađena tokom dugog vremenskog perioda, odnosno tokom perioda kada je Crnogorski Telekom poslovaao kao javno preduzeće u državnom vlasništvu, zaključuje se da njeno udvostručavanje (replikacija) ne bi bilo ekonomski opravdano, odnosno isplativo.</p>	<p>Agencija ne prihvata komentar Telemach-a.</p> <p>Pogrešna je tvrdnja Telemach-a da Agencija na osnovu tržišnog učešća zaključuje da operatori imaju razvijene elektronske komunikacione mreže koje im omogućavaju pružanje usluga koje su predmet navedene analize. Naime, situacija na tržištu Crne Gore je takva da operatori razvoj pristupnih mreža baziranih na kablovima zasnivaju na gradnji mreža od kraja do kraja, pri čemu dijelom koriste kablovsku infrastrukturu Crnogorskog Telekoma, a dijelom ostalih infrastrukturnih sistema (prije svega CEDIS-a). Na taj način operatori su značajno razvili svoje mreže, do te mjere da imaju pokrivenost širokopoljanskim pristupom, koja se približava pokrivenosti koju ima Crnogorski Telekom, a što je suprotno tvrdnji Telemach-a. Pri tome su svoje mreže bazirali na realizaciji optičkih, koaksijalnih ili hibridnih optičko-koaksijalnih mreža koje su</p>
Prethodna Analiza	Analiza	Veleprodajna Analiza											
<p>Po mišljenju Agencije, postojeća veleprodajna ponuda na tržištu širokopoljanskog pristupa Internetu i tržištu veleprodajnog (fizičkog) pristupa mrežnoj infrastrukturi nijesu dovoljne da bi tržište, u odsustvu regulacije, a vodeći računa o činjenici da je Crnogorski Telekom jedini infrastrukturni operator na tržištu težilo efikasnoj konkurenciji. Dokaz navedenog proizilazi iz činjenice da je tržišni udio Crnogorskog Telekoma pao tokom analiziranog perioda. Na osnovu navedenog kriterijuma, Agencija je mišljenja da tržište teži efikasnoj konkurenciji.</p>	<p>Po mišljenju Agencije, postojeća veleprodajna ponuda na tržištu širokopoljanskog pristupa internetu i tržištu veleprodajnog (fizičkog) pristupa mrežnoj infrastrukturi su dovoljne da tržište, u odsustvu regulacije na posmatranom tržištu, teži efikasnoj tržišnoj konkurenciji. Dokaz navedenog proizilazi iz činjenice da je tržišni udio Crnogorskog Telekoma pao tokom analiziranog perioda. Na osnovu navedenog kriterijuma, Agencija je mišljenja da tržište teži efikasnoj tržišnoj konkurenciji.</p>	<p>Agencija je razmatrala mogućnost investiranja operatora u sopstvenu infrastrukturu u cilju pružanja usluge pristupa za sopstvene potrebe, odnosno kako bi investiranje takve vrste uticalo na ponašanje Crnogorskog Telekoma na relevantnom tržištu, i smatra da je takvo investiranje ograničenog opsega, odnosno da infrastruktura dobijena na taj način čini relativno mali dio ukupne pristupne mreže. Kako bi izgradio pristupnu mrežu na bazi bakarne parice ili optičkog kabla do krajnjih korisnika, novi operator mora ili sam graditi pristupnu infrastrukturu do krajnjih korisnika ili koristiti pristupnu infrastrukturu drugog operatora. Izgradnja sopstvene pristupne infrastrukture je otežana ne samo zbog visokih i nenadoknadivih troškova koje se odnose na građevinske radove (kopanje kanala, postavljanje cijevi, provlačenje kablova, zatrpavanje iskopanih kanala) već i usled visoke cijene dobijanja potrebnih dozvola (a u nekim slučajevima i nemogućnosti dobitanja istih).</p>											
<p>Na osnovu navedenog kriterijuma, Agencija je mišljenja kako, u odsustvu regulacije, tržište neće težiti efikasnoj tržišnoj konkurenciji. Čak i u slučaju dodatne regulacije na veleprodajnom nivou (poput uvođenja obaveze samostalnog širokopoljanskog pristupa, odnosno „golog“ bitstream pristupa) potrebno je sačekati da prođe određeno vrijeme kako bi se vidjeli rezultati uvođenja nove usluge na tržištu, pa nije za očekivati da će isti u potpunosti biti postignuti u relativno kratkom roku.</p>		<p>Imajući u vidu geografsku zastupljenost pristupne mrežne infrastrukture Crnogorskog Telekoma na teritoriji Crne Gore, te činjenice da je rađena tokom dugog vremenskog perioda, odnosno tokom perioda kada je Crnogorski Telekom poslovaao kao javno preduzeće u državnom vlasništvu, zaključuje se da njeno udvostručavanje (replikacija) ne bi bilo ekonomski opravdano, odnosno isplativo.</p>											

			<p>Takođe, shodno tehnološkom razvoju i orijentaciji ka mrežama nove generacije, odnosno mogućnosti da uz relativno male investicije poboljša kvalitet svoje pristupne mreže, Crnogorski Telekom će vrlo vjerovatno investirati u tom pravcu, prolažeći optičke kablove kroz postojeću (sopstvenu) telekomunikacionu kablovsku kanalizaciju. Imajući u vidu da troškovi kopanja učestvuju sa oko 50-80% u ukupnim troškovima izgradnje pristupne mreže, Agencija smatra da će takvom orijentacijom Crnogorski Telekom dodatno učvrstiti svoj tržišni položaj i u dijelu pristupa telekomunikacionoj mreži, a u cilju daljeg pružanja usluga širokopojsnog pristupa na maloprodajnom nivou.</p> <p>Shodno navedenom, Agencija smatra da u relevantnom periodu ni jedan operator nije bio u mogućnosti da udvostruči (replikira) mrežnu infrastrukturu Crnogorskog Telekoma u onoj mjeri koja bi mogla omogućiti da ugrozi njegov tržišni položaj. Dodatno, po osnovu kontrole ovakve svoje infrastrukture tokom trajanja relevantnog perioda, Crnogorski Telekom je kroz izvršena ulaganja u optičku pristupnu mrežu dodatno ojačao svoj tržišni položaj, a očekuje se da će u narednom periodu nastaviti sa ovakvim trendom.</p> <p>Pri razmatranju predmetnog kriterijuma, Analiza se potpuno nepotrebno ponovo referira na tržišno učešće. Kontrola nad infrastrukturom nije nužno povezana sa tržišnim učešćem, odnosno operatori mogu da imaju učešće nesrazmerno značaju infrastrukture koju kontrolišu. U potpunosti je nejasno na osnovu čega je EKIP utvrdio da je postojeća veleprodajna ponuda na tržištu širokopojsnog pristupa Internetu i tržištu veleprodajnog (fizičkog) pristupa mrežnoj infrastrukturi dovoljna da bi ovaj kriterijum ukazivao na razvoj efektivne konkurencije — s obzirom da nijedan učesnik na tržištu ne koristi predmetne veleprodajne usluge (više o tome u nastavku). Nesporno je da je Crnogorski Telekom bivši monopolista, sa nasleđenom mrežom bakarnih parica preko koje može pristupiti gotovo svim korisnicima</p>	<p>u tehnološkom smislu superiornije u odnosu na pristupnu mrežu koja je zasnovana na bakarnim paricama koja je dominantna u ponudi Crnogorskog Telekoma. Pri razvoju svojih mreža drugi operatori nijesu gradili svoju elektronsku komunikacionu infrastrukturu već su koristili postojeću elektronsku komunikacionu infrastrukturu drugih operatora. Na taj način nijesu bili izloženi dodatnim troškovima prilikom ulaska na tržište i povećanja tržišnog učešća.</p>
--	--	--	---	--

			<p>telekomunikacionih usluga u Crnoj Gori, te najvećim brojem aktivnih korisnika. Nespomo je da Crnogorski Telekom raspolaže kompletnom infrastrukturom na navedenoj teritoriji, uključujući mrežu za pristup zasnovanu na bakarnim paricama i građevinsku infrastrukturu (koja podrazumijeva pristup kablovskoj kanalizaciji). Nasuprot tome, njegovi glavni konkurenti ne pokrivaju mrežom značajni dio teritorije Crne Gore, te moraju napraviti značajne investicije radi proširenja infrastrukture i dobijanja novih korisnika. Svih navedenih faktora je svjesna i EKIP ¹, pri čemu ih potpuno zanemaruje (i čak izvlači suprotne zaključke) u predmetnoj Analizi. Bilo koja selektivnost u primjeni kriterijuma, odnosno nedostatak obrazloženja za različit tretman istog činjeničnog stanja dovodi u sumnju pouzdanost utvrđenih činjenica i izvedenih zaključaka, odnosno pravnu sigurnost i princip legitimnih očekivanja učesnika na tržištu.</p> <hr/> <p>¹ EKIP ih je detaljno analizirao u Veleprodajnoj Analizi, ali i u samoj Analizi navodi, primjera radi, da „kontrola nad infrastrukturom pruža Grnogorskom Telekom–u ključnu prednost u odnosu na ostale operatore na maloprodajnom tržištu“. Takođe, u pogledu troškova ulaganja u optiku, koja upravo predstavlja perspektivu razvoja mreže, EKIP navodi da isti mogu biti znatno smanjeni na područjima gdje već postoji kablovska kanalizacija i gdje je potrebno samo provući kablove kroz postojeću kanalizaciju (s obzirom da troškovi kopanja i postavljanja kanalizacije iznose oko 70% troškova ulaganja, te da ulaganja Crnogorskog Telekoma u optiku mogu biti osjetno niža u odnosu na konkurentske operatore. Ovo je jasna strukturna i dinamička prednost za bivšeg monopolistu.</p>	
--	--	--	---	--

Operator koji je dao komentar	Kom. br.	Originalni tekst iz Nacrta Analize	Komentar (integralno)	Odgovor Agencije
Telemach	3. 3.4.	<p><u>Strana 39–42</u></p> <p>5.2 Drugi kriterijum: struktura tržišta ne pokazuje tendencije razvoja efikasne tržišne konkurencije u odgovarajućem vremenskom periodu, ne dužem od tri godine</p> <p>Komentar se odnosi na dio teksta kojim se razmatra drugi kriterijum.</p>	<p><u>Ostali faktori</u></p> <p>Telemach smatra da bi detaljna analiza ostalih faktora navedenih kao relevantnih od strane EKIP-a dodatno ukazala na značajnu tržišnu snagu Crnogorskog Telekomu. Sam EKIP notira u Analizi da Crnogorski Telekom pruža čitav spektar elektronskih komunikacionih usluga koristeći fiksnu mrežu, te da pruža i usluge posredstvom mobilne mreže i usluge internet pristupa i da uživa shodne prednosti ekonomije širine. U odnosu na svoje glavne konkurente na tržištu, Crnogorski Telekom ima dakle inherentne prednosti u pogledu diverzifikacije proizvoda (posebno jer Telemach nema mogućnost pružanja mobilnih usluga, te da je i Mtel-u i Telemach-u ograničena teritorijalna rasprostranjenost mreže u odnosu na Crnogorski Telekom). S obzirom da, koliko je poznato Telemach-u, ne postoji potencijalna konkurencija koja bi mogla značajnije ući na crnogorsko tržište u kratkom roku, jasno je da ovaj kriterijum ukazuje na prednost već prisutnih operatora, posebno bivšeg monopoliste. Značajne prepreke u sticanju tržišnih udjela, uslovljene neophodnošću kontrole mrežne infrastrukture radi pružanja usluga korisnicima, te strateškoj važnosti pakiranja usluga na relevantnom tržištu (gdje Crnogorski Telekom ima prednost nad kablovskim operatorima usled mobilne ponude), takođe ukazuju na značajnu tržišnu snagu bivšeg monopoliste. Međutim, EKIP ni jedan od ovih kriterijuma nije uzeo u obzir u Analizi, bez konkretnog obrazloženja.</p>	<p>Agencija ne prihvata komentar Telemach-a.</p> <p>Agencija se nije saglasna sa tvrdnjom Telemach-a da bi analiza drugih kriterijuma promijenila zaključak koji je Agencija u svojoj analizi utvrdila, na osnovu analiziranih kriterijuma. Na tržištu Crne Gore već postoje operatori koji predstavljaju efikasnu konkurenciju Crnogorskom Telekomu, kao <i>incumbent</i> operatoru. To što Telemach u svojoj ponudi nema usluge koje se nude putem mobilnih mreža, ne znači da ne postoje operatori koji ne nude sve usluge koje nudi Crnogorski Telekom.</p> <p>Operatori su u posljednjih nekoliko godina na teritoriji Crne Gore razvili svoje mreže u toj mjeri da skoro 97% stanovništva može koristiti uslugu pristupa internetu kod najmanje dva operatora, tako da se ne može govoriti o velikoj prednosti Crnogorskog Telekomu u pogledu teritorijalne pokrivenosti. Ovaj podatak takođe potvrđuje ocjenu Agencije o tendenciji razvoja efikasne tržišne konkurencije.</p>

Operator koji je dao komentar	Kom. br.	Originalni tekst iz Nacrta Analize	Komentar (integralno)	Odgovor Agencije
Telemach	4.	<p><u>Strana 39–42</u></p> <p>5.2 Drugi kriterijum: struktura tržišta ne pokazuje tendencije razvoja efikasne tržišne konkurencije u odgovarajućem vremenskom periodu, ne dužem od tri godine</p> <p>Komentar se odnosi na dio teksta kojim se razmatra drugi kriterijum.</p>	<p>Nedovoljnost veleprodajne ponude da otkloni razloge za zabrinutost za konkurenciju na maloprodajnom tržištu</p> <p>Prema mišljenju EKIP-a, postojeća veleprodajna ponuda na tržištu širokopojasnog pristupa internetu i tržištu veleprodajnog (fizičkog) pristupa mrežnoj infrastrukturi, dovoljna je da tržište, u odsustvu regulacije, teži efikasnoj tržišnoj konkurenciji ¹. EKIP kao osnovni dokaz ovakvog stava navodi činjenicu da je tržišni udio Crnogorskog Telekom-a pao tokom analiziranog perioda. Međutim, istovremeno, sam EKIP navodi da je „situacija na tržištu Crne Gore takva da se ove veleprodajne usluge ne koriste, a operatori razvoj pristupnih mreža baziranih na kablovima zasnivaju na gradnji mreža od kraja do kraja, pri čemu dijelom koriste kablovsku infrastrukturu Crnogorskog Telekom-a, a dijelom ostalih infrastrukturnih sistema“. Ako je navedeno slučaj, odnosno ako ni jedan alternativni operator ne koristi relevantne veleprodajne usluge Crnogorskog Telekom-a osam mjeseci nakon određivanja operatora sa</p> <hr/> <p>¹ Kao što je prethodno navedeno, u Prethodnoj Analizi, EKIP je doneo potpuno suprotan zaključak, odnosno smatrao je da veleprodajna usluga sama po sebi ne otklanja razloge za zabrinutost u pogledu maloprodajnog tržišta. S obzirom da nijedan operator ne koristi usluge Crnogorskog Telekom-a, nije jasno na čemu sada EKIP zasniva drugačiji stav.</p>	<p>Agencija ne prihvata komentar Telemach-a.</p> <p>Potpuno je pogrešna interpretacija stavova Agencije. Naime, efikasna konkurencija na maloprodajnom tržištu širokopojasnog pristupa se može ostvariti razvojem mreža operatora koji predstavljaju konkurente <i>incumbent</i> operatoru. Razvoj svojih mreža operatori mogu bazirati na različitim poslovnim modelima (od kojih je samo jedan korišćenje veleprodajnih usluga <i>incumbent</i> operatora). Očigledno da su operatori u Crnoj Gori izabrali model po kome u velikoj mjeri (ako izuzmemo korišćenje telekomunikacione kanalizacije Crnogorskog Telekom-a) grade svoje mreže nezavisno od veleprodajnih usluga Crnogorskog Telekom-a. Time se ni na koji način ne dovodi u pitanje opravdanost veleprodajnih ponuda Crnogorskog Telekom-a, koje predstavljaju samo jednu od mogućnosti za razvoj mreža ostalih operatora. Koju će mogućnost oni iskoristiti, zavisi isključivo od njihovih poslovnih</p>

			<p>značajnom tržišnom snagom i izricanja odgovarajućih obaveza, postavlja se pitanje: (i) svrsishodnosti mjera izrečenih operatoru sa značajnom tržišnom snagom na veleprodajnom nivou tržišta; (ii) osnova po kojem se može smatrati da navedene mjere ublažavaju ili potpuno uklanjaju razloge za zabrinutost iz ugla konkurencije na maloprodajnom tržištu. Naime, nije dovoljno da mjere samo hipoteticki postoje, ukoliko nisu učinkovite, odnosno ukoliko nemaju efekata na stanje na tržištu. Ako nijedan operator ne koristi veleprodajne usluge Crnogorskog Telekom-a, pad tržišnog učešća Crnogorskog Telekom-a se ne može pripisati takvim mjerama, niti se može smatrati da one otklanjaju prepreke razvoju konkurencije na tržištu, niti da će se dinamika kretanja tržišnog učešća sama po sebi nastaviti, bez utvrđivanja stvarnih razloga navedenih kretanja.</p> <p>Prije svega, treba imati u vidu jednostavnu ekonomsku zakonitost: da su usluge Crnogorskog Telekom-a isplativije po operatore od izgradnje sopstvene mreže, oni bi koristili takve usluge, a ne bi pravili bespotrebne investicije i troškove. Međutim, postojeća ponuda Crnogorskog Telekom-a je takva u pogledu cijene i brzine Internet protoka da alternativni operatori ne mogu biti konkurentni korišćenjem veleprodajne usluge. Prema procjenama Telemach-a saradnja sa Crnogorskim Telekomom po veleprodajnim uslovima je najmanje 3€ veća od cijene najmanjeg paketa usluga koje sam Telemach nudi korisnicima u maloprodaji, odnosno ne omogućava dovoljnu maržu u odnosu na sličnu ponudu Crnogorskog Telekoma, pri čemu bi saradnja sa Crnogorskim Telekomom podrazumijevala značajno sporiji Internet protok. Pri tom, odnos veleprodajne i maloprodajne ponude Crnogorskog Telekoma je takav</p>	<p>odluka. Operatori su se zbog tehnoloških ograničenja bakarnih parica da se preko njih pružaju velike brzine pristupa internetu odlučivali za gradnju HFC ili FTTx pristupnih mreža.</p> <p>Telemach u svom komentaru svrsishodnost mjera izrečenih na nivou veleprodaje dovodi u pitanje jer kako kaže ni nakon osam mjeseci nakon određivanja operatora sa značajnom tržišnom snagom i izricanja odgovarajućih obaveza one nijesu dale rezultate. Agencija ističe da analiza veleprodajnih tržišta, a samim tim i regulatorne obaveze nametnute operatoru sa značajnom tržišnom snagom, postoje već dugi niz godina (ne samo 8 mjeseci). Iste su bile predmet javnih konsultacija i Telemach je imao priliku da se po pitanju istih izjasni, i istu nije iskoristio. Takođe, Telemach nikad nije uputio primjedbe ili zahtjev za rješavanje spora na bilo koji uslov koji je napisan u veleprodajnim ponudama Crnogorskog Telekoma. U skladu sa odredbama Zakona o elektronskim komunikacijama, podzakonskim aktima i analizama relevantnih tržišta Agencija bi riješila dostavljene sporove u skladu sa</p>
--	--	--	---	--

			<p>da ne omogućava operatorima konkurentnu ponudu na maloprodajnom tržištu. Prema referentnoj ponudi veleprodajnog širokopojsnog pristupa Crnogorskog Telekom, iznos mjesečnih naknada za veleprodajni širokopojsni pristup na IP nivou, za ADSL Fl@T 7 paket iznosi EUR 7,99. Međutim, Crnogorski Telekom istovremeno nudi sopstvene maloprodajne usluge po istoj cijeni, čime onemogućava alternativnim operatorima bilo kakvu maržu za pružanje usluga. Na taj način se alternativni operatori prinuđuju da posluju uz gubitke ili da imaju nekonkurentnu ponudu za pružanje usluga preko infrastrukture Crnogorskog Telekom, što prirodno onemogućava ulazak na tržište i dovodi do isključivanja konkurencije. Jasno je, dakle, da je regulacija maloprodajnog tržišta neophodna, jer bi onemogućila opisano sprovođenje politike cenovnih makaza Crnogorskog Telekom u pogledu relevantnih usluga (eng. <i>margin squeeze</i>), odnosno omogućila stvaranje održive konkurencije na tržištu.</p> <p>Shodno navedenom, ne može se smatrati da veleprodajna ponuda Crnogorskog Telekom na bilo koji način doprinosi konkurenciji na maloprodajnom tržištu, odnosno da ublažava identifikovane strukturne barijere, ili smanjuje tržišnu snagu bivšeg monopoliste. Ukoliko bi veleprodajna ponuda Crnogorskog Telekom omogućila alternativnim operatorima da pružaju usluge na maloprodajnom tržištu pod istim ili povoljnijim uslovima od Crnogorskog Telekom (tj. ukoliko ne bi bili dovedeni u situaciju tzv. „cenovnih makaza“ Crnogorskog Telekom), potencijalno bi se moglo razmatrati ukidanje prethodne regulacije na maloprodajnom tržištu. Međutim, to nije slučaj. S obzirom na ovu činjenicu, pri analizi stanja na relevantnom tržištu, EKIP je bio dužan da napravi</p>	<p>principima po kojima rješava sporove među operatorima.</p> <p>Takođe je važno napomenuti kako Evropska komisija smatra da ukoliko postoji veleprodajna ponuda prepreke ulasku na tržište nijesu visoke.</p> <p>Ne stoje navodi Telemach-a da Crnogorski Telekom istovremeno nudi sopstvene maloprodajne usluge po istoj cijeni 7,99 eura, kao i veleprodajne, čime onemogućava alternativnim operatorima bilo kakvu maržu za pružanje usluga. Maloprodajna cijena ove usluge iznosi 14,80 eura.</p> <p>U analizama veleprodajnih tržišta je predviđena i kontrola tzv. <i>“margin squeeze”</i> kao jedna od metoda kontrole veleprodajnih cijena usluga. Međutim, Agencija do sada nije dobila žalbu od bilo kog operatora da Crnogorski Telekom krši ovaj princip.</p>
--	--	--	--	--

			poređenje između veleprodajnih i maloprodajnih usluga Crnogorskog Telekoma, odnosno analizu isplativosti postojećih veleprodajnih usluga za zainteresovane alternativne operatore. S obzirom da to nije učinjeno, ne može se legitimno smatrati da je postojeća veleprodajna ponuda dovoljna da otkloni razloge za zabrinutost u pogledu efektivne tržišne konkurencije, jer nijedan operator nije prihvatio postojeće uslove.	
Operator koji je dao komentar	Kom. br.	Originalni tekst iz Nacrta Analize	Komentar (integralno)	Odgovor Agencije
Telemach	5.	Komentar se ne odnosi na neki konkretan dio teksta u nacrtu dokumenta	<p>Zaključak</p> <p>Dakle, prema mišljenju Telemach-a, relevantno tržište usluga širokopojasnog pristupa Internetu na nivou maloprodaje bi trebalo da ostane podložno prethodnoj regulaciji, konkretno iz razloga što odlučne činjenice utvrđene u Analizi ne ukazuju da relevantno tržište teži efikasnoj tržišnoj konkurenciji u periodu ne dužem od tri godine. Shodno tome, Telemach predlaže da EKIP revidira nalaze utvrđene u analizi, utvrdi da Crnogorski Telekom predstavlja operatora sa značajnom tržišnom snagom na relevantnom tržištu i odredi mu odgovarajuće regulatorne obaveze.</p>	<p>Agencija ne prihvata komentar Telemach-a.</p> <p>Agencija je prilikom sprovođenja Testa tri kriterijuma na relevantnom tržištu uzela u obzir sve činjenice i na osnovu istih donijela zaključak da tržište nije podložno prethodnoj regulaciji. U prilog zaključku Agencije ide i činjenica da predmetno maloprodajno tržište u državama članicama Evropske Unije nije podložno prethodnoj regulaciji. U državama u kojim je ovo tržište bilo predmet prethodne regulacije, poslednjim analizama je to tržište je deregulisano.</p>

Komentari Telemach-a:

Tabela 1

Prethodna Analiza	Analiza
<p><i>Analizom cijena usluga maloprodaje širokopojasnog pristupa Internetu u posmatranom periodu je utvrđeno kako <u>Crnogorski Telekom</u> relativno često nudi različite promotivne akcije putem kojih svojim krajnjim korisnicima omogućava povoljnije uslove korišćenja usluge i/ili različite dodatne povoljnosti.</i></p> <p><i>Navedeno je uslovljeno potpisivanjem ugovora uz obvezno trajanje pretplatničkog odnosa na određeni vremenski period (minimum godina dana), na način da osim novih korisnika iste mogu koristiti, uz produženje trajanja ugovornog odnosa, i postojeći korisnici.</i></p> <p><i><u>Iako bi glavni smisao promotivnih akcija trebalo da bude upoznavanje tržišta, odnosno krajnjih korisnika, s karakteristikama nove usluge, analiza istih potvrđuje kako se često radi o nuđenju istih paketa usluga u koji su, za potrebe sprovođenja nove promotivne akcije, uvedene minimalne izmjene. Takvim ponašanjem, Crnogorski Telekom jača svoju trenutnu tržišnu poziciju i osigurava sebi stabilnu bazu korisnika koja bi im trebala omogućiti zadržavanje značajnog tržišnog učešća i u budućem periodu.</u></i></p> <p><i><u>Uticaj ovakvog ponašanja na ostale operatore na tržištu može biti negativan pa im otežati poslovanje ukoliko nisu spremni reagovati i krajnjim korisnicima omogućiti ponude sa jednakim ili većim pogodnostima. Međutim, operatori najčešće ne raspolažu finansijskim sredstvima koja bi im omogućila da, naročito tokom dužeg vremenskog perioda, u cilju povećanja broja korisnika usluge maloprodaje širokopojasnog pristupa Internetu, istu nude po cijenama koje često nijesu dovoljne za pokriće svih troškova, odnosno po cijenama koje dugoročno ne osiguravaju potreban nivo prihoda.</u></i></p> <p><i><u>Učestalost i karakteristike dosadašnjih promotivnih akcija nuđenih od strane Crnogorskog Telekoma navode na zaključak kako bi takva ponuda usluga, ukoliko bi se pokazalo da prihodi od prodaje istih ne pokrivaju sve troškove koje njihovo pružanje prouzrokuje, mogla pridonijeti ozbiljnom narušavanju razvoja tržišne konkurencije.</u></i></p>	<p><i>Analizom cijena usluga širokopojasnog pristupa Internetu na nivou maloprodaje u posmatranom periodu je utvrđeno kako operatori često nude različite promotivne akcije putem kojih svojim krajnjim korisnicima omogućavaju povoljnije uslove korišćenja usluge i/ili različite dodatne povoljnosti.</i></p> <p><i>Navedeno je uslovljeno potpisivanjem ugovora uz obvezno trajanje pretplatničkog odnosa na određeni vremenski period (minimum godina dana), na način da osim novih korisnika iste mogu koristiti, uz produženje trajanja ugovornog odnosa, i postojeći korisnici.</i></p> <p><i>Glavni smisao promotivnih akcija je upoznavanje tržišta, odnosno krajnjih korisnika, s karakteristikama nove usluge, a analiza istih potvrđuje kako se često radi o nuđenju sličnih paketa usluga u koji su, za potrebe sprovođenja nove promotivne akcije, uvedene izmjene sa određenim, obično kraćim rokom trajanja. Na taj način, operator jača svoju trenutnu tržišnu poziciju i osigurava sebi stabilnu bazu korisnika koja bi im trebala omogućiti zadržavanje značajnog tržišnog učešća i u budućem periodu.</i></p> <p><i>Učestalost i karakteristike dosadašnjih promotivnih akcija nuđenih od strane operatora na crnogorskom tržištu navode na zaključak da takve ponude usluga dovode do razvoja tržišne konkurencije.</i></p> <p><i>Uzevši u obzir navedeno, odnosno činjenicu kako se snižavanjem cijena i intenzivnim promotivnim ponudama od strane operatora koji posluju na crnogorskom tržištu pospješuje se razvoj tržišne konkurencije, Agencija zaključuje kako cjenovna kretanja pokazuju da tržište teži efektivnoj konkurenciji.</i></p>

Naime, drugi operatori nijesu u mogućnosti odgovoriti na navedeno ponašanje Crnogorskog Telekomu s obzirom da bi nudaženjem jednakih ili većih povoljnosti krajnjim korisnicima, obzirom na finansijsku neisplativost istih, ugrozili sopstveni opstanak na tržištu.

Navedeno ponašanje Crnogorskog Telekomu uslovalo je da on, uprkos postojanju regulacije na veleprodajnom nivou, i dalje ima snažan udio na maloprodajnom tržištu širokopojasnog pristupa Internetu.

Uzevši u obzir navedeno, odnosno činjenicu kako se snižavanjem cijena i intenzivnim promotivnim ponudama od strane Crnogorskog Telekomu može ugroziti postojeće stanje na tržištu, a samim tim i dalji razvoj tržišne konkurencije, Agencija zaključuje kako cjenovna kretanja pokazuju da tržište ne teži efikasnoj konkurenciji.

Komentari Telemach-a:

Tabela 2

Prethodna Analiza	Analiza	Veleprodajna Analiza
<p>Po mišljenju Agencije, postojeća veleprodajna ponuda na tržištu širokopojasnog pristupa Internetu i tržištu veleprodajnog (fizičkog) pristupa mrežnoj infrastrukturi nijesu dovoljne da bi tržište, u odsustvu regulacije, a vodeći računa o činjenici da je Crnogorski Telekom jedini infrastrukturni operator na tržištu težilo efikasnoj konkurenciji. Dokaz navedenog proizilazi iz činjenice da je tržišni udio Crnogorskog Telekomu veoma visok, iako je u periodu za koji su prikupljeni podaci za Upitnik, veleprodajna regulacija bila na snazi.</p> <p>Na osnovu navedenog kriterijuma, Agencija je mišljenja kako, u odsustvu regulacije, tržište neće težiti efikasnoj</p>	<p>Po mišljenju Agencije, postojeća veleprodajna ponuda na tržištu širokopojasnog pristupa internetu i tržištu veleprodajnog (fizičkog) pristupa mrežnoj infrastrukturi su dovoljne da tržište, u odsustvu regulacije na posmatranom tržištu, teži efikasnoj tržišnoj konkurenciji. Dokaz navedenog proizilazi iz činjenice da je tržišni udio Crnogorskog Telekomu pao tokom analiziranog perioda. Na osnovu navedenog kriterijuma, Agencija je mišljenja da tržište teži efikasnoj tržišnoj konkurenciji.</p>	<p>Agencija je razmatrala, mogućnost investiranja operatora u sopstvenu infrastrukturu u cilju pružanja usluge pristupa za sopstvene potrebe, odnosno kako bi investiranje takve vrste uticalo na ponašanje Crnogorskog Telekomu na relevantnom tržištu, i smatra da je takvo investiranje ograničenog opsega, odnosno da infrastruktura dobijena na taj način čini relativno mali dio ukupne pristupne mreže. Kako bi izgradio pristupnu mrežu na bazi bakarne parice ili optičkog kabla do krajnjih korisnika, novi operator mora ili sam graditi pristupnu infrastrukturu do krajnjih korisnika ili koristiti pristupnu infrastrukturu drugog operatora. Izgradnja sopstvene pristupne infrastrukture</p>

tržišnoj konkurenciji. Čak i u slučaju dodatne regulacije na veleprodajnom nivou (poput uvođenja obveze samostalnog širokopojasnog pristupa, odnosno „golog” bitstream pristupa) potrebno je sačekati da prođe određeno vrijeme kako bi se vidjeli rezultati uvođenja nove usluge na tržištu, pa nije za očekivati da će isti u potpunosti biti postignuti u relativno kratkom roku.

je otežana ne samo zbog visokih i nenadoknadivih troškova koje se odnose na građevinske radove (kopanje kanala, postavljanje cijevi, provlačenje kablova, zatrpavanje iskopanih kanala) već i usled visoke cijene dobijanja potrebnih dozvola (a u nekim slučajevima i nemogućnosti dobianja istih).

Imajući u vidu geografsku zastupljenost pristupne mrežne infrastrukture Crnogorskog Telekoma na teritoriji Crne Gore, te činjenice da je rađena tokom dugog vremenskog perioda, odnosno tokom perioda kada je Crnogorski Telekom poslovao kao javno preduzeće u državnom vlasništvu, zaključuje se da njeno udvostručavanje (replikacija) ne bi bilo ekonomski opravdano, odnosno isplativo.

Takođe, shodno tehnološkom razvoju i orijentaciji ka mrežama nove generacije, odnosno mogućnosti da uz relativno male investicije poboljša kvalitet svoje pristupne mreže, Crnogorski Telekom će vrlo vjerovatno investirati u tom pravcu, provlačeći optičke kablove kroz postojeću (sopstvenu) telekomunikacionu kablovsku kanalizaciju. Imajući u vidu da troškovi kopanja učestvuju sa oko 50–80% u ukupnim troškovima izgradnje pristupne mreže, Agencija smatra da će takvom orijentacijom Crnogorski Telekom dodatno učvrstiti svoj tržišni položaj i u dijelu pristupa telekomunikacionoj mreži, a u cilju daljeg pružanja usluga širokopojasnog pristupa na maloprodajnom nivou.

Shodno navedenom, Agencija smatra da u relevantnom periodu ni jedan operator nije bio u mogućnosti da udvostruči (replira) mrežnu infrastrukturu Crnogorskog Telekoma u onoj mjeri koja bi mogla omogućiti da ugrozi njegov tržišni položaj. Dodatno, po

		<i>osnovu kontrole ovakve svoje infrastrukture tokom trajanja relevantnog perioda, Crnogorski Telekom je kroz izvršena ulaganja u optičku pristupnu mrežu dodatno ojačao svoj tržišni položaj, a očekuje se da će u narednom periodu nastaviti sa ovakvim trendom.</i>
--	--	--